

Sanayi ve Toplum

Yıl/Year: Ekim 2023 Sayı/No: 4 (Bülten 302 Ekidir)

tmmob makina mühendisleri odası/ uctea chamber of mechanical engineers

www.mmo.org.tr

- 2 ▶ **Editörden**
Dr. Anıl Aba
- 3 ▶ **2024-2026 Dönemi Orta Vadeli Programının Ekonomi Politikası**
Oğuz Oyan
- 11 ▶ **Seçimi Kazanmaya Endeksli Bir OVP**
Aziz Konukman
- 23 ▶ **On İkinci Kalkınma Planı: Temenniler Silsilesi**
Hayri Kozanoğlu
- 25 ▶ **Küçülme ve Sosyalizm: Bazı Kritik Kesişim Noktaları Üzerine Notlar**
Güney Işıkkara / Özgür Narin
- 35 ▶ **Robert Brenner'in Kârsız Küresel Duraklama Teorisi**
Seth Ackerman
- 49 ▶ **Cumhuriyetin 100. Yılında Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu'na Giderken Etkinlikleri**
Haber

EDİTÖRDEN...

Dr. Anıl ABA
Akademisyen

Değerli okurlar,

Sanayi ve Toplum bültenimizin ilk yılının son sayısından hepimize merhaba...

Hem gündem içi hem gündem dışı çok iyi yazıların olduğu bu sayıda ağırlığı son yayımlanan orta vadeli plana verdik.

Oğuz Oyan hocamız 2024-2026 OVP'sinin değerlendirmesini ekonomik politik bir bakış açısıyla yapıyor. AKP'nin, önceki OVP'den farklı olarak, neoliberal temellere geri dönecek şekilde bir plan hazırladığını vurguluyor. Önümüzdeki üç yılda ücretli kesimin enflasyona ezdirileceğinin altını çiziyor.

Aziz Konukman hocamız da yazısında OVP'deki vergi harcamalarıyla ilgili bütçe hakkı ihlallerine dikkat çekerken öngörülerin tutarsızlıklarla dolu olduğunu gözler önüne seriyor. İki hocamız da 2024-2026 OVP'sindeki enflasyon hedeflerinin gerçek dışı olduğu görüşünü paylaşıyor.

Hayri Kozanoğlu hocamız ise, yine gündemdeki başlıklardan biri olan, *12. Kalkınma Planı*'nin kısa bir değerlendirmesini yapıyor ve 2024-2028 yıllarını kapsayan bu plandaki hedeflerin, tıpkı OVP'dekiler gibi, gerçek dışı olduğunu bize gösteriyor.

Gündem dışı olan ama hiç de önemsiz olmayan yazılarımızın ilki küçülme ve sosyalizm meselesi üze-

rine. **Güney Işıkkara** ve **Özgür Narin**, birlikte kalem aldıkları [ilk defa İngilizce olarak Monthly Review'da çıkan ve daha sonra *Polen Ekoloji* internet sitesinde Türkçe'ye çevrilen] yazıda küçülme literatürünün eleştirisini yapıyorlar. Küçülmenin sosyalizm ile uyumsuz olmadığını fakat büyümeyi fetiş haline getirmesinin ve yakın zamana kadar planlama literatürü ile arasına koyduğu mesafenin tartışmayı [ya da diyalogu] tıkadığını ileri sürüyorlar.

Bir diğer gündem dışı konumuz ise Marksist literatürde önemli bir yeri olan küresel duraklama teorisi. **Seth Ackerman**, *Jacobin*'de yayımlanan yazısında, duayen iktisat tarihçisi Robert Brenner'ın küresel duraklama teorisinin kritiğini ve değerlendirmesini yapıyor. Adeta bir yetenek gösterisi olan bu yazıyı Marksist kriz teorileri ile ilgilenen herkesin sindirerek okumasını özellikle öneriyorum.

Son olarak da bültende "Cumhuriyetin 100. Yılında" etkinlikleri kapsamında 9-11 Kasım 2023 tarihlerinde MMO'nun Edirne'de düzenleyeceği **Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu**'nun ön etkinlikleri yer alıyor. Tüm Trakyalı dostlarımızın özellikle ilgi göstereceğini tahmin ettiğim etkinliklerle ilgili kısa bilgiyi bültenimizin sonunda bulabilirsiniz.

Dayanışma ile,

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Temmuz 2023
Sayı 301 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mmo@mno.org.tr
yayin@mno.org.tr

2024-2026 DÖNEMİ ORTA VADELİ PROGRAMININ EKONOMİ POLİTİĞİ

11 Ekim 2023 / Oğuz OYAN

1- GİRİŞ

AKP iktidarının 21 yıllık ekonomi icraatından süzülüp gelen sonuçlar var: Bu iktidar türü, siyasi oportünizminin gereği olan kimi konjonktürel geri adımlarına rağmen, nihai siyasi hedeflerindeki şaşmazlığı ve kendi İslamcı-despotik rejimini inşa yolundaki kararlılığını, ekonomi alanında göstermiyor. Çünkü hem böyle bir birikimi ve kadroları yok hem de, daha önemlisi, böyle bir ihtiyacı ve önceliği yok.

Kaldı ki, 1990'larda Erbakan'ın Refah Partisi'nin "Adil Düzen" programının iç ve dış sermayeden aldığı tepkiler sonrasında AKP kurucuları kapitalist sistemin yürürlükteki düzenleme rejimiyle çelişmemeyi düstur edinmişlerdi. İktidara gelebilmenin önkoşulunun da buradan geçtiğinin fırsatçı hesaplarını yaparak henüz 2002 seçimleri öncesinde bu yöndeki dönüşümlerini belirli adreslere iletmede kusur etmediler. 2002'de iktidar olduklarında uygulanmakta olan sert IMF programına tam angaje olarak da bunu kanıtlama fırsatını buldular. İslamcı hareketlerin kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkileriyle genel anlamda uyumu AKP iktidarı altında daha büyük bir sadakatle devam etti. AKP tarzı dinci ideolojinin neoliberal düzenleme rejimine hiçbir dönemde esastan bir itirazı zaten olmamış, alternatif olabilecek hiçbir özgün fikri ortaya çıkmamıştı.

Dolayısıyla 2002 sonrasındaki siyasal-İslamcı hareketin ekonomi alanındaki politikaları alabildiğine pragmatist ve seçim kazanmaya odaklı oldu. Kısa dönemi kurtarmaya dönük politikaların olumsuz bölüşüm etkilerine yol açması, ülkenin uzun vadeli ekonomik çıkarlarıyla çelişmesi veya dışa bağımlılığı pekiştirmesi gibi başlıklar, eğer siyasetin başat konusu haline gelip aleyhine çalışmıyorsa, bu iktidarın sorun alanları arasında yer almadı. Ekonomi alanını ve özellikle kamu ekonomisini, kendi

partileşme sürecini ve iktidar alanını sağlamlaştırmanın, kendi sermayedarını ve siyasetçisini palazlandırmanın yağmacı bir ilkel birikim aracı olarak kullanmak dışında hesaba katmadı. Ekonomi alanı, başta özelleştirmeler ve kamu varlıklarının talanı olmak üzere, ekonomik rantların dağıtımını kontrol etmenin, ekonomik düzenlemelerin/kararların yarattığı yeni rantlara el koymanın tercihli alanı olarak anlaşıldı.

2- PLAN-PROGRAMLA UYUŞMAYAN AKP ZİHNİYETİ

Bu koşullar ve anlayışlar çerçevesinde oluşan AKP tarzı ekonomi yönetimde planlama anlayışına yer yoktu. Anayasa ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gibi hukuki düzenlemelerin zorunlu kıldığı kalkınma planı, orta vadeli program (OVP) türünden belgelerin şeklen üretilmesi dışında, planlı kalkınmanın ciddiye alınması için bir baskı hissedilmiyordu. Esasen AKP hareketi IMF programlarının uzun süre (2008 ortasına kadar doğrudan, 2015 sonuna kadar dolaylı) kalkınma planından daha önemli bir kılavuz olarak kabul edildiği bir döneme doğmuştu. Cumhuriyetin ve CHP zihniyetinin eseri olarak görülen planlama anlayışından giderek uzaklaşılmasının kuşkusuz ideolojik bir zemini de bulunmaktaydı.

Ama daha önemlisi, Başbakanlığa bağlı görece özerk ve bakanlıkların yatırım tercihlerini ortak bir kalkınma anlayışı doğrultusunda koordine eden bir Devlet Planlama Teşkilatı ile Yüksek Planlama Kurulu'nun varlığı, AKP tarzı rant kovalayan ve denetimden kaçan bir ekonomi yönetimi anlayışı bakımından fazla müdahaleci ve teşhir ediciydi. Bu nedenle daha ileri gidilerek planlama kurumlarını

tasfiyeye yönelindi. Devlet Planlama Teşkilatı önce 2011’de oluşturulan bir Kalkınma Bakanlığının genel müdürlüğüne dönüştürüldü, sonra da 2017 Anayasasının uzantısında Temmuz 2018’de çıkarılan bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile tamamen tarihe gömüldü.

2016 sonrası (esasen vadesi çoktan dolmuş olan) IMF programından uzaklaşma dönemi idi. Dış kaynak girişlerinin zora girdiği yeni ortamda, seçimleri kazanmak artık düşük faizli ve yüksek hacimli kredi paketleriyle ekonomik büyümeyi ve istihdamı canlı tutmaya, tüketici talebini desteklemeye indirgenmişti. 2018 sonrasının plan ve programları da yeni yönetim yapılanmasında artık memur konumuna düşürülmüş bakanlara hazırlanan daha göstermelik belgelere dönüştürülmüştü. Hedeflerden en büyük sapmalar bu dönemin OVP’lerinde görüldü. Sapmanın en büyüğü ise, pandemik kriz yılı olan 2020 ayrı tutulursa, Eylül 2021’den itibaren enflasyon artarken faizleri aşağıya çeken anlayışla ortaya çıkacaktı. Eylül başında açıklanan OVP 2022-2024 henüz 2021 yılı bitmeden geçersiz olacak, önce kurlar sonra da enflasyon patlayacaktı. 2022 yılının tarihi büyüklükteki (başlangıç bütçesinin yüzde 61’ini aşan) bir Ek Bütçe ile tamamlanabilmesi (hatta onun dahi usulsüz olarak aşılması) bu büyük sapmanın göstergelerinden sadece biriydi.

Körüklenen enflasyonist eğilim ve çifte seçim ekonomisinin etkileri öylesine belirleyiciydi ki OVP 2023-2025 de aynı derecede sapmaların konusu oldu. Yılın tamamlanabilmesi gene devasa bir Ek Bütçeyle mümkün olabilecekti. Ama bu defa sapmanın boyutunu gizlemek için daha büyük operasyonlara başvuruldu: İki trilyon TL’nin altına düşmesi mümkün olamayacak bir Ek Bütçe hazırlamak yerine, bir kısım gelir ve giderleri gizlenmiş ve boyutu 1,1 trilyon TL düzeyinde tutulmuş bir Ek Bütçe hazırlandı. Bu Ek Bütçe, başlangıç bütçesine sadece yüzde 25’lik bir ilave yapıyordu, oysa 2023 için hedeflenen enflasyon ile gerçekleşmesi tahmin edilen enflasyon arasındaki fark bile yüzde 40’ın üzerindediydi! Kaldı ki buna bir de seçim ekonomisinin devasa harcamaları eklenmekteydi.

Nitekim beklenen olacak, bu Ek Bütçe’nin mutlaka

aşılacağına dair öngörüler (bu konuda bakınız, O. Oyan, “Ek Bütçe Üzerine Çeşitlemeler”, Sol Portal, 11.07.2023) doğrulanacak, 2023 yılı bütçe büyüklüğü bu dar kalıba sığmayacaktı. Böylece başlangıç ödeneği 4,5 trilyon TL olan 2023 Merkezi Yönetim Bütçesinin 1,1 trilyon TL’lik Ek Bütçe ile 5,6 trilyon TL ile yılı tamamlaması gerekirken, gerçek boyutu OVP 2024-2026’da 6,6 trilyon TL olarak gösterilecekti! Aradaki 973,8 milyarlık farka bir açıklama getirilmediği gibi, ilgili tabloda (OVP 2024-2026, s. 45, tablo 1.6) 2023 için başlangıç bütçesi artı ek bütçe toplamını (4,5+1,1=5,6 trilyon TL) gösteren herhangi bir sütuna dahi yer verilmeyecekti (Bkz. aşağıda tablo 2). TBMM’nin verdiği yasal bütçe izinleri adeta buharlaştırılmıştı; elbette Meclis’in bütçe hakkıyla birlikte...

Bu nasıl olabilmişti? Ek Bütçeyi yetersiz ödenekle sunmanın bir nedeni, Ek Bütçelerin 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa göre (m. 19’daki, “karşılığı gelir gösterilmek kaydıyla kanunla ek bütçe yapılabilir” kısıtlayıcı hükmüne göre) denk bağlanması zorunluluğuydu. (Bu bakımdan, bir “Ekonomik Anayasa” dayatması olan bu “denk ek bütçe” koşulunun mutlaka değiştirilmesi yönünde Prof. Dr. Aziz Konukman’ın ısrarlı çağrılarını katılıyoruz). Dolayısıyla yerel seçimler öncesinde aşırı vergi baskısı yaratmamak için 5018’in arkasından dolanılarak vergileme yerine borçlanmaya yüklenilmesi tercih edildi: Bir Torba yasaya eklenen maddeyle 2023 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi için geçerli olacak azami borçlanma limitinin (728,6 milyar TL) üç katı olarak uygulanması yani 2.181 milyar TL’ye çıkarılması ve bu yetkinin Cumhurbaşkanına verilmesi düzenlenildi. (Anayasaya göre CB’ye böylesine yasa üstü bir borçlanma yetkisi tanınmış değildi).

İkinci nedeni ise gene OVP (s. 45, tablo 1.6’daki) Merkezi Yönetim Bütçesi tablosuna bakarak bulabiliyoruz. CB’ye tanınan borçlanma yetkisi 2.181 milyar TL olmakla birlikte 2023’ün beklenen bütçe açığı 1.633 milyar TL olarak kayda girmişti. Bu durumda aradaki fark kadar yani 548 milyar TL kadar bir borçlanma yetkisi 2023 bütçesi süresi içinde kullanılmayacak gözüküyor. Peki kullanılırsa ne için kullanılmış olacak? Herhalde Mart 2024’teki yerel seçimleri için. Yani 2024 bütçesine aktarılabilecek bir

yük olarak!

Peki bütün bu hüller hangi dönemde yapılıyor? IMF ve diğer uluslararası finans çevrelerinin sözde şeffaflığa ve hesap verilebilirliğe birinci derecede önem vermesi beklenen gözde elemanlarının Maliye Bakanı ve Merkez Bankası başkanı oldukları dönemde!

Şimdiki OVP 2024-2026, bütün eski OVP'lerin gayri-şeffaflıklarını, hedef tutarsızlıklarını/uyumsuzluklarını/çelişkilerini, TÜFE hedeflerinin ücretleri baskılamak için düşük gösterilmesini ve kısa sürede sapacak sahte hedeflere yer vermesini ve saireyi barındırması bakımından kuşkusuz eleştirilebilir. Ama bu son OVP'nin asıl önemi, onun Erdoğan'ın yeni ekonomi vitrininin niyetlerini önemli ölçüde yansıtıyor olmasıdır. Yeni OVP, ekonomik politikalarda ortodoks yönde sert düzeltmeleri içeren yeni bir çizgide hazırlanmıştır. Gerek para gerekse maliye politikalarında ciddi sıkılaştırma önlemlerine ve niyetlerine yer vermektedir. Bunun için sadece 2024 hedeflerine bakmak bile yeterli olacaktır.

OVP 2024-2026'ya biraz daha ayrıntılı bakmadan son bir aykırılığa vurgu yapılabilir. 5018 sayılı yasaya göre, her yıl güncellenen üç yıllık OVP'ler beş yılda bir yapılan Kalkınma Planlarına uygun olarak düzenlenmek durumundadır. Oysa son OVP'nin dönemini de kapsayan 2024-2026 döneminin 12. Kalkınma Planı henüz TBMM'den geçip yasalaşmış değildir! OVP'nin Kalkınma Planı öngörülerine göre hazırlanması gerekirken şimdi adeta tersi olmaktadır. Bu, 5018'in 9. ve 16. maddelerine aykırıdır.

3- SIKI MALİYE POLİTİKALARI

Üç yıllık OVP'nin son iki yılının hedeflerine çok odaklanmamak gerektiği, çünkü sapmaların programların son iki yılında açıklanamayacak kadar çok yüksek olduğu sürekli deneyimlenen bir gerçekliktir. Peki Program, açıklandığı yılın son üç ayını acaba ne derece isabetle tahmin etmeye muktedir? Örneğin TÜFE yılsonu tahmini yüzde 65'e çıkarılmıştır ama henüz Eylül ayında yüzde 61,5 düzeyine ulaşılmıştır; dolayısıyla yılsonu itibarıyla yüzde 70 civarında gerçekleşmesi daha büyük olasılıktır. Üç ay sonrasını bile öngörememek mi? Yoksa ücretlere

eklenecek enflasyon farklarını baskılamak niyetinin dışavurumu mu? Bu durum 2024 enflasyon hedefi için daha fazla geçerli olabilecek: TCMB'nin yüzde 33'lük hedefi OVD'de korunuyor. Amaç, hedefi tuturmaktan ziyade ücretleri baskılamak. Keza, 2026'da TÜFE'nin yüzde 8,5'i görme olasılığına OVP'yi yapanların dahi inanmadığı söylenebilir. Ama mesele programın son yılına illaki çift hanenin altına inen bir sayı koymak; tıpkı 2023-2025 dönemi OVP'sinde TÜFE 2025 için iğreti bir yüzde 9,9 hedefinin konulmuş olması gibi! Bu tür hedefler yoluyla ekonomi alanından siyaset alanına geçiş yapıldığı da söylenebilir.

Yeni OVP'yi sunan CB Yardımcısı Cevdet Yılmaz, kamu kesimi borç yükünün düşüklüğünün bir avantaj olduğunu, bunun 2024 ve 2025'te güçlü bir kamu borçlanmasına izin verdiğini söyledi. Nitekim, OVP'de durum şöyle özetleniyor:

Tablo 1: AB Tanımlı Kamu Kesimi Borç Stoku/ GSYH (yüzde)

2023	2024	2025	2026
33,3	35,2	34,6	33,2

Demek ki, 2024 ve 2025'te kamu borçlanmasında çok yüklü bir artış yaşanacak. 2023 Merkezi Yönetim Bütçesi için gereğinden çok fazla bir borçlanma limitinin belirlenmesi de aynı anlayış doğrultusunda atılmış bir adım olarak kabul edilebilir.

Kamu kesimi borçlanmasındaki artışı Merkezi Yönetim Bütçesi açıklarındaki ve faiz giderlerindeki olağanüstü sıçramalardan da izlemek mümkündür (Tablo 2). 2024 yılında Merkezi Yönetim Bütçesi Dengesi eksi 2,6 trilyon TL'ye çıkarken GSYH'ye oranı da (2023 için olduğu gibi) yüzde 6,4 gibi devasa bir açığa karşılık gelmektedir. Bu çarpıcı sıçramanın 2025 ve 2026'da gene çarpıcı bir azalışa konu olacak gözükmesinin tek bir anlamı vardır: Çok sıkı maliye politikalarının devreye girmesi. Başka anlatımla, harcamalar (özellikle halk kitlelerine dönük olanlar ve yatırımlar) aşağı giderken, vergi ve diğer gelirler yukarı gidecektir. Nitekim harcama artışları 2023 ve 2024'te TÜFE'nin iki katına yakınken, 2025'te TÜFE'nin altına inmesi beklenmektedir. Buna karşılık vergi gelirleri artışı 2023'te olduğu

gibi 2024-2026 döneminin bütünü için TÜFE'nin çok üzerinde tutulmak istenmektedir. Bu ciddi bir vergi baskısıdır ve öncelikle emekçi kitleleri hedeflemektedir.

Bu arada 2024'teki harcama artışlarının ölçülebilmesi bakımından sorunlar olduğu ve bunun önceki yıllara karşılaştırmaları zora soktuğu belirtilmelidir. Örneğin 2023 için hangi harcama büyüklüğü dikkate alınacaktır? Başlangıç ödeneği olan 4,5 trilyon TL mi, Ek Bütçe ile ulaşılan 5,6 trilyon TL mi, yoksa OVP'de hangi yasal dayanakla elde edildiği açıklanamayan 6,6 trilyon TL mi? Eğer örneğin TBMM'den yetki alınan yasal büyüklük yani 5,6 trilyon TL esas alınsaydı, 2024'teki harcama artışı çok daha yüksek çıkacaktı!

Tablo 2: Merkezi Yönetim Bütçesi: Faizler, Vergiler ve Açıklar (mr. TL)

	2022	2023	2024	2025	2026
Harcamalar	2.943	6.563	11.089	12.715	14.813
Harcama artışı (%)		123,0	69,0	14,7	16,5
Faiz giderleri	311	646	1.254	1.809	2.295
Faiz gideri artışı (%)		107,7	94,1	44,3	26,9
Faiz/harcamalar(%)	10,6	9,8	11,3	14,2	15,5
Faiz/GSYH (%)	2,1	2,5	3,0	3,4	3,6
Gelirler	2.800	4.930	8.437	10.891	12.986
GB Vergi Gelirleri	2.353	4.271	7.408	9.523	11.350
Vergi geliri artışı (%)		81,5	73,4	28,6	19,2
Bütçe Açığı	142,7	-1.633	-2.652	1.824	1.827
Bütçe açığı/GSYH(%)	1,0	-6,4	-6,4	3,4	2,9
TÜFE(%)	64,3	65,0	33,0	15,2	8,5

Kaynak: OVP 2024-2026, s. 45, tablo 1.6; s. 41, tablo 1.1'e göre düzenlenmiştir.

Tablo 2'nin bir başka dikkat çekici ögesi, faiz giderlerindeki artışın çok yüksek seyretmesi ve 2024-26 döneminin bütününde bütçe harcamaları artışının üzerinde kalmasıdır. Örneğin 2024'te bütçe harcamalarının yüzde 69 artması öngörülürken, faiz

giderleri için artış tahmini yüzde 94'tür. 2025 için aynı artışlar harcamalar için yüzde 14,7 ve faizler için yüzde 44,3 olmakta yani üç katlık bir fark oluşmaktadır. Bunun beklenen sonucu, faiz giderlerinin bütçe harcamaları içindeki payının yükselmesidir. 2023'te yüzde 9,8'den >> 2026'da yüzde 15,5'e! Aynı önem artışını faiz/GSYH ilişkisi bakımından da gözlemlemek mümkündür. Bütün bunlar, Cevdet Yılmaz'ın vurguladığı "avantajın" sonuna kadar zorlanacağı anlamına da gelmektedir. Elbette sermayeyi vergilemek yerine devlete borç vermesini sağlamanın da (biraz da Özal dönemini andırırçasına) bu programın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. İşçinin/bireysel sigortalının sırtından yaratılmak istenen fonların da yeni birer kamu borçlanma kaynağı olarak hesaba katılmış olma olasılığı da yüksektir.

Üstelik, kamu finansmanında borçlanmaya dayanacak olması vergilere yüklenilmeyeceği anlamına da gelmemektedir. Tablo 2'deki verilere göre, vergi gelirleri artışının hem bütçe harcamaları hem de TÜFE artışlarından çok daha tempolu olduğu görülmüştü. Karşılaştırma özellikle 2024 yılı açısından yapılırsa, yani yüzde 33'lük bir enflasyon ortamında yüzde 73'lük bir vergi artışı öngörüsüne bakılırsa, iki olasılık görünür: Ya enflasyonu çok aşan vergi artışları görülecek ya da ilan edilen enflasyon hedefi gerçekte çok aşılabacağı için reel olarak daha ılımlı bir vergi yükü artışı yaşanacaktır. Her durumda OVP'nin bize söylediği, 2024'te GSYH'ye oranla vergi yükünde 1,2 puanlık reel artış beklendiğidir ki bir yıllık kısa bir süre için önemli bir vergi yüklemesi anlamına gelir.

Vergilerde, özellikle de dolaylı vergilerde önemli artışlar yanında kamunun yönlendirdiği fiyatlarda da 2024'te ciddi artışlar olması beklenmelidir. Dolayısıyla, 2024 enflasyonunun yüzde 50'nin altına düşmesi oldukça zordur (nitekim IMF'nin yeni tahmini yüzde 46'dır). Gelirler yönetimi politikasının (yani ücretliler ve küçük çiftçiler başta olmak üzere reel gelirleri aşındırmanın) geçici araçlarından biri olarak -en azından 2024'ün ikinci yarısına kadar enflasyonun da etkin bir araç olarak kullanılacağı anlaşılmaktadır.

Bunun bir göstergesi de, yeni OVP döneminde, özel tüketim harcamalarında 2023'teki güçlü daraltmanın yeterli görülmeyip, 2024'te çok daha şiddetli bir kısılmanın öngörülüyor olmasıdır.

Tablo 3: OVP'de Tüketim Harcamalarında Öngörülen Gerileme (GSYH'ya Oranla yüzde)

	2022	2023	2024	2025	2026
Toplam Tüketim	16,3	10,3	3,6	4,3	4,3
Kamu	5,0	6,0	4,3	3,8	3,6
Özel	17,8	10,9	3,5	4,3	4,4

Kaynak: OVP 2024-2026, s. 41, tablo 1.1.

Tablo 3'teki verilerin gösterdiği şey, OVP'nin arkasındaki anlayışa göre, toplam tüketimde 2024 yılında benzeri pek görülmemiş bir şokun hazırlanmakta olduğudur. OVP üzerine tartışma ve eleştirilerde bu talep şokunun yeterince ciddiye alındığı söylenemez. Kamu tüketiminde de 2024 ve devamında ciddi bir azalış öngörülmesinin tüm ekonomiyi etkileyecek sonuçları olacaktır. Yeni ekonomi yönetiminin enflasyonun ana nedeni olarak gördüğü talebin, özellikle de geniş halk kesimlerinin talebinin kısılmasının program metninin merkezine alındığı görülmektedir. "Toplam nihai yurtiçi talep" bakımından 2024'te aşağı doğru çok güçlü bir kırılmanın öngörülmesi de aynı eğilim doğrultusundadır. (OVP 2024-2026, s. 41).

Kamu harcamaları kısılırken vergi gelirlerinin artırılması, sıkı maliye politikası çerçevesine girer ve hedefinde her zaman geniş kitlelerin satın alma güçlerinin (hem gelirlerinin hem de yararlandıkları kamu hizmetlerinin) aşındırılması bulunur. Kısılan kamu harcamaları içinde kamu israflarını ve ihale, imar vb. düzeneklerle yapılan yolsuzlukları görmeyi umanlar varsa, onlar AKP türü rejimlerin doğasını doğru çözümleyemedikleri için her zaman yanılırlar. Sıkı maliye politikalarının veya IMF tarzı mali disiplinin emekçi kesimler bakımından anlamı aşağıda biraz daha ayrıntılandırılacaktır.

4- BÜYÜME, DIŞ AÇIKLAR, TARIM VE DİĞER HEDEFLER

Dışa açık ekonomide faizlere müdahale hedeflenmişse, kur hedefi olmayacaktır. Gerçi Türkiye'de

2018 sonrasında çeşitli süreçlerde hem kurlara hem faizlere eşanlı müdahaleler denenmiş ve sonucu hüsrana olmuştur. Yeni ekonomi yönetiminin de faizlerle oynamakla yetinmeyip kurları baskı altında tutmak üzere TCMB rezervlerini kullandığı görülmüştür.

Tablo 4: OVP'de GSYH, Ortalama Dolar Kuru ile TÜFE İlişkisi

	2023	2024	2025	2026
GSYH (trilyon TL)	25,5	41,2	52,9	63,0
GSYH artışı %	69,8	61,5	28,6	19,0
GSYH artışı % (sabit fiyat)	4,4	4,0	4,5	5,0
TÜFE %	65,0	33,0	15,2	8,5
Ortalama dolar kuru (TL)	23,9	36,8	43,9	47,8
Ort. dolar kuru artışı %	44,4	54,0	19,3	8,9

Kaynak: OVP 2024-2026.

OVP'lerde kur hedefi resmen yer almamakla birlikte, dolaylı olarak ortalama kur düzeyi hesaplanabilmektedir. Ortalama dolar kurundan ziyade bunlardaki yıllık artışlara dikkati çekebiliriz. Bu artış 2023'te enflasyonun gerisinde kalmışken yani TL dolara karşı değer kazanmış gözükürken, OVP'nin üç yılı boyunca ortalama dolar kurundaki artış TÜFE'deki artışın gerisinde kalacak gözükmektedir. 2024 için bu daha belirgindir; bunun anlamı, 2024 yılı TÜFE tahmini gerçekleşecekse, TL dolara göre reel değer kaybedecek demektir. Ancak 2024 TÜFE tahmini güvenilmezdir; asıl işlevi ücretlerin baskılanmasıdır. Eğer tam tersine TL'nin reel değer kazandığı bir sürece girilirse, 2016 öncesinin Şimşek-Babacan politikalarına yakın durumlar oluşur ve bu, dolar bazında GSYH'yi şişirir.

GSYH büyümesinde OVP'lerin basmakalıp standardı olan yüzde 5 büyüme hedefinin altına inilerek 2023 ve 2024'te yüzde 4,4 ve yüzde 4,0 oranlarının öngörülmüş olması bu OVP adına daha gerçekçi gözükmeyle birlikte, bu oranlara erişilmesi de o kadar kolay olmayacaktır. Nitekim bir IMF heyetinin Eylül sonundaki Türkiye ziyaretinden sonra 6 ekim'de açıkladığı raporda Türkiye'ye ilişkin kendi

büyüme tahminlerini yukarıya çekmekle birlikte bu oranları yüzde 4,0 ve 3,25 olarak belirlemiştir ki OVP tahminlerinin oldukça altındadır. (Bu rapora ilişkin bir değerlendirme için bkz: K. Boratav, "Bir IMF Heyeti Türkiye'de", Sol Portal, 13.10.2023). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'ın Türkiye için 2023 ve 2024 büyüme tahminleri ise sırasıyla yüzde 3,7 ve 1,9'dur. (Hayri Kozanoğlu, "Küresel Ekonomide Riskler", Birgün, 10.10.2023.)

OVP'deki büyüme hedeflerinin tutturulmasını güçleştirebilecek şu nedenleri de sayabiliriz: (i) Yukarıda Tablo 3'ün yorumunda belirtildiği gibi Türkiye'de GSYH büyümesinde yıllardır önemli rol oynayan özel ve kamu tüketimde ciddi daralmalar öngörülürken ekonomik büyümenin bu tempoda sürdürülmesi güçtür. (ii) Üstelik bu büyümenin dış talep (ihracat) üzerinden ciddi bir katkı alması da zor görünmektedir. Dünyada ve özellikle Türkiye'nin dış ticaretinin yoğun olduğu coğrafyalarda durgunluğun egemen olduğu bir ortamda ihracat çekişli bir büyüme de zordur. Nitekim OVP 2024-2026'da ihracat artışları çok mütevazı tutulmuştur. Belki de daha önemlisi, sanayinin çarklarının dönmesi için önemli olan ithalatta daha da ılımlı artışlar öngörülmüştür. Böylece dış ticaret açığının adeta yerinde sayması beklenmektedir. İthalat ve ihracat GSYH'den bile daha yavaş bir tempoda artarken, bunların toplamının yani dış ticaret hacminin GSYH'ye oranının 2022'de yüzde 68,2'den 2023'te yüzde 58,3'e, 2026'da da yüzde 54,3'e gerilemesinin öngörülmesi şaşırtıcı değildir. Bu, sürdürülemez duruma gelen yüksek cari açıkları frenleme zorunluluğunun da sonucudur biraz da. Ancak bütün bu gelişmelerin büyümenin engelleri olarak çalışması beklenebilir.

Tablo 5: OVP'de Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi (mr. dolar)

	2022	2023	2024	2025	2026
İhracat	254,2	255,0	267,0	283,6	302,2
İthalat	363,7	367,0	372,8	388,9	414,0
Dış Tic. açığı (-)	109,5	112,0	105,8	105,3	111,8
D.Tic. hacmi/ GSYH (%)	68,2	58,3	57,2	55,8	54,3
Cari işlem açığı(-)	48,4	42,5	34,7	31,7	30,0
Cari İşlem. açığı /GSYH (%) (-)	5,3	4,0	3,1	2,6	2,3

Kaynak: OVP 2024-2026, s. 41.

Türkiye dış açıklar vererek, dolayısıyla dış kaynaklar sağlayarak büyüeyebilen bir ekonomiye sahiptir. Bu durumda cari işlemler açığının (ve bunun GSYH'ye oranının) dönem boyunca hızla geriletilmesine rağmen ekonomik büyümenin Programda hızlanıyor görünüşü soru işaretlerine eklenmektedir. Hatta 2024-2026 hedefleri bir yana, 2023'te cari dengenin 42,5 milyar dolar açıkla bağlanması dahi epeyce bir zorlama olarak görünmektedir.

Tüm bu veriler ışığında 2024 yılında enflasyonun öngörünün üzerinde, büyümenin ise öngörünün altında gerçekleşmesi olasılığı büyümektedir. Bunun anlamı da enflasyon ortamında bir ekonomik durgunluk yani bir stagflasyon durumunun yaşanması olasılığının yükselmesidir. Mart 2024 sonrasında girişilecek muhtemel bir IMF programı bu olasılığı kuvvetlendirebilecektir.

Gene bu son OVP'de tarımla ilgili dağıtım maddeler (s. 18, tedbir 25-28; s. 24, tedbir 43 gibi) çeşitli sayfalara serpiştirilmiştir ama çiftçiye dönük desteklerin hiç olmazsa yasa hükmü olan GSYH'ye oranla yüzde 1 oranına çıkartılacağına dair hiçbir angajman yoktur. Tam tersine: 2023 yılında GSYH'ye oranla binde 2,5 düzeyine düşmüş olan tarımsal desteklerin 2024 yılında binde 2,2 mertebesine geriletileceği anlaşılmaktadır. (2024'te 91,5 milyar TL tarımsal destek öngörülmektedir; oysa 2024 yılı için öngörülen GSYH 41,2 trilyon TL'dir ve bunun yüzde 1'i ise 412 milyar TL etmektedir!)

Dolayısıyla, yeni OVP'de gıda enflasyonu ile mücadele bakımından üreticinin desteklenmesi veya aynı anlama gelmek üzere girdi maliyetlerinin anlamlı bir kısmının devletçe karşılanması üzerinden çare aranmayacağını anlamış oluyorsunuz. Bu bakımdan da önceki OVP'ler ile sonuncusunun bir farkı yoktur. Dolayısıyla Erdoğan-Nebati-Şimşek olsun veya başka bir üçlü olsun, bu heyetlerin yerli sermaye ile birlikte Türkiye tarımını uluslararası tekelin doyumsuz iştahına açmak dışında bir ufku bulunmamaktadır.

5- EMEKÇİ SINIFLARIN DURUMU

Şimdiye kadar yazılanlar bu Programın emek karşıtı şifrelerini çözmek bakımından yeterli sayılabilirse de OVP 2024-2026 metnine biraz daha yakından bakılabilir: Bu Programın 21. sayfasında başlayan "Fiyat İstikrarı" başlığı altındaki ilk iki politika tedbirinin emek karşıtlığı bakımından en temel niyet beyanlarını oluşturduğu görülür: 1. tedbir olarak, "fiyat istikrarının kalıcı olarak tesis edilmesi amacıyla enflasyon hedeflemesi uygulamasına devam edilmesi" öneriliyor. Bu, TCMB'nin belirlediği nominal faiz oranının enflasyon oranının her daim üzerinde tutulması (pozitif reel faiz alanına geçilmesi) hedefidir. Nebati döneminde bunun tam tersi yapıldığına göre, "devam edilmesi"nden maksat, Mayıs 2023 seçimlerinden sonra girilen artış patikasının sonuna kadar sürdürülmesidir. Önümüzdeki yerel seçimlerden sonra, tam da burada (reel faiz politikasında) gaza basılacağı tahmini yapılabilir. Bu politika tedbiri iç ve dış sermayenin beklentilerine karşılık gelebilir; ancak emek kesiminin aleyhine (ekonomik durgunluk, yatırım ve istihdamda düşüş-

ler, işsizlikte artış, ihtiyaç kredilerinin pahalalanması gibi) sonuçlar üretir. Emekçilerin bu politikaya gönüllü olması hali, ancak "kurbanlık koyun" sendromu olarak kodlanabilir. Emeğin örgütleri herhalde bunun olmaması için çalışacaklardır; çünkü "enflasyon hedeflemesinin" IMF programlarının en katı reçetelerinin başında geldiğini sayısız uygulamayla deneyimlemiştir.

2. tedbir, "maliye ve gelirler politikalarının para politikası ile eşgüdümü sağlanacaktır" hükmünü içeriyor. "Gelirler politikaları" denilince emekçiler iki adım geri sıçramalıdır; Türkiye bu politikalarla IMF patentli 24 Ocak Kararları ile tanışmış ve yedi-sekiz yıl içinde gelir dağılımının dinamikleri tersine dönmüştü. Daha sonra 2000 yılında başlatılan ve AKP'nin büyük bir sadakatla sürdürdüğü politikalar da benzer nitelikteydi. 2016'dan sonra da gelir dağılımının ücret gelirleri aleyhine dönmesi de adeta bir bölüşüm şoku biçiminde gerçekleşmiştir. Şimdi gelen Şimşek ekibi bunu yeterli bulmuyor; çünkü seçim süreçlerinde emek kesimine fazla ödün verildiğini, özellikle 2023 yılında EYT ve ücret artışlarının ekonomiyi fazla zorladığını, talebin hâlâ fazlasıyla canlı olduğunu iddia edip esas olarak ücretlileri hedefleyen sert bir gelirler politikası öneriyor. Bunun anlamı, toplumun geniş toplumsal kesimleri için (işçi, memur, emekli, çiftçi) enflasyonun gerecek düzeyinin gerisinde kalan gelir artışları demektir. Erdoğan-Nebati-Kavcıoğlu triosunun Eylül 2021 sonrasında seçime odaklı faiz-kur politikalarının yol açtığı enflasyonist birikimin (ek olarak, kuruları tutmak için getirilen KKM yükünün ve Merkez Bankası rezervlerini eritmenin) bedelinin şimdiki Erdoğan-Şimşek-Erkan triosu tarafından toplumun geniş kesimlerine ödetilmek istenmesi, tam bir siyasi ikiyüzlüktür. Üstelik her iki ekibin başında da asıl siyasi sorumlu olarak Erdoğan otururken...

Gelirler politikaları esas olarak maliye politikaları çerçevesine girer. Zaten Yılmaz, Şimşek ve Erkan'ın ağızından sık sık "para politikaları tek başına yetersiz kalır" sözleri duyuluyor. Gerçekten de öyledir ama, gelirler politikasının aslında nüfusun en üst yüzde 20'lik bölümünde kalan, çoğunluğunu sermaye geliri sahiplerinin oluşturduğu, üstelik GSYH'nin yarısı kadar bir bölümüne el koyan kesimlerine uygulanması koşuluyla! Gerçi "kârların sürüklediği enflasyon" türünden bir anlayışa geçilmesi bile olanaksızdır; ne işbaşındaki heyetin, ne AKP'nin genel siyasi konumlanmasının, ne de IMF

tarzı neoliberal amentülere iman edenlerin buna eğilimi olabilir. Hatta sistemin toplumsal/siyasal güç dengeleri ve iktidarın doğası gereği böyle “aykırı” yollara girilmesi yasak alana girmek gibidir, akla bile getirilemez.

OVP'nin bir de metinde yazılı olmayan devasa bir hedefi var: Kıdem tazminatını fona dönüştürerek tedricen sistemden çıkarmak. Bu yeni bir hedef değil kuşkusuz; yarım yüzyıla yakındır hep gündeme gelir ama 12 Eylül rejimi bile bu hakkın üzerine gitmeyi göze alamamıştı. Peki şimdi göze alınır mı? Aslında OVP'de “Kıdem Tazminatı” kavramı bile geçirilmemiş yani açıkça yazılması göze alınamamıştır. Bir “tamamlayıcı emeklilik sistemi” kavramı geçiyor, üstelik büyük harflerle bile yazılmadan, yani TES kısaltması da kullanılmadan! (s. 26, tedbir 21). Buna yer verilen bölümse, ilginçtir, “finansal istikrar” bölümü oluyor. Üstelik sosyal güvenlik sistemine ilişkin düzenlemeler olması gerektiği gibi “kamu maliyesi” bölümünde yer alırken, TES orada yer almıyor, yani bir bakıma gizleniyor.

Çünkü niyet belli: Kamu maliyesinde finansal sıkılaşık gene çok büyüdü; 2023-2026 dönemi Merkezi Yönetim Bütçesi açıkları toplamı 7,9 trilyon TL'ye ulaşıyor. Faiz giderleri de aynı dönemde 6 trilyon TL'yi buluyor. Merkezi Yönetim Bütçesi açıklarının GSYH'ye oranı 2023 ve 2024 için yüzde 6,4 olarak öngörülüyor. Bunlar Maastricht ölçütünün (ki merkezi artı yerel yönetim bütçelerinin açıklarının toplamının GSYH'ye oranı olarak yüzde 3 ölçütüdür) iki katından fazlasına denk geliyor. Bu Türkiye'nin uzun zamandır karşılaşmadığı devasa iç açıkların boyutunu gösteriyor. Bu nedenle, Kıdem Tazminatı meselesi bu defa hiç olmadığı kadar yakın tehdit olabilir. Cevdet Yılmaz bir TV konuşmasında bazı ayrıntılardan da bahsetti. 2024'ün son çeyreğinde başlatılması düşünülen TES fonuna işverenin işçinin yıllık ücretinin 11 günlüğü tutarında para yatırmasından (şimdiki durumda 30 günlük ücret karşılığıdır), fondaki birikimin devlet iç borçlanma senetlerinde değerlendirilmesinden, işçinin 60 yaşına gelince biriken paranın yüzde 25'ini alabilip kalanının emekli maaşına eklenmesinden bahsedebildi. (Bu koşullarda işçi mevcut hakkının üçte birine değil -emeklilik maaşına eklenecek sembolik tutarı saymazsak- onbirde birine razı edilmek isteniyor!). Pazarlığa açık olabilirler, işçi sınıfının/sendikaların tepkisini ölçmek istiyor olabilirler ama bu kadarına cüret edilebilmesi bile sınıf tahakkümünün ne derece şiddetlendirilmek istendiğini gösterir.

Emeğin haklarına ve çalışma koşullarına müdahale

kuşkusuz bunlarla sınırlı değil. OVP'de farklı bölümlerde benzer dayatmalar yer alıyor. “İstihdam” bölümünde (s. 18-20) “esnek çalışma modelleri” (tedbir 16), gerekirse ithal işgücü kullanımının teşvik edileceği (tedbir 18 ve 19), “mesleki ve teknik lise mezunlarının... istihdama erken dönemde katılmalarının sağlanacağı” gibi emeği baskılayacak önlemler öngörülürken, “kamu maliyesi” bölümündekiler de (s. 26-29, 28 ve 27 nolu tedbirler) onlardan aşağı kalmıyor: “Esnek çalışma biçimleri yaygınlaştırılacak”, “sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları değişen işgücü piyasası koşullarına ve yeni nesil esnek çalışma şekillerine daha uygun hale getirilecek”; “sosyal güvenlik sisteminde kişilerin daha çok istihdamda kalmaları teşvik edilecek”, “güvenceli esneklik” getirilecek vs..

Öte yandan OVP'de işsizlikte bir düzelme olasılığı da pek öngörülmemektedir. İşsizliğin 2025'te niha yet çift hanenin altına indirilmesi, yüzde 9,9 oranının da gösterdiği gibi zorlama bir hedef olarak Programa iliştilmiş gözükmemektedir.

6- SONUÇ

OVP 2024-2026'nın önceki OVP'den temel farkı, aynı iktidar döneminde farklı bir ekonomik politika uygulamayı öneriyor, ortodoks neoliberal politikalara dönüşü yansıtır olmasındır. Bununla birlikte sınıfsal benzerlik esastır: Bu Programın ana çizgisi de, öncekiler gibi, sermaye yönlüdür. Buna karşılık, metnin tamamına sinmiş bir emek karşıtlığı vardır; emeğin kazanılmış haklarına saldırı vardır, ücretlilerin enflasyona ezdirilmesi vardır.

Bu bağlamda son OVP aynı zamanda uluslararası finans çevrelerine yazılmış bir “niyet mektubu” olduğu kadar çeşitli yabancı sermaye formlarına yazılmış bir “davet mektubu”dur da. Bu niyet beyanlarına ve davet mektubuna henüz ciddi bir karşılık gelmiş değildir. Dünya Bankası'nın OVP öncesinden başlattığı kredi kolaylıkları, şimdilik simgesel önemdedir. Çünkü Türkiye'nin devasa finansman ihtiyaçları göz önüne alındığında, ekonomi yönetimi yabancı sermayenin her türünü (dış borç, sıcak para, doğrudan yatırım) çekmeye kendini mecbur hissetmektedir.

Dünyanın dört köşesine yapılan sayısız seyahatlerin ve kurulan çok sayıda temasın tek önceliği finansmandır. Bunun ürktücü tarafı, iktidarın kısa vadeli hedefleri uğruna ülkenin uzun vadeli ekonomik çıkarlarının pazarlık konusu yapılmakta olusudur. AKP yönetimi ekonomik çaresizliğini cümle aleme açıkça beyan etmiş durumdadır ve bunun ekonomik bağımlılığı aşan siyasi bağımlılıklara gö-

SEÇİMİ KAZANMAYA ENDEKSLİ BİR OVP

Aziz KONUKMAN

Emekli Öğretim Üyesi

Çalışmada önce ilk kez bu yıl OVP’de yaşanan 2 önemli bütçe hakkı ihlaline değinilecektir. Ardından OVP’nin değerlendirilmesine geçilecektir. Hemen belirtelim, bu çalışmada yapılan değerlendirmelerin önemli bir kısmı bir torba yasa teklifinde yer alan paralel ek bütçe ve yasa dışı borç limitinin artırılmasına yönelik düzenlemeler üzerine bir röportaj ile OVP’nin yayımlanmasının ardından yapılan röportajlarda erken bir değerlendirme olarak yer almıştır.

İlk röportaj GazeteBilim ağı sayfasında yayımlanmış olan 27 Temmuz tarihli “Müthiş bir kemer sıkma politikası geliyor” başlıklı haberde; ikincisi Özgecan Özgenç tarafından hazırlanan ve Medyascope ağı sayfasında yayımlanmış olan 7 Eylül tarihli “OVP’nin eksikleri, çelişkileri, niyetleri|Prof. Aziz Konukman: Seçimi kazanmaya endekli bir OVP” başlıklı haberde yer almıştır. Son 2 röportaj ise İrem Yıldırım tarafından yapılmış ve soLhaber ağı sayfasında 19 Eylül ve 6 Ekim tarihlerinde yayımlanmıştır. İki “OVP’de gizli seçim planı: 1,1 trilyonluk ek bütçeye 1 trilyonluk ek”, ikincisi ise “Bütçe’de emeğin adı yok: Ağırıklı olarak yük emekçilerin sırtına binecek” başlıklarını taşımaktadır.

OVP’DE BÜTÇE HAKKI İHLALLERİ

İlk kez bu yıl OVP’de 3 önemli bütçe hakkı ihlali yaşanmıştır. Bunların dışında bu yılki OVP ile sınırlı olmayıp geçmiş OVP’lerden taşınan çok sayıda bütçe hakkı ihlali de söz konusudur. (Bu tür bütçe hakkı ihlallerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için Sanayi ve Toplum derginin ilk sayısında yayımlanmış olan “Önceki İki Yılın Uygulama Sonuçları ve 2023 Bütçe Teklifi Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı yazımıza bakılabilir.) Bunlardan en önemlisi vergi harcamalarıyla (muafiyet ve istisnalarla vazgeçilen vergiler) ilgili olandır.

1-OVP’nin hazırlanmasında katılımcı bir anlayış söz konusu değildir. İlk kez bu yılki OVP’de bu tür bir araya girilmiştir. Kamu emekçilerinin gerçek temsilcisi

konumundaki KESK’e toplantıya katılması yönünde bir davet yapılmış ancak İstişare Toplantısı KESK’e haber verilmeden sadece yandaş konfederasyon temsilcileri ile 31 Temmuz 2023 tarihinde gerçekleşmiştir. Yani KESK bu hazırlık sürecinden dışlanmıştı.

2-OVP’nin tabii olduğu 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 16. maddesinin değişik ikinci fıkrasına göre, programın kalkınma planları, stratejik planlar ve genel ekonomik koşulların gerekleri doğrultusunda hazırlanması gerekmektedir.

Oysa OVP (2024-2026) söz konusu kanunun öngördüğü şekil şartlarına uygun olmadan hazırlanmıştır.12. Kalkınma Planı (2024-2027) henüz o tarihte Meclis kararı olarak yayımlanmamış olduğu için plan ile uyumu gözetilmemiştir.

Söz konusu plan ancak 16 Ekim’de Meclis’e sunulabilmiştir. Çok yakın bir zamanda görüşülerek Meclis Kararı olarak yayımlanacaktır. Plan o zaman resmileşmiş olacak ve yürürlüğe girecektir.

Plan yürürlüğe girmeden OVP’nin hazırlanıp Resmî Gazete’de yayımlanmış olması ciddi bir bütçe hakkı ihlalidir.

3- Basına OVP sunumunun siyasi sorumlusu (Cumhurbaşkanı) yerine memur konumunda olan yardımcısı tarafından yapılmış olmasıdır.

VERGİ HARCAMALARIYLA İLGİLİ BÜTÇE HAKKI İHLALİ ÖNCEKİ YILLARDAKİ GİBİ DEVAM EDİYOR

Geçmiş OVP’lerden taşınan çok sayıda bütçe hakkı ihlallerinden en önemlisi vergi harcamalarıyla ilgili olandır. Vergi harcamalarının 3 yıllık tahminleriyle (öngörüler) ilgili tabloya OVP metinlerinde yer verilmemektedir. Oysa bu kalem bütçe büyüklükleri arasında yer almayan önemli bir bütçe kaynağıdır

Bu öngörüler sadece OVP'den sonra yayımlanmış olan bütçe tekliflerinin bağlı cetvelleri arasına sıkıştırılmış olan bir tabloda yer almaktadır. Ancak ne hikmetse bu tabloda geçmiş yılların öngörü ve gerçekleştirmelerine yer verilmemektedir.

Öte yandan her OVP'de "Vergi harcamaları gözden geçirilecek, etkin olmayan istisna, muafiyet ve indirimler kaldırılacaktır" diye bir politika tedbiri olmasına rağmen etkin olmayan istisna, muafiyet ve indirimlerle ilgili herhangi bir bilgilendirme yapılmamaktadır. Benzer şekilde "Vergi istatistikleri ve bu alandaki raporların daha kapsamlı bir şekilde yayımlanması sağlanacaktır" diye ifade edilen politika tedbirinin gerçekleştirilmemesi yapılmamaktadır. Önemli bir vergi istatistiği olan vergi harcamalarının gerçekleştirme verisi ve ilgili raporu yayımlanmamaktadır.

Bütçe hakkını zedeleyici bu eksiklikler mutlaka giderilmelidir. OVP formatı yeniden düzenlenerek OVP'nin en temel başlığı "Vergi harcamaları" olmalıdır. Bu başlık altında vergi harcamalarına ilişkin öngörüler gerçekleştirmelerle birlikte yer almalı ve analiz edilmelidir. Bu tür bir öneri sözü edilen OVP toplantısına davet edilmiş olan KESK'in Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz'a sunduğu katkımızın olduğu orta vadeli programa dair raporda ayrıntılı bir şekilde dile getirilmektedir.

OVP ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

OVP'ler uzun bir zamandır üç yıllık bir yol haritası olma niteliğini yitirmiş durumdadır. Çünkü kapsadıkları dönemin ikinci yılının öngörülerini önceki yılın OVP'sinin o yıla ait öngörülerini sil baştan değiştirmektedir. Benzer bir durum üçüncü yılın öngörülerini için de geçerli. Yani üçüncü yılın öngörülerini sonraki yılın OVP'sinde köklü bir değişikliğe uğratmaktadır.

Son OVP (2024-2026) örneğinde somutlarsak; 2025 yılı hedeflerinin önceki OVP (2023-2025)'deki 2025 yılı hedeflerinden tümüyle farklılaştığı görülmektedir. Benzer bir farklılaşma bir sonraki OVP (2025-2027) yayımlandığında 2026 yılı hedefleri için de geçerli olacaktır.

Dolayısıyla son OVP'nin değerlendirilmesi kaçınılmaz olarak yayımlandığı yılın gerçekleştirme tahminle-

ri ve kapsadığı ilk yılın öngörülerıyla sınırlı olacaktır. Yani 2023 gerçekleştirme tahminleri ve 2024 yılı öngörülerinin ötesine geçilmeyecektir. Ancak bu tespitimiz 2023 gerçekleştirme tahminleri ve 2024 yılı öngörülerinin gerçekçi bir şekilde belirlendiği anlamına gelmemelidir. Geçmiş yıllarda olduğu gibi bu yılda da gerçekleştirme tahminleri ve gelecek yıla ilişkin öngörüler büyük ölçüde tutmayabilecektir.

Örneğin 2023 yılsonu TÜFE enflasyon gerçekleştirme tahmini kısa sürede iki kez revize edilerek OVP'de verilen düzeye gelebilmiştir. İlk revizyon 27 Temmuz tarihli Merkez Bankası'nın 2023 yılının üçüncü Enflasyon Raporu'nda yapılarak oran yüzde 58 olarak açıklanmıştır. Daha sonra 24 Ağustos'ta yapılan Para Politikası Kurulu (PPK) toplantısı metninde de, "enflasyonun tahmin aralığının üst sınırına yakın seyredeceği" söylenerek, tahmin yüzde 62'ye yükseltilmiştir. Ardından 6 Eylül'de yayımlanan OVP ile son nokta konularak oran yüzde 65'e çıkartılmıştır. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Bu kadar kısa dönemde, yazboz tahtası gibi enflasyon gerçekleştirme tahminlerini revize eden bir siyasal anlayışa sahip bu iktidarın, daha önümüzdeki ayları öngöremediği bir yerde gelecek üç yıla ilişkin tahmin yapması abesle iştirigaldir.

2023'DE NEREDEYSE HER HEDEFTE SAPMA VAR

2023 yılında ekonominin tüm makroekonomik dengeleri bir iki istisna dışında bozularak altüst edilmiştir. Ancak ilginçtir OVP'nin mevcut formatı bu tür bir değerlendirmeye olanak tanımamaktadır. Bunun için OVP ekinde verilen tablolarda 2023 gerçekleştirme hedeflerinin yer aldığı sütunun yanına geçen yılki program hedefleri gösteren bir sütunun eklenmesi gerekmektedir. Bu yapılmayınca gerçekleştirme hedeflerinin program hedeflerinden ne ölçüde farklılaştığı analiz edilememektedir. Bu yapılmadan gelecek yıla (2024 yılı) ilişkin öngörü yapılması sağlıklı olamamaktadır. Mevcut OVP formatı ne yapıp ne edip mutlaka değiştirilmelidir.

Bu bozulma seçilmiş temel büyüklükler itibarıyla aşığıdaki tablonun 2023 yılı gerçekleştirme tahminlerinde açıkça sergileniyor. Özellikle üç temel büyüklükteki

hedef sapması oldukça manidar. 2023’de gerçekleştirmeler hedeflerin ortalama dolar değerinde 1,1, milli gelir içinde cari açığın payında 1,6 ve enflasyonda 2,6 katına ulaşmıştır (Tablo 1).

Kaldı ki bu sapsmalar daha da artabilir. Bu üç temel büyüklükteki gerçekleştirme tahminleri oldukça iyimser. Nitekim önceki yıllarda da yılsonuna gelindiğinde yıl gerçekleştirmelerinin gerçekleştirme tahminlerini aştığı kayıtlara geçmiştir.

TABLO 1- OVP 2023-2024 Seçilmiş Temel Büyüklükler

	2023 (GT)	2023 (P)	2024 (P)
Ortalama Dolar Kuru (TL)	23,88	21,52	36,78
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	-4	-2,5	-3,1
Toplam Tasarruf -Yatırım Farkı / GSYH*	-5,7	-2,3	-3
GSYH Büyümesi	4,4	5	4
TÜFE Yıl Sonu, % Değişme	65	24,9	33
İşsizlik Oranı (%)	10,1	10,4	10,3

*Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasıyla kaynaklanmaktadır.

2024 ÖNGÖRÜLERİNİN İÇSEL TUTARLILIĞI YOK

2024 yılı öngörülerine gelince, bu öngörülerin bir içsel tutarlılığının olmadığı görülmektedir. Örneğin tablonun 2. ve 3. satırında yer alan öngörüler Türkiye ekonomisinin geçmiş bulgularıyla çelişiyor. Sermaye hareketlerinin serbestleştiği 1989’dan bu yana ekonomik büyüme, daima cari işlem açığına yol açmıştır. Yani her seferinde yurt içi tasarruf açığı dış tasarrufla karşılanmıştır. AKP iktidarının yüzde 5’lik büyüme eşliğini geçtiği sekiz yılın ortalama cari açık/GSYH oranı da yüzde 5.05’dir. Yüzde 5’lik büyüme eşliğinin 1 puan gerisinde kalınacağı 2024 yılında yüzde 4,0’lık büyüme oranına nasıl olup da yüzde 3,1’lik bir cari açık/GSYH oranı ile ulaşıyor sorusuna OVP’de bir yanıt verilmiyor. 2023 yılında yüzde 4,4’lük büyümenin 4,0’lık bir cari açık/GSYH oranı yarattığı gerçeği dikkate alındığında 3,1’lik öngörünün gerçekçi olamayacağı çok açıktır. Ayrıca ele almadığımız 2025 ve 2026 yıllarında büyüme oranı her yıl 0,5 puan yükselirken cari açık/GSYH oranının giderek küçülmesi oldukça manidardır. Çünkü ithal girdilere bağımlı bir üretim yapısında bu mümkün değildir. Ayrıca bu yapıyı değiştirmeye yönelik bir çaba da söz konusu değildir. Nitekim OVP’de bu bağımlılığı azaltmaya yönelik ithal ikamesine dönük bir sanayi programı tasarlanmamaktadır.

Daha vahimi de var: “Kamu maliyesinde kemer sıkma”, emekçilerin yükünü artıracak biçimde tasarlanıyor.

BÜYÜME ÖNCELİĞİ DEVAM EDİYOR

Boratav hocanın da dikkat çektiği gibi, Saray’ın ekonomik politikalarını, iktidarı koruma zorunluluğu belirledi. Büyüme göstergesi bu siyasal zorunluluktan türeyen ekonomik bir öncelik olmuştur (Bk. soL haberde 15 Eylül 2023’de yayımlanmış “Orta Vadeli Program: Makro-ekonomik çerçeve” başlıklı yazı). Bu öncelik gözetilerek 2024 büyüme öngörüsü 2023 gerçekleştirme tahminine yakın bir oranda (yüzde 4) belirlenmiştir. Ancak yerel seçimler sonrasında IMF’li veya IMF’siz bir istikrar programı uygulanması durumunda bu öngörünün gerçekleştirilmesi mümkün değildir.

Nitekim bu istikrar programı olasılığı dikkate alınmış olmalı ki dördüncü madde görüşmeleri ardından yapılan IMF basın açıklaması metninde 2024 büyüme öngörüsü yüzde 3,2 olarak verilmiştir(6 Ekim 2023 tarihli bu açıklama IMF ağ sayfasında yayımlanmıştır). Seçimlerin kazanılması durumunda, hiç kuşkusuz Saray’ın istikrar programına ve yaratacağı düşük büyümeye bir itirazı söz konusu olmayacaktır.

ENFLASYON HEDEFİ GERÇEKÇİ DEĞİL

Benzer çelişki 5. satırda yer alan enflasyon öngörüsü için de söz konusudur. 2024 ortalama dolar kuru öngörüsü 2023 gerçekleştirme tahminine göre yüzde 54 artarak 36,78 TL’ye yükseltilirken yüzde 65’lik 2023 yılsonu TÜFE enflasyonunun 2024’de yüzde 33’e düşürüleceği öngörüsü tutarlı değildir. Çünkü ithal girdile-

re bağımlı bir üretim yapısında yurtiçi fiyat seviyelerini etkileme derecesi olarak edilen kur geçişkenliği çok yüksek düzeydedir. Türkiye Girdi-Çıktı Tablosu 2012 tarihli. Saha çalışmasıyla bu tablo yenilendiğinde üretimin ithal girdi katsayılarının ciddi bir şekilde arttığı rahatlıkla görülebilecektir. Bu durumda ortalama dolar kurunda öngörülen yüzde 54'lük artışın yaratacağı fiyat artışı özellikle ithal girdiye bağımlı sektörlerdeki tekeli yapılaşmanın etkisiyle (bu tür sektörlerde firmalar ortalama maliyete bir kâr marjı ekleyerek fiyatını belirliyor) yüzde 33'lük enflasyon öngörüsünü geçersizleştirecektir. Bu açıdan iyimser bir öngörü söz konusudur. Bu iyimserlik ele almadığımız 2025 ve 2026 yıllarında da sürdürülmektedir.

Ancak hemen belirtelim bu iyimserlik geçmiş OVP'lerden farklı olarak Fiyat İstikrarı başlığı altında verilen 7 nolu tedbirden kaynaklanmaktadır. Bu tedbirle tüketici fiyat endeksi içinde yer alan fiyatı doğrudan kamu ya da kamuya bağlı kurumlar (belediyeler, KİT'ler vb.) tarafından belirlenen ve/veya fiyatı kamunun onayı neticesinde oluşan mal ve hizmet kalemlerinden oluşan yönetilen/yönlendirilen fiyatlarda fiyatlama davranışının değiştirilmesi öngörülmektedir. Bu OVP metninde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mali disiplin gözetilerek, yönetilen/yönlendirilen fiyatlar geçmiş enflasyona endeksleme davranışının azaltılmasına yardımcı olacak şekilde belirlenecektir”. Bu tedbir tek başına yeterli olmayacaktır. Bu fiyatlama davranışının özel sektörde de geçerli olması gerekir. Dolayısıyla ithal girdilere bağımlı bir üretim yapısında sözü edilen mevcut tekeli fiyatlama davranışının bu yönde değişebileceğini söylemek mümkün değildir.

Ancak seçim sonrasında bir istikrar programı uygulanırsa gerçekleşen enflasyonun öngörülen enflasyonu katlamasının önüne geçilebilir. Nitekim sözü edilen IMF basın açıklaması metninde 2024 yılsonu TÜFE enflasyon öngörüsü OVP öngörüsünü 15 puan aşarak yüzde 46 olarak verilmektedir. Daha yüksek oranda bir öngörü yapılmış olması, IMF'nin kamuda öngörülen fiyatlama davranışının özel sektörde geçerli olmayacağını farkında olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla 7 nolu tedbirin verdiği ilhamdan olsa gerek, bununla yetinilmeyip ayrıca söz konusu metinde ücretlere ve emekli maaşlarına, geçmiş enflasyona göre değil beklenen enflasyona göre zam yapılması, enflasyonun üzerinde ücret zamlarından kaçınılması tavsiye edilmektedir. Yani kamuda ücret ve maaş

belirleme yönteminin de değiştirilmesi önerilmektedir. Bu da ücretlere zam yapılırken yılsonundaki yüksek enflasyonun değil, çok daha düşük olan 2024 sonu beklentisinin dikkate alınması, ücretlerde reel kayıp yaşanması anlamına gelecektir. Bu IMF önerisi yerel seçimler sonrası uygulamaya konursa, milyonlarca emekçinin en son umudu olan “enflasyon farkı” ödemelerine son verilecektir. Bu durumda emekçiler ve örgütleri için 2024 çok daha sıkıntılı geçecektir. Ciddiye alınarak topyekûn bir mücadele yapılmalıdır.

Hemen belirtelim, politika faiz yükseltilmesi programı sürdürüleceği için onun tetikleyeceği mevduat ve kredi faizleri nedeniyle öngörülen yüzde 45'lik düzeyin tüm bu tedbirler uygulansa bile o düzeyde kalabilmesi çok zor gözüküyor.

‘İŞSİZLİK’ DEĞERLENDİRMESİ BİLE ANLAMSIZ OLUR

Genel durum bu iken, bu öngörülerle bağlantılı olan işsizlik oranı öngörüsünü değerlendirmenin bir anlamı bulunmuyor. Çünkü OVP metninde 20 yıllık AKP iktidarı döneminde yaratılan ‘İstihdam yaratmayan büyüme’ sorununun çözümüne yönelik herhangi bir politika öngörülmemiştir. Dolayısıyla ne düzeyde bir işsizlik oranı öngörüldüğünün kıymeti harbiyesi kalmamaktadır. Bu IMF'nin işsizlik öngörüsü için de geçerlidir. Büyüme oranı 2023'de yüzde 4'den 2024'de 3,2 ye gerilirken işsizlik oranlarının sırasıyla 10,1 ve 10,5 olması kabul edilemez bir durumdur. Durgunlaşan bir ekonomide işsizlik oranı öngörüsünün daha fazla artması gerekirdi.

İKTİDARIN 23 HEDEFLERİ ÇÖKMÜŞ DURUMDA

AKP hükümeti, 2012 sonunda Cumhuriyetin 100. yılı olan 2023 için ekonomik, siyasi ve altyapı hedeflerinin olduğu 100'e yakın madde açıklamıştı.

Bu hedeflerin en iddialı olanları arasında yıllık gayri-safi yurtiçi hasılayı (GSYH) 2 trilyon dolara çıkararak dünyanın ilk 10 büyük ekonomisi arasına girmek, kişi başına düşen milli geliri 25 bin dolara yükseltmek ve 500 milyar dolarlık ihracat yapmak vardı. Ancak bu hedefler hayal olmaktan öteye geçemedi.

Son OVP (2024-2026) 2023 gerçekleşme tahminleri ile 10. ve 11. kalkınma planlarındaki 2023 hedefleri karşılaştırıldığında iktidarın, kurduğu tüm hayallerin açık ara gerisine düştüğü görülmektedir (Tablo 2).

Veriler gösteriyor ki 10. Kalkınma Planı'nda GSYH 2023 hedefi 2 trilyon dolardı. 11. Kalkınma Planı'nda ise 2023 hedefi 1,1 trilyon dolara çekildi. Yani 2023 hedefinde yarı yarıya bir düşüş gerçekleşmiş. Aynı şekilde kişi başına milli gelir hedefi 25 bin dolardı ancak 11. Kalkınma Planı'nda 12 bin 484 dolara çekildi. Son OVP'de 2023'te kişi başına milli gelir gerçekleşme tahmininin 12 bin 415 dolar olarak verilmesi, yarıya düşürülmüş hedefe bile ancak zar zor yetişilebildiğini göstermektedir.

İhracatta ise ilk hedefin yarısının biraz üzerine çıkmış. Ancak gerçekleşme hedefi bu ikinci hedefi 28,4 milyar dolar aşabilmiştir. İlk hedefin ise çok uzağında kalmıştır.

Benzer durum 10. Kalkınma Planı'ndaki 2023 işsizlik hedefi için de geçerli. Yüzde 5 olan bu hedef, 11. Kalkınma Planı'nda önce yüzde 9,9'a çıkarılmıştır. Her iki hedef de gerçekleşme tahmininin gerisinde kalmış.

	10. KP (2014-2018) 2023 Hedefleri	11. KP (2019-2023) 2023 Hedefleri	Son OVP 2023 Gerçekleşme Tahmini
GSYH	2 trilyon dolar	1,1 trilyon dolar	1,07 trilyon dolar
Kişi Başına Milli Gelir	25.000 dolar	12.484 dolar	12 bin 415 dolar
İhracat	500 milyar dolar	226,6 milyar dolar	255 milyar dolar
İşsizlik	Yüzde 5	Yüzde 9,9	Yüzde 10,1
Enflasyon*	Tek hanelere indirilmesi	Yüzde 5'e indirilmesi	Yüzde 65

* TÜFE Enflasyonu

Enflasyona baktığımızda 10. Kalkınma Planı'nda oran verilmeden 'tek haneli' denildi. Daha sonra oran belirtilerek yüzde 5 hedefi tespit edildi. Son OVP'de gerçekleşme tahmini bu hedefi 13'e katlayarak yüzde 65'e ulaşmaktadır. Yüksek düzeydeki iki haneli bu oranla tek haneli enflasyon hedefi adeta çökmüştür. Ancak bu oran da iyimser bir gerçekleşme tahmini sayılmalıdır. Bu oranın aşılma olasılığı da son derece güçlüdür.

2023 BÜTÇE GERÇEKLEŞME TAHMİNLERİNE BİR BAKIŞ

Bu yıl bütçe büyüklüğü başlangıçta 4 trilyon 469,6 milyar, bütçe gelirleri 3 milyar 810,2 milyar ve bütçe açığı 659,4 milyar lira olarak öngörülmüştü.

Şubat'ta meydana gelen büyük deprem gerekçe gösterilerek temmuz ayında çıkarılan 1,1 trilyon liralık ek bütçeyle 5,6 trilyon liraya yükselmiştir. (Tablo 3)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		FARK
	2023 (1)	2023 (2)	2023 (3)
Harcamalar	4.469.570	5.589.085	1.119.515,0
1-Faiz Hariç Harcama	3.903.974	4.942.949	1.038.975,0
Personel Giderleri	952.308	952.308	0,0
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	150.392	150.392	0,0
Mal ve Hizmet Alımları	318.685	419.443	100.758,0
Cari Transferler	1.681.997	1.940.901	258.904,0
Sermaye Giderleri	315.848	383.278	67.430,0
Sermaye Transferleri	37.264	521.000	483.736,0
Borç Verme	359.250	410.410	51.160,0
Yedek Ödenekler	88.231	165.216	76.985,0
2-Faiz Harcamaları	565.596	646.136	80.540,0
Gelirler	3.810.149	4.929.664	1.119.515,0
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	3.199.534	4.270.668	1.071.134,0
Diğer Gelirler	610.615	658.996	48.381,0
Bütçe Dengesi	-659.421	-659.421	0,0
(1) Program (Başlangıç Ödenekleri)			
(2) Ek Bütçe Dahil Başlangıç Ödenekleri			
(3) 2. Sütun Değerlerinden 1. Sütun Değerleri Çıkarılmıştır. Fark Ek Bütçe tutarını göstermektedir.			

Ancak ilginçtir, deprem gerekçe gösterilerek getirilen 1 trilyon 119,5 milyarlık ek bütçe ödeneğinin ancak 527,3 milyarı (yüzde 47,1) deprem amaçlı tahsis edilmektedir. Geri kalan kısmı ise deprem dışındaki harcamalara gidecektir. Bu tür bir kaynak tahsisi dağılımı, bütçenin yanı sıra ek bütçenin de seçime endeksli hazırlandığını göstermektedir (Bunun böyle olacağı yönünde bir öngörü için sözü edilen Sanayi ve Toplum Dergisi'ndeki yazımıza bakılabilir).

Toplam bütçe ödeneği, OVP'de açıklanan gerçekleşme tahminiyle 6,6 trilyona çıktı. Yani Anayasa'ya ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na aykırı olarak Meclis'in verdiği harcama izninin yaklaşık 1 trilyon (973,5 milyar lira) aşılacağı tahmin edilmektedir (Tablo 4). Bu, iktidarın Meclis'in izni olmadan bütçe hakkına aykırı bir şekilde, paralel (gizli) bir ek bütçe yarattığı anlamına gelmektedir.

Bu paralel ek bütçeyle birlikte bütçe açığı gerçekleşme tahmini yaklaşık 1 trilyon artarak 1,6 trilyon TL'ye yükselmektedir. 2023 yılı cari transfer kaleminde yer alan KKM kur farkı ödemelerinin Temmuz sonrasında Hazine'den artık yapılmayacak olması nedeniyle cari transferler gerçekleşme tahmini tutarı önümüzdeki 5 ayda yapılacak olası kur farkı ödemesini içermediği

için bu tutar kadar düşük düzeyde kalmış olacaktır. Aynı nedenle bütçe açığı gerçekleşme tutarı da aynı tutarda küçülecektir. Çünkü lira cinsi KKM, TCMB'ye devredilince kur farkından doğan ödeme yükümlülüğü artık TCMB'ye kalmaktadır. Kur artışı KKM hesabına ödenen faizden yüksek olduğu sürece, aradaki farkı TCMB ödeyecektir. Karşılığında ise para tabanı yükselecektir. Yani TCMB zarar yazacak ve parasal genişleme yaşanacaktır. Oysa lira cinsi KKM hesabı Hazine'de kalsaydı ya da bu işe hiç girilmeseydi bir para basılması söz konusu olmayacaktı. Bu ise hiç kuşkusuz enflasyonu tetikleyecektir. Böylece bütçe açığını küçük gösterme girişimi pahalıya mal olacaktır.

8 aylık bütçe uygulama sonuçları KKM kur farkı ödemesinin 59,5 milyara ulaştığını göstermektedir. Bu ödeme aslında ilk 7 aydaki ödemeye karşılık gelmektedir. Çünkü kur farkı ödemelerinin bütçe dışına çıkarılması nedeniyle Ağustos'ta bir ödeme yapılmamıştır. Dolayısıyla 7 aylık ödeme yılın bütünü için geçerli olmuş olacaktır.

Bu düzenleme bu yönüyle bütçe büyüklüklerinin çarpıtılmasına neden olmuştur. Böylece bütçenin samimiyet ve saydamlık ilkeleri çok ciddi bir şekilde zedelemiştir.

TABLO 4 - 2023 EK BÜTÇE DAHİL BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ VE GERÇEKLEŞME TAHMİNİ

	(Cari Fiyatlarla, MİLYAR TL)		FARK
	2023 (1)	2023 (2)	2023 (3)
Harcamalar	5.589,1	6.562,6	973,5
1-Faiz Hariç Harcama	4.943,0	5.916,5	973,5
Personel Giderleri	952,3	1.326,5	374,2
Sosyal Gv.Kur. Devlet Primi	150,4	183,2	32,8
Mal ve Hizmet Alımları	419,4	471,0	51,6
Cari Transferler	1.941,0	2.501,6	560,6
Sermaye Giderleri	383,3	538,8	155,5
Sermaye Transferleri	521,0	685,1	164,1
Borç Verme	410,4	210,4	-200,0
Yedek Ödenekler	165,2	0	-165,2
2-Faiz Harcamaları	646,1	646,1	0,0
Gelirler	4.929,7	4.929,7	0,0
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	4.270,7	4.270,7	0,0
Diğer Gelirler	659,0	659,0	0,0
Bütçe Dengesi	-659,4	-1.633,0	-973,5
(1) Ek Bütçe Dahil Başlangıç Ödenekleri			
(2) Gerçekleşme Tahmini			
(3) 2. Sütun Değerlerinden 1. Sütun Değerleri Çıkarılmıştır			

EK BÜTÇE ÖNCESİNDE PARALEL BİR EK BÜTÇE YARATILMA SÜRECİ

Ek bütçe öncesinde paralel bir ek bütçe arayışına girildi. Önce depremin ardından deprem gerekçesiyle kimi kuruluşların başlangıç ödeneklerine Cumhurbaşkanlığı kararlarıyla eklemeler yapılmıştır. Bu bilgi Mart 2023 tarihli SBB 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu'nun 123. sayfasında yer almaktadır.

İlgili sayfada şöyle denilmektedir:

“Cumhurbaşkanlığı kararlarıyla AFAD, SYDTF, ASHB, TOB, ÇŞİDB gibi kamu kurumlarının ödeneklerine eklemeler yapılmıştır”. Sayılan birkaç kurum isminin ardından gibi denilerek kurumların tam listesinin verilmemiş ve ödenek tutarlarının belirtilmemiş olması çok manidardır.

Bir başka manidar durum bu kararların yayımlanmamış olmasıdır. Nitekim 15 Temmuz 2018 Tarihli ve 30479 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 10) bu tür bir seçeneğe (kararı yayımlanmama) olanak tanımaktadır. Meclis'e ait olan ilave ödenek ekleme izninin bu kararnamelerle verilmiş olması bütçe hakkına müdahale anlamına gelmektedir. Bu düzenlemeler bu yönüyle hem Anayasa'ya hem de 5018'e aykırı olmuştur.

İkinci paralel ek bütçe girişimi, ek bütçe teklifinin Meclis'e sevkinden iki gün öncesinde Meclis'e gelen 5 Temmuz tarihli torba yasa teklifinin 15. maddesiyle gerçekleştirilmiştir. İlgili maddeyle Cumhurbaşkanı ödenek eklemeye yetkili kılınmıştır. İlk girişimde olduğu gibi ödenek eklemesi yapılacak kuruluşlar yine açıklanmamış ve ödenek tutarı belirlenmemiştir.

Keza bu bütçe hakkına müdahale anlamına gelen düzenleme de ilkinde olduğu gibi hem Anayasa'ya hem de 5018'e aykırı olmuştur.

Meclis'in verdiği harcama izninin yaklaşık 1 trilyon aşılacak olması, bu iki düzenlemeyle eklenmiş toplam ödenek tutarının bu düzeyde olduğunu göstermektedir.

Bu ödenek eklemeleri ek bütçe teklifine taşınmış olsaydı ek bütçe teklifi büyüklüğü 1,1 yerine yaklaşık 1

trilyon artarak 2,1 trilyona ulaşmış olacaktı. Denk ek bütçe zorunluluğu nedeniyle ek bütçe gelirleri de yaklaşık o kadar artacaktı. Bu ise vergi yükünün daha da yükselmesini beraberinde getirmiş olacaktı. Bundan kaçınıldığı için paralel ek bütçe yaratılması yoluna gidilmiştir.

Paralel bütçenin finansmanı ise vergi yerine borçlanma ile yapılacaktır. Bunu olanaklı kılmak için borçlanma limiti sözü edilen torba yasa teklifinin 5. maddesiyle ciddi bir boyuta yükseltilmiştir.

Bilindiği üzere 4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un Borçlanma, İkraz ve Garanti Limiti başlıklı 5. maddesine göre 2023 yılında yıllık net borçlanma limiti, öngörülen genel bütçe açığı kadar olduğu için yıllık net borçlanma limiti 661 milyar TL olmaktadır. Sözü edilen 5. madde gereği borç yönetiminin ihtiyaçları ve gelişimi dikkate alınarak, bu limit yıl içinde Hazine ve Maliye Bakanı onayı ile bir defaya mahsus en çok yüzde 5 ve ayrıca Cumhurbaşkanı kararı ile yine yüzde 5 artırılabilir. Bu iki artırım yetkisi kullanıldığında limit 727,6 milyara yükseltilebilir.

Torba kanun teklifinde yapılan söz konusu düzenleme ile 2023 yılı için 661 milyar TL seviyesinde olan borçlanma limiti bakan ve Cumhurbaşkanı tarafından yapılacak yüzde 5'lik artışlarla oluşacak net borç kullanım tutarı olan 727,6 milyar TL'nin üç katı olarak uygulanacaktır. Böylece, 2023 yılı net borçlanma limiti (ödenen borçlar düşüldükten sonra net tutar) 2 trilyon 181 milyar (2,2 trilyon) TL'ye ulaşmaktadır.

Söz konusu torba kanun teklifi Meclis'e sunulduğunda, Temmuz 2023 Kamu Borç Yönetim Raporu'nda net borçlanma tutarının Ocak-Haziran döneminde 316 milyar olduğu belirtiliyordu. Bu tutar ilgili yasayla tanınan yüzde 5'lik 2 kez limit artırımını istisnaları dışında bırakıldığında belirlenen 661 milyar TL'lik limit tutarının 345 milyar gerisindeydi.

Bu ilk limit tutarının ilk 6 ayda henüz yüzde 52,2'si kullanılmış iken ve yüzde 5'lik 2 kez limit artırımını olanağı varken alelacele bu aşamaları beklemeden net borçlanma limitinin 2,2 trilyona yükseltilmesi Meclis'ten kaçırılan paralel ek bütçenin olası finans ihtiyacı yüzünden yapılmıştır.

İlgili yasaya eklenen bu geçici madde yasanın ruhuna aykırı olarak borç limitinin keyfi bir şekilde aşılmasına neden olmaktadır. Ayrıca Meclis'in verdiği borçlanma limiti izninin yasayla tanınmış istisnalar dışında aşılması olanağını yaratarak ciddi bir bütçe hakkı ihaline neden olmaktadır.

Bu borçlanma yetkisi tümüyle kullanıldığında 1,6 trilyon olan bütçe açığı gerçekleşme tahmini 0,6 trilyon artışla 2,2 trilyona ulaşabilecektir.

PARALEL EK BÜTÇE SEÇİME YÖNELİK HARCAMALAR İÇİN ÖNEMLİ BİR KAYNAK

Meclis'in verdiği izni aşarak 973,5 milyarlık bir harcama yetkisini elinde bulunduran iktidarın bu tutardaki bir paralel bütçeyi bütçe kalemleri itibariyle nasıl paylaşırabileceği Tablo 4'de açık bir şekilde görülmektedir. Paralel ek bütçe sayesinde Meclis izniyle belirlenmiş bütçenin (ek bütçe dahil başlangıç ödenekleri) her bir bütçe kaleminde gizli bir şekilde ek bir harcama olanağı doğmaktadır ve bu artışta en büyük

payı cari transferler kalemi almaktadır. Bu kalemden 560,6 milyarlık ek bir harcama olanağı doğmaktadır. Cari transferler dahil bütçe kalemlerinde gerçekleştirilebilecek ek harcama artışları ilgili tablonun 3. sütununda verilmektedir.

PARALEL EK BÜTÇEYLE SEÇİME YÖNELİK HARCAMA OLANAĞI DAHA DA GENİŞLİYOR

Benzer şekilde, paralel bütçenin eklenmesiyle 6,6 trilyona ulaşan bütçe büyüklüğüyle de ağırlıklı olarak cari transfer kalemi üzerinden seçime dönük harcamalar yapılabilecektir. 8 aylık bütçe harcamaları kalemler itibariyle Tablo 5'de verilmektedir. OVP'de 2023 yılına ait 6,6 trilyonluk bütçe gerçekleşme tahmini bu düzeyde gerçekleşirse eğer, önümüzdeki 4 aylık sürede 3,2 trilyonluk harcama olanağı doğabilecektir. Bu tutarda yaklaşık 1,1 trilyonla yine en büyük payı cari transfer kalemi almaktadır. 4 aylık sürede rantiyeye kesimine aktarılacak faiz tutarı ise 246 milyar TL olacaktır.

TABLO 5- 2023 İLK 8 AYLIK GERÇEKLEŞME VE 2023 EK BÜTÇE DAHİL GERÇEKLEŞME TAHMİNİ

	2023 İlk 8 Aylık Gerçekleşme (1)	2023 Bütçe Gerçekleşme Tahmini (2)	FARK (3)
Harcamalar	3.382,1	6.562,6	3.180,5
1-Faiz Hariç Harcama	2.982,0	5.916,5	2.934,5
Personel Giderleri	826,5	1.326,5	500,0
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	119,7	183,2	63,5
Mal ve Hizmet Alımları	232,1	471,0	238,9
Cari Transferler	1.412,1	2.501,6	1.089,5
Sermaye Giderleri	199,2	538,8	339,6
Sermaye Transferleri	100,5	685,1	584,6
Borç Verme	92,0	210,4	118,4
Yedek Ödenekler	0	0	0,0
2-Faiz Harcamaları	400,1	646,1	246,0
Gelirler	2.998,7	4.929,7	1.931,0
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	2.595,8	4.270,7	1.674,9
Diğer Gelirler	402,9	659,0	256,1
Bütçe Dengesi	-383,4	-1.633,0	-1.249,6
(1) Gerçekleşme			
(2) 2023 Bütçe Gerçekleşme Tahmini			
(3) 2. sütun değerlerinden 1. sütun değerleri çıkarılmıştır			

Sözü edilen borçlanma yetkisi tümüyle kullanıldığında 6,6 trilyonluk bütçe büyüklüğü 0,6 trilyon artarak 7,2 trilyona ulaşılabilir ve dolayısıyla cari transferler ve diğer bütçe kalemleri üzerinden daha fazla seçim şekeri dağıtılabilir.

Cari transferler kalemi toplam büyüklüğü önemsiz olmakla birlikte küçük dozlarla geniş kitleye ulaştırılabilecek türden harcama kalemlerini kapsamaktadır. Seçime dönük harcamaların bu alt kalemler üzerinden yapılabileceğini söyleyebiliriz. İlgili kalemde şu alt kalemler yer almaktadır: Görevlendirme Giderleri, Hazine Yardımları, Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler, Hane Halkına Yapılan Transferler, Tarımsal Destekleme Ödemeleri, Sosyal Amaçlı Transferler ve Gelirden Ayrılan Paylar.

Her bir alt kalemde ise şu giderler dikkati çekmektedir: Görevlendirme Giderlerinde (eskiden görev zararları diye nitelendiriliyordu) KİT Görevlendirme Giderleri Halk Bankası-Esnaf ve Sanatkârlara Kredi Faiz Desteği ve Ziraat Bankası-Tarımsal Üreticilere Kredi Faiz Desteği; Hazine Yardımlarında İşsizlik Sigorta Fonu yardımı, Sağlık, Emeklilik ve Sosyal Yardım Giderleri ve Mahalli İdarelere Hazine Yardımları; Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferlerde Dernek ve Vakıf v.b Kuruluşlara Yapılan Yardımlar; Hane Halkına Yapılan Transferlerde Burslar ve Harçlıklar, Eğitim Amaçlı Diğer Transferler, Sağlık Amaçlı Transferler, Yiyecek Amaçlı Transferler ve Barınma Amaçlı Transferler; Tarımsal Destekleme Ödemelerinde tüm alt kalemler ve Gelirden Ayrılan Paylarda Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) ve TOKİ payları.

Daha önceki seçim dönemlerinde yapıldığı gibi, yarıda sözü edilen cari transferdeki alt kalemlerin her biri üzerinden seçim şekeri (veya rüşvetleri) olarak nitelendirilebilecek kaynaklar yılın kalan 4 ayında bol kepece dağıtılabilir ve “arkası yerel seçimden önceki 3 ayda 2024 bütçesi olanaklarıyla gelecek” algısı yaratılabilir.

Benzer bir dağıtım ek harcama yapma olanağı olduğu için diğer bütçe kalemlerinde de gerçekleştirilebilir.

Bu tür ödemeler ihtiyaca ilaç olmayabilir ama bir şe-

kilde az veya çok seçmen tercihlerini etkileyebilecektir. Dolayısıyla muhalefet bu tür seçime yönelik harcamalarını önemsemeli ve gerekli tedbirleri almalıdır.

Bütçenin kimin bütçesi olduğunun tespiti, bütçe büyüklükleri içinde verilmeyen vergi harcamaları ve bütçe büyüklüklerinin dağılımı ile anlaşılabilir. İlki dolaylı ikincisi ise doğrudan bir kaynak tahsisidir.

Bütçeden vergi harcaması altında verilen bu dolaylı desteğin yanı sıra bu kesimlere ayrıca doğrudan kamu harcaması yoluyla da (mal ve hizmet alımları kaleminden yapılan ödemeler, cari transfer kaleminden sermayenin yararlandığı bazı aktarımlar, verilen kamu yatırım ihaleleri üzerinden yatırım harcamaları kaleminden ve ağırlıklı olarak bu kesime giden faiz ödemeleri) önemsenecek tutarlarda kaynak tahsisi yapılmaktadır.

Tablo 5'deki verilere bu yönden bakıldığında 2023 bütçesinin ağırlıklı olarak sermaye kesiminin lehine bir kaynak tahsisi gerçekleştirdiği açıkça görülmektedir. Gerçekleşme tahmini olarak mal ve hizmet alımları için 0,5; cari transferler (ağırlıklı olarak sermaye kesimi yararlanıyor) için 2,5; ve verilen kamu yatırım ihaleleri üzerinden yatırım harcamaları (sermaye giderleri ve sermaye transferleri toplamı) için 1,2 ve ağırlıklı olarak yine sermaye kesimine giden faiz ödemeleri için 0,6 trilyon olmak üzere toplamda 5,4 trilyonluk bir kaynak tahsisi yapılmaktadır. Bunun büyük bir kısmı sermaye kesimine gitmektedir. Benzer şekilde önümüzdeki 4 aylık sürede dağıtılacak seçim şekeri (veya rüşvetleri) de ağırlıklı olarak yine bu kesim yararlanabilecektir (Tablo 5'in 3. sütünü).

Ayrıca hemen belirtelim, istenildiğinde kamu çalışanlarına da bir seçim müjdesi verilebilir. Çünkü bütçede söz konusu personel giderleri (Sosyal Güvenlik Kurumu Devlet primi dahil) kalemi için önümüzdeki 4 aylık sürede kullanılabilecek yeteri düzeyde bir kaynak (yaklaşık 0,6 trilyon).

Bütçe büyüklükleri içinde verilmeyen vergi harcamalarının gerçekleşme tahminine ilişkin daha önce ifade edildiği üzere OVP'de bir bilgilendirme yapılmadığı için dolaylı bir bütçe kaynak tahsisi olan bu tutara ulaşamamaktadır. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak 2023 bütçe teklifinde öngörülen tutarla yetinmek durumundayız.

2023 bütçe teklifinde muafiyet ve istisnalar nedeniyle vazgeçilen vergi (vergi harcaması) tutarı 994,4 milyar lira düzeyindedir. KKM kaynaklı muafiyet ve istisna tutarı bilinmemekle birlikte bu tutar içinde yer almaktadır. Bu teşvikten ağırlıklı olarak sermaye kesimi yararlanmaktadır. Bunun yaklaşık 150-170 milyar TL'si asgari ücretin vergi dışı bırakılması yüzünden emekçilerden alınmayacak olan vergiye karşılık geliyor. Bu toplam tutar öngörülen vergi gelirlerinin yüzde 31'i düzeyindedir. Önceki yıllarda da bütçe kanun tekliflerinde yer alan muafiyet ve istisna tutarlarından ağırlıklı olarak sermaye kesimi yararlanmaktadır.

Doğrudan (bütçe büyüklüklerinin gerçekleşme tahmini üzerinden) ve dolaylı (vergi muafiyet ve istisna tutarlarının öngörüsü üzerinden) kaynak tahsisi birlikte değerlendirildiğinde 2023 bütçesinde kaynak tahsisinin ağırlıklı olarak sermaye kesiminin lehine olduğu görülmektedir.

2024 BÜTÇESİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

2024'ün merkezi yönetim bütçe öngörülerine baktığımızda tıpkı 2023 yılı bütçesinde olduğu gibi bütçenin sermaye lehine olduğunu görüyoruz.

Bunu değerlendirirken daha önce de ifade edildiği üzere iki noktaya bakılmaktadır: Birincisi vergi harcamaları, ikincisiye doğrudan bütçe büyüklükleri.

VERGİ MUAFİYET VE İSTİSNALARI AĞIRLIKLILARAK SERMAYE LEHİNE

Daha önce ifade edildiği üzere, muafiyet ve istisnalar nedeniyle vazgeçilen vergi tutarına ilişkin 3 yıllık öngörülerin olduğu tabloya ne yazık ki OVP'lerde yer verilmemektedir. Bu tablo öngörülerine ve dolayısıyla 2024 öngörüsüne 2024 yılı bütçe teklifi henüz Meclis'e sevk edilmediği için ulaşılamamıştır. Ancak geçen yılki tabloda yer alan 2024 yılı öngörüsünden hareketle bu tutarı güncellemek mümkündür.

Geçen seneki bütçe teklifinde 2024 yılı için vergi harcamaları tutarının 2024'te toplanacak vergilerin (4 trilyon) yüzde 30,5'i düzeyinde olacağı varsayımıyla 1,2 trilyonluk bir vergi harcaması öngörüsü yapılmıştır. Bu oran şimdi geçerli olursa yeni hazırlanacak 2024 yılı bütçe teklifinde bu 1,2 trilyonluk vergi harcaması öngörüsü 2,2 trilyona yükselmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu tutarın ağırlıklı bir kısmından geçen yıllarda olduğu gibi yine sermaye

kesimi yararlanmaktadır.

VERGİDE AĞIRLIKLILARAK YÜK EMEKÇİLERİN SIRTINA BİNECEK

Kaynakların kimin için kullanıldığını öğrenmenin ikinci yolu ise bütçe kalemlerine bakmaktan geçiyor.

2024 bütçesinde de tıpkı Meclis'in onayladığı 2023 bütçesindeki gibi sermayeyi yakından ilgilendirecek kalemlerde büyük bir artış öngörülmektedir.

Cari transferlerde 2023 yılının ek bütçe dahil başlangıç ödeneği 1,9 trilyonken 2024 yılında bu tutarın 4,2 trilyona çıktığını görüyoruz. Yani bu kalemden 2,3 trilyonluk bir artış öngörülmektedir. OVP'deki karşılaştırmada 2023 yılının gerçekleşme tahminleri dikkate alındığından öngörülen artış 0,5 trilyon daha az (1,8 trilyon) gösterilmektedir.

Öte yandan 2024 yılında emekçinin sırtına yüklenecek vergi yükü giderek artacaktır.

Vergilerde 2023 gerçekleşme tahminine göre 2024 yılında yüzde 72,1'lik bir artış öngörülmektedir. Bu emek cephesinin vergi yükünü iki şekilde etkileyecektir:

- 1) Gelir vergisinin getireceği yük artacak.
- 2) KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin getireceği yük büyüyecek.

Her ikisini de ağırlıklı olarak emekçiler yüklenecek.

Vergi harcamaları ve bütçe büyüklükleri üzerinden kaynak tahsisi birlikte değerlendirildiğinde 2024 bütçesinin de sermayeden yana bir bütçe olacağı çok açık bir biçimde görülmektedir.

TABLO 6: Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri*

* OVP'nin 1.6 Nolu tablosundan alınmıştır.

2024'TE YİNE EK BÜTÇE GELEBİLİR!

Seçim şekerlerinin dağıtılacağı bütçe kalemleri içerisinde ağırlıklı pay cari transferler kalemi olacaktır. Bu kalem ve daha önce sözü edilen diğer kalemler üzerinden 2023 yılının gelecek 4 ayında yapıldığı gibi 2024 yılının yerel seçimden önceki 3 ayında bu kalemlerdeki kimi harcamalar öne çekilerek seçim şekerleri dağıtılabılır ve "arkası seçimden sonra ek bütçede gelecek" algısı yaratılabilir.

2024 yılında 2023'te olduğu gibi yine seçimlerden sonra sözü edilen seçim şekerleri nedeniyle bir ek bütçe gündeme gelebilir.

Tablo 6: Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri

	2022	2023 (GT)	2024 (P)	2025 (P)	2026 (P)
(Milyar TL)					
Harcamalar	2.942,7	6.562,6	11.089,0	12.715,0	14.812,7
Faiz Hariç Harcamalar	2.631,8	5.916,5	9.835,0	10.905,8	12.517,9
Personel Giderleri	615,3	1.326,5	2.553,5	3.158,2	3.628,3
Sosyal Güvenlik Kur. Devlet Primi Gid.	96,9	183,2	312,5	386,8	444,7
Mal ve Hizmet Alımları	257,7	471,0	679,8	842,2	956,3
Cari Transferler	1.126,4	2.501,6	4.266,7	4.991,4	5.860,6
Sermaye Giderleri	276,9	538,8	788,0	910,1	1.014,0
Sermaye Transferleri	48,8	685,1	720,8	78,8	87,8
Borç Verme	209,9	210,4	298,5	291,5	238,7
Yedek Ödenekler	0,0	0,0	215,2	246,8	287,5
Faiz Giderleri	310,9	646,1	1.254,0	1.809,2	2.294,8
Gelirler	2.800,1	4.929,7	8.437,1	10.890,6	12.985,6
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	2.353,4	4.270,7	7.407,7	9.523,2	11.349,5
Diğer Gelirler	446,7	659,0	1.029,4	1.367,4	1.636,1
Bütçe Dengesi	-142,7	-1.633,0	-2.651,9	-1.824,4	-1.827,1
Faiz Dışı Denge	168,2	-986,8	-1.397,9	-15,2	467,8
Program Tanımlı Harcamalar	2.631,8	5.916,5	9.835,0	10.905,8	12.517,8
Program Tanımlı Gelirler	2.612,0	4.684,3	8.169,5	10.520,9	12.569,8
Program Tanımlı Denge	-19,9	-1.232,2	-1.665,5	-384,9	52,0
(GSYH'ye Oran, Yüzde)					
Harcamalar	19,6	25,8	26,9	24,0	23,5
Faiz Hariç Harcamalar	17,5	23,2	23,9	20,6	19,9
Personel Giderleri	4,1	5,2	6,2	6,0	5,8
Sosyal Güvenlik Kur. Devlet Primi Gid.	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7
Mal ve Hizmet Alımları	1,7	1,8	1,7	1,6	1,5
Cari Transferler	7,5	9,8	10,4	9,4	9,3
Sermaye Giderleri	1,8	2,1	1,9	1,7	1,6
Sermaye Transferleri	0,3	2,7	1,8	0,1	0,1
Borç Verme	1,4	0,8	0,7	0,6	0,4
Yedek Ödenekler	0,0	0,0	0,5	0,5	0,5
Faiz Giderleri	2,1	2,5	3,0	3,4	3,6
Gelirler	18,7	19,3	20,5	20,6	20,6
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	15,7	16,8	18,0	18,0	18,0
Diğer Gelirler	3,0	2,6	2,5	2,6	2,6
Bütçe Dengesi	-1,0	-6,4	-6,4	-3,4	-2,9
Faiz Dışı Denge	1,1	-3,9	-3,4	0,0	0,7
Program Tanımlı Harcamalar	17,5	23,2	23,9	20,6	19,9
Program Tanımlı Gelirler	17,4	18,4	19,8	19,9	20,0
Program Tanımlı Denge	-0,1	-4,8	-4,0	-0,7	0,1

GT: Gerçekleşme tahmini

P: Program

IMF'Lİ VEYA IMF'SİZ OLASI BİR İSTİKRAR PROGRAMINDA OVP SİL BAŞTAN DEĞİŞEBİLİR!

OVP'de ek bütçe için 2023 gerçekleşme tahminine yakın bir oran (yüzde 4) belirlenmiştir. Ancak yerel seçimler sonrasında IMF'li veya IMF'siz bir istikrar programı uygulanması durumunda bu öngörünün gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu durumda OVP öngörülerinin sil baştan değişmesi gerekecektir.

OVP'de 2024 büyüme öngörüsü yüzde 4 olarak belirlenmiştir.

Nitekim bu istikrar programı olasılığı dikkate alınmış olmalı ki dördüncü madde görüşmeleri ardından yapılan IMF basın açıklaması metninde 2024 büyüme öngörüsü yüzde 3,2 olarak verilmiştir (6 Ekim 2023 tarihli bu açıklama IMF ağ sayfasında yayımlanmıştır). Seçimlerin kazanılması durumunda, hiç kuşkusuz Saray'ın istikrar programına ve yaratacağı düşük büyümeye bir itirazı söz konusu olmayacaktır.

OVP'de 7 No'lu tedbirle tüketici fiyat endeksi içinde yer alan fiyatı doğrudan kamu ya da kamuya bağlı kurumlar (belediyeler, KİT'ler vb.) tarafından belirlenen ve/veya fiyatı kamunun onayı neticesinde oluşan mal ve hizmet kalemlerinden oluşan yönetilen/yönlendirilen fiyatlarda fiyatlandırma davranışının değiştirilmesi öngörülmektedir.

Bu OVP metninde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mali disiplin gözetilerek, yönetilen/yönlendirilen fiyatlar geçmiş enflasyona endeksleme davranışının azaltılmasına yardımcı olacak şekilde belirlenecektir” (sayfa 24).

7 No'lu tedbirin verdiği ilhamdan olsa gerek, bununla yetinilmeyip ayrıca söz konusu metinde ücretlere ve emekli maaşlarına, geçmiş enflasyona göre değil beklenen enflasyona göre zam yapılması, enflasyonun üzerinde ücret zamlarından kaçınılması tavsiye edilmektedir. Yani kamuda ücret ve maaş belirleme yönteminin de değiştirilmesi önerilmektedir. Bu da ücretlere zam yapılırken yılsonundaki yüksek enflasyonun değil, çok daha düşük olan 2024 sonu beklentisinin dikkate alınması, ücretlerde reel kayıp yaşanması anlamına gelecektir.

Bu IMF önerisi yerel seçimler sonrası getirilecek olası bir istikrar programı uygulamaya konursa, milyonlarca emekçinin en son umudu olan “enflasyon farkı” ödemelerine son verilecektir. Bu durumda emekçiler ve örgütleri için 2024 çok daha sıkıntılı geçecektir. Ciddiye alınarak topyekûn bir mücadele yapılmalıdır. Bu konuda sendikalar, meslek örgütleri, siyasi partiler ve tüm toplumsal muhalefete büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir.

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI: TEMENNİLER SİLSİLESİ

Hayri KOZANOĞLU

Türkiye'nin 12 Eylül döneminde planlama fikrini rafa kaldırıp, ekonominin temel karar mekanizmalarını piyasalara bıraktığını biliyoruz. Ancak bir anayasal zorunluluk olarak beş yıllık planların hazırlandığını, buralardaki hedeflerin ekonomi yönetimlerinde dahi kısa sürede unutulduğunun da tanığıyız. Yine de bu kalkınma planları iktidarın temel zihniyetini, yakın dönem önceliklerini, ülkeye ve dünyaya vermek istediği mesajları okuyabilmek açısından göz ardı edilmemeli.

Bu yazıda 2024-2028'i kapsayan planın makro ekonomik hedeflerine odaklanacağız. Öncelikle metnin dilinin 28 Mayıs 2023 seçimleri sonrası ekonominin kumanda tepesine oturtulan Mehmet Şimşek-Gaye Erkan ekibinin uluslararası piyasalardan borçlanmaya odaklanan, finans kapitale şirin görünme gayreti içinde bulunan sığ stratejisine destek amaçlı kurgulandığını söyleyebiliriz.

Makro ekonomik Politika Çerçevesi bölümünde, "rekabetçiliği odağına alan", "kurala dayalı serbest piyasa ekonomisini destekleyecek politikalar", "piyasaya giriş çıkışları kolaylaştırıcı, rekabeti güçlendirici ve piyasa aksaklıklarını giderici düzenleme ve uygulamalar", "dalgalı kur rejimi sürdürülecek", "uluslararası sermayenin ülkemize çekilmesine yönelik sermaye hareketlerinin serbestliği doğrultusunda uygulamalar" benzeri ifadeler hep neoliberal anlayışa onay veren, uluslararası sermayeye güven tazelemeye yönelik kaleme alınmış gibi görünüyor.

Planın rakamsal hedeflerine geçerse, daha ilk aşamada bir kurnazlık çabası dikkat çekiyor. Tablo-1'deki, dünya ekonomisine ilişkin temel makro göstergeler bölümünde; 2027-2028 aralığında ortalama küresel büyümenin %3,1 olarak gerçekleşeceği, bu oranın gelişmiş ekonomiler için %1,7 civarında seyredeceği tahmin ediliyor. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomiler başlığı altında da ülke büyüme tahminlerine yer veriliyor. Buna göre, ön-

müzdeki 5 yılda en hızlı büyüyen ekonomi %6,3 oranıyla Hindistan olurken, onu %5 ile Türkiye izliyor. Çin %3,9, Rusya %1, Brezilya %1,9 ile geriden geliyor. Ancak tablonun dipnotlarından Türkiye dışındaki verilerin IMF'nin Ekim 2023 Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'ndan alındığını anlıyoruz. Buna karşın, Türkiye'ye ilişkin rakamlar planın tahminleri. Halbuki IMF'nin söz konusu raporunda, Türkiye'nin 2024 büyümesi %3, 2028 büyümesi ise %3,2 olarak öngörülüyor. Bu tarz bir yaklaşım bilimsel teamüllere de, mantığa da aykırı. O zaman, Hindistan'a, Brezilya'ya ilişkin tahminleri de o ülkenin hükümetinden alın deme hakkımız var. Hatırlatmak açısından, aynı IMF raporunda Türkiye'nin 2024 ortalama enflasyonu %54,3; 2024 ve 2028'e ilişkin cari açığı da sırasıyla %3 ve %2,3 varsayılıyor.

Böyle aşırı kestirimlerde bulunursanız, haliyle Türkiye'nin GSYH'si 2028'de 1.589 milyar dolara, kişi başına gelir de cari rakamlarla 17.554 dolara, satın alma gücü paritesine göre de, 58.555 dolara yükselir. Siz de 2053 yılında Türkiye'nin üst gelir grubuna terfi edeceği, ilk 10 ekonomi arasına gireceği uçuk projeksiyonlarını yaparsınız. Hatta, daha da ileri gider, satın alma gücü temelinden ilk 5 ekonomi arasına gireceği hayalini yayarsınız.

Büyüme: 2024-2028 arasında ortalama %5 büyüme oranı tutturulacağı söyleniyor. Orta Vadeli Program'da (OVP), 2024'te %4,0, 2025'te %4,5, 2026'da ise %5 büyüme öngörülüyordu. Her iki belgenin uyumlu olmasının gözetildiğini varsayarsak, demek ki 2027-2028'de %6 gibi çok yüksek büyüme oranları hedefleniyor. Ülkenin nüfus artışının yavaşladığı, toplam faktör verimliliğinin bizzat programca 2019-2023 ortalaması %1,6'nın altında, bu plan dönemi için %1,1 beklendiği bir ortamda %5 ortalama büyüme hiç gerçekçi görünmüyor. Ayrıca katma değer içerisinde tarımın payının %6,5'ten %6,2'ye düşmesi beklentisi, gıda güvenliğinin öne çıktığı, jeopolitik çatışmaların tırmandığı bir konjonktürde anlamlı görünmüyor.

İstihdam: OVP'ye göre işsizlik oranı 2024'te %10,3'e yükselecek. İstihdamın 2024–2028'de her yıl %3 artarak, 2028'de 36,621 milyona çıkması, böylelikle işsizliğin %7,5'e düşmesi de fazlaca iyimser görünüyor. Kaldı ki, %7,5 işsizlik oranı dünya standartlarına göre oldukça yüksek. Türkiye'nin kronik işsizlik sorununun 5 yıl daha devam edeceğini gösteriyor.

Ekonominin Genel Dengesi: Tüketime dayalı bir ekonomi olan Türkiye'de tüketimin az bir gerilemeyle, 2028'de de GSYH'nin %66,7'sini oluşturacağı, yatırımların payının ise %32,6 ile fazla değişmeyeceği varsayılıyor. Hafif bir kıpırdanma da olsa, kamu yatırımlarının GSYH'nin %4,3'ü ile sınırlı kalması, özel sektör yatırımlarının ise GSYH'nin %28,2'sine yükselmesi öngörülüyor. Böylece, on ikinci planda da kamunun yatırımcı rolü, üretim yapma ve istihdam yaratma misyonu geri gelmiyor.

Ödemeler Dengesi: OVP'de 2024–2026 yılları için toplam 96,4 milyar dolar cari açık bekleniyordu. Planda ise, 2028'de cari açığın 2,8 milyar dolara kadar daralması öngörülüyor. Bu hedef, seyahat gelirlerinin 82,8 milyar dolara, ihracatın ise 375,4 milyar dolara çıkmasıyla tutturulabilecek. OVP'de 2026 yılı ihracat beklentisi 302,2 milyar dolar. 2028'de ihracatın bir denbire 73,2 milyar dolar artışı hayal ürünü gibi görünüyor. Dünya ticaret hacminin yıllık %3,5 artması beklenen bir dünya konjonktüründe, yılda %9'luk bir ihracat artışını gerçekleştirecek bir yapısal dönüşüm olanaklı değil.

Enflasyon: Planda 2023 yılı enflasyonu %65 tahmin ediliyor. 2028'de ise enflasyonun %4,7'ye düşmesi bekleniyor. Bu sonuca teknik olarak ancak talebin daraldığı bir ekonomik durgunluk senaryosunda ulaşılabilir. 2028 yılı için %6 büyüme planlanırken, enflasyondaki bu keskin düşüş de pek mantığa sığmıyor.

KÜÇÜLME VE SOSYALİZM: BAZI KRİTİK KESİŞİM NOKTALARI ÜZERİNE NOTLAR

Güney IŞIKARA - Özgür NARİN
Çeviri: Özgür YILMAZ

Küçülme ve sosyalizm savunucuları arasında son yıllarda süregiden, nasıl bakıldığına bağlı olarak, diyalog ya da tartışma, son dönemde gelen sentez arayışındaki katkılarla kısmi bir yakınsamayı beraberinde getirdi.[i] Bununla beraber kendi içlerinde hayli heterojen olan iki akım arasındaki bariz farklılıklar ise hala varlığını koruyor. Kapitalizmin nasıl aşılacağı ve yerine ne konulacağı üzerine tahayyüllerine ilişkin bu farklılıklar, küçülmenin post-kapitalist geleceğine karşılık sosyalizm şeklinde işe koştuıkları, bu tahayyüllere denk düşen isimlendirmelerde dahi kolaylıkla görülebilir.

Belirli bir bakış açısından kapitalizm, bireysel üretim birimlerinin neyi ne kadar üretecekleri, hangi girdi ve teknoloji kombinasyonlarını kullanacakları, üretim sürecini nasıl örgütleyecekleri ve benzeri konularda bağımsız kararlar aldıkları genelleştirilmiş meta üretimi olarak görülebilir. Bireysel üretici birimlerin, resmin geri kalanıyla ürünleri aracılığıyla ilişki kurmaktan başka seçeneği olmadığından, değer, metaların içerdikleri soyut emek miktarı açısından eşitlendiği ve ortaya çıkan kâr farklılıklarının yeni yatırımların oranı ve yönü hakkında ipuçları verdiği ortak zemin olarak hizmet eder. Kâr arayışı düzenleyici ilkeyi oluşturur ve her aşırı genişleme ya da daralma, sapmaya karşı koyan güçleri harekete geçirdiği için toplam düzeyde üretim düzenlenir.

Sömürü, toplumsal ilişkilerin şeyleşmesi, meta fetişizmi ve yanı sıra insan dışı doğa(lar) ile metabolik ilişkinin giderek şiddetlenen bir şekilde bozulması, yukarıda kısaca özetlenen (yeniden) üretim sürecinin ayrılmaz parçalarıdır. Bunların hepsi, bireysel üretim biriminde artı değer çıkarımı ya da emek sömürüsü biçiminde embriyonik olarak mevcuttur. Dolayısıyla, kapitalizme sistemik bir alternatif, farklı toplumsal ilişkiler üzerinde yükselmeli ve yaşamı çeşitli boyutlarıyla yeniden üretmek için karmaşık ve birbirine karşılıklı bağlı faaliyetler dizisini düzenleyecek ve koordine edecek bir dizi mekanizma ve süreç sunmalıdır.

Planlama, uzun bir teorik tartışma geçmişine ve yanı sıra farklı ölçeklerde pratik uygulamalara sahip böyle bir alternatiftir. Ancak yakın zamana kadar küçülme literatürü planlama fikrine net bir mesafe koyuyordu. Bunun yerine, önümüze çıkan dönüşüm, küçülmenin ilham kaynaklarından biri olan André Gorz'un "reformist olmayan reformlar" olarak adlandırdığı ve bugün evrensel temel ihtiyaçların sağlanması, çalışma saatlerinin azaltılması, kamusal finans, müşterekler ve paylaşım alanının geri kazanılması ve genişletilmesi, üretimin yerelleştirilmesi ve benzeri önerilerde kendini gösterdiği bağlamda özetleniyordu.[ii] Birikimin güdülediği meta üretimiyle uyumlulukları sorusu bir yana, bu reformlar piyasaların üretimdeki koordine edici rolüne bir alternatif sunmaktan oldukça uzak kalıyor.

Üretim ve toplumsal yeniden üretimi örgütlemenin ve koordine etmenin radikal biçimde farklı bir yolu olarak planlama, geride kalan küçülme literatüründe nadiren ele alınmıştır. Bu durum, daha radikal küçülme düşünürlerinin planlama konusunu giderek daha açık bir şekilde ele almasıyla değişmektedir. Aşağıda, bize göre tartışmanın kritik düğüm noktalarını oluşturan planlama ile ilgili konulara odaklanıyoruz.

Planlı Üretim ve Yaşam Standartları

Çoğu küçülme düşünürü, hem bir olgu hem de bir kavram olarak büyümenin kapitalizmin beraberinde getirdiği bir şey olduğu konusunda hemfikiridir.[iii] Hatta büyümenin bir itici güç değil, bir sonuç, "altta yatan bir sürecin – sermaye birikiminin – yüzeydeki görünümü ya da 'fetişizm' olduğu kabul edilmektedir.[iv] O zaman buna karşı çıkmanın ve alternatif bir toplum tahayyülünün, bir üretim tarzı olarak kapitalizmin olumsuzlanmasına dayanması beklenecektir. Ancak bunun yerine büyüme, tartışmanın odak noktası olmaya devam etmektedir.

Ancak endüstriyel kapitalizmle birlikte ortaya çıkan ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sorgulanamaz

bir ekonomik paradigmaya dönüşen toplum bir olgu olarak büyümeye yapılan vurgu önemsiz değildir. Bildiğimiz anlamda büyümenin kapitalist büyüme ya da aslında kapitalizme özgü sömürü ve mülksüzleştirme süreçleri içinde oluşan ve kapitalist toplumlar tarafından ve onlar için tasarlanmış göstergelerle ölçülen sermaye birikimi olduğunu ima etmektedir. O halde sosyalist (ya da post-kapitalist) bir toplumun bakış açısından büyüme konusunda neden bu kadar endişelenmeliyiz? Küçülmeci görüşe göre büyüme, bireysel ve toplumsal tahayyülleri, siyasi hareketleri, partileri ve sosyalizm de dahil olmak üzere projeleri büyülemekte ve esir almaktadır: “Büyüme kapitalizmin çocuğudur, ancak büyüme arayışı sosyalist ülkelerde kapitalist ilişkilerin ortadan kaldırılmasından sonra da devam ettiği için çocuk ebeveyni geride bırakmıştır.”[v]

Büyümenin kapitalist tarihsel bağlamından sosyalist bir geleceğe nakledilmesi ve böylece toplumların üzerine kurulduğu toplumsal ilişkileri aştığı varsayılan bir şekilde sorunsallaştırılması ancak bir koşulda haklı görülebilir: İnsanların hem insanlarla hem de insan olmayan doğa(lar) ile olan ilişkilerinin temelinde ne olursa olsun, tüm büyüme homojen ya da en azından önemli ölçüde homojene yakın olarak gerçekleştirilebilir. Kallis'in öne sürdüğü de tam olarak budur: “[...] sosyalist büyüme sürdürülebilir olamaz, çünkü hiçbir ekonomik büyüme ekolojik olarak sürdürülebilir olamaz. Yaşam standardındaki maddi büyüme, materyal kullanımındaki büyümeyi gerektirir. Bu da kaçınılmaz olarak çevreye zarar verir ve nihayetinde üretim ve yeniden üretim koşullarının altını oyar.”[vi]

Bu argümanın mantıksal sonucu, materyallerin çıkarılması, dönüştürülmesi ve kullanılmasını içeren tüm insan faaliyetlerinin, yani tüm insan yeniden üretiminin çevreyle doğrudan çatışma içinde olduğudur, çünkü birincisi kaçınılmaz olarak ikincisine zarar vermektedir. Bu, doğa ve toplum karşıt ikiliği üzerine kurulu kaba materyalizme bir geri dönüştür. Kallis'e göre, maddi yaşam standartları artmaya devam ederse bu çatışma sürdürülemez hale gelir. Ancak burada büyüme hala kapitalist bağlamdaki anlamıyla anlaşılmakta ve bir birikim sürecini temsil etmektedir.

İki farklı üretim tarzı olarak sosyalizm ve kapitalizm arasındaki niteliksel fark burada son derece önemli

dir. Sosyalizmde üretimin birincil işlevi, tüm yurttaşlara, gerekli iş gününün uzunluğunu belirleyen standart düzeyde bir evrensel temel ihtiyacı (temel gereksinimler) karşılayacak kullanım değerleri sağlamaktır. Bu sadece barınma, temel gıda maddeleri, temiz su temini, sağlık hizmetleri, eğitim ve erişilebilir toplu taşıma değil, aynı zamanda çocuk ve yaşlı bakımı, parklar ve rekreasyon, temel kültürel ve bilişim hizmetleri, (muhtemelen) ekolojik restorasyon faaliyetleri ve benzerlerini de kapsar.

Bu tür temel ihtiyaçlar toplumsal olarak belirlendikten ve politik olarak aracılık edildikten sonra, bu temel ihtiyaçları üretmek için toplumsal olarak gerekli olan toplam (doğrudan ve dolaylı) emek saati sayısı, belirli bir teknoloji ve emek süreci kümesine uygun girdi-çıkıtları verileri yardımıyla kolayca hesaplanabilir. Bu toplam miktar daha sonra toplumsal ve siyasi tercihler, engellilik ve iş rotasyonu ilkesi dikkate alınarak çalışma çağındaki nüfus arasında dağıtılabilir. Bu, herkes için evrensel olarak tanınmış, insana yakışır bir yaşam standardını yeniden üretmek için her yurttaştan istenen asgari emeği oluşturan gereklilik zeminini veya heteronomi alanını oluşturur. Bu, aynı zamanda, temel ihtiyaçlar için mücadele edilmeyen eşitlikçi bir toplumun “şenliğinin” de temelidir.

Altını çizmek gerekir ki, diğer toplumsal ihtiyaçlar (acil durum planlaması, afetlere hazırlık, bilimsel araştırma ve teknolojik ilerleme için planlı yatırım vb.) için ortak fonlar düşüldükten sonra her işçi doğrudan emek-zaman payını alır. Kalan emek-zaman fonlarını acil ihtiyaçların ötesinde ürünler elde etmek için kullanabilirler, bu da ek taleplerini üretmek için toplumsal olarak gerekli emek zamanının bilgisine dayanan ek bir süre daha çalışmak anlamına gelir. Bunun sonucu olarak, değişim (meta değişimi olmasa da) dijital emek sertifikaları aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Temel ihtiyaçlara yönelik talep zaman içinde nispeten istikrar kazanırken, daha kişisel, özelleştirilmiş ürünlere yönelik arz ve talep arasındaki ilişki, tüm satış noktalarını birbirine bağlayan çevrimiçi bir ağ tarafından kolayca takip edilebilir ve bir değişiklik veya dengesizlik durumunda planlama kurumları uyarılabilir.

Madde ve Enerji Kullanımının Planlı Kontrolü

Planlamada söz konusu olan, kapitalizme özgü para-

sal kategorilerle ölçülen soyut, yabancılaşmış emek değil, bilinçli, gönüllü ve planlı bir rotasyon içinde kullanım değerleri üreten emektir. Bu, kapitalist meta üretimini açıkça ortadan kaldırmayı amaçlamayan çeşitli toplumsal tahayyüller karşısında sosyalizmin ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu, vergi indirimleri (veya zenginler için vergi artışları), evrensel temel gelir veya yabancılaşmış, yüce bir otoriteden metalaşmaya kısıtlamalar talep etmekten temelden farklıdır. Mistikleştirilmiş üretim ve dağıtım kategorilerinden (değer ve fiyat; ücret, faiz, rant ve kâr; üretken ve üretken olmayan sektörler; vb.) kaynaklanan hiçbir muğlaklık yoktur.

Planlama süreci, işçilerin genel planın çeşitli mekânsal ve sektörel yönlerini aktif bir şekilde şekillendirdiği ve geçerli kıldığı, görünümün daha alt düzeylerinden daha üst düzeylerine kadar çeşitli kolektif organları birbirine bağlayan iç içe geçmiş konseylerden oluşan bir yapı tarafından yönlendirilebilir. Herhangi bir zamanda toplam enerji ve madde kullanımını, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya geri bildirim mekanizmaları içeren özyinelemeli bir tarzda belirlenen kısıtlamalarla yönetilebilir. Bu kısıtlamalar, kararlarımızın olası tüm sonuçlarına ilişkin bilimsel bilgiler, (bu tür bilgiler belirsizliklerle karakterize olduğundan) ihtiyatlılık ilkesinin izlenmesi, ekosistemlerin karmaşıklığı ve kullanılan değerlendirme kriterlerinin çokluğu ışığında siyasi müzakere süreçleri sonucunda ortaya çıkacaktır.[vii]

Sosyalist planlamada, toplumsal emeğin artık pazarlama ve reklamcılık, danışmanlık ve finansal hizmetler gibi dallarda israf edilmeyeceği; planlı eskitme ve gıda israfı gibi birikim stratejilerinin ortadan kalkacağı; ekolojik açıdan yıkıcı endüstriler (fosil yakıt, silah, özel jet, SUV araçlar vb. üretimi) büyük ölçüde küçültüleceği veya tamamen engelleneceği gerçeği, işsizliğin tamamen ortadan kaldırılması ve tüm çalışan yurttaşların yukarıda tartışılan temel ihtiyaçların üretilmesi ve sağlanmasına katılımı ile birleştiğinde, gereklilik zeminindeki emek süresinin günde sekiz saatten önemli ölçüde daha az olacağı anlamına gelir.

“Temel ihtiyaçlar” kategorisinin ne kadar dar veya geniş tanımlandığına bağlı olarak, üretim alanındaki

payı, ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermekle birlikte, kabaca yüzde 45 ila 70 aralığındadır.[viii] Dolayısıyla, üretimin bilinçli bir şekilde yönlendirilmesinin doğrudan bir sonucu, yukarıda bahsedilen faaliyetlerin durdurulması veya aşamalı olarak kaldırılmasıyla ilişkili madde ve enerji girdi-çıkıtısında önemli bir azalma olacaktır. Bu, küçülme ve sosyalizm tahayyüllerinde ortak olarak istenen ve beklenen bir sonuçtur. Ancak, küçülmenin kurumsallaştırılması söz konusu olduğunda bir sınır çizgisi varlığını sürdürmektedir: “Maddi yaşam standardındaki büyüme, materyal (ve enerji) kullanımındaki büyüme anlamına gelir. Bu büyümeyi üreten ekonominin kapitalist, pre-kapitalist ya da sosyalist olması fark etmez.”[ix]

Önemli ölçüde daha fazla boş zamanın ve yeniden üretim emeğinin toplumsal ve komünal örgütlenmesinin, geniş anlamda temel ürünlere (yaşamın diğer maddi yönlerine ek olarak yüksek kaliteli sağlık, eğitim, toplu taşıma, kültürel ve bilişim hizmetleri ile parklar ve rekreasyon tesisleri) evrensel erişimle birleştiğinde, küresel nüfusun büyük çoğunluğunun maddi yaşam standardında gerçekten bir büyüme oluşturduğuna inanıyoruz. İşte bu noktada, küçülme savunucuları, toplumsal örgütlenme biçimine kayıtsız bir büyüme kavramını benimseyerek, nicelik ve nitelik arasındaki ilişkiyi bulanıklaştırmakta ya da belki de nitelik sorununu bastırarak tartışmayı niceliksel boyuta indirgemektedir.

Buradaki argüman, sosyalist bir toplumun her şeyden daha fazla üreteceği ve yine de niteliksel farklılığı nedeniyle ekolojik olarak yıkıcı olmayacağı değildir. Küçülme literatürünün kendisi, sorunun “daha fazla mı daha az mı?” değil, “neyin daha fazlası ve neyin daha azı?” olduğunu açıkça savunmaktadır. Ayrıca, dünyanın bazı bölgelerinde iyi bir yaşam standardı sağlamak için çoğu üretim faaliyetinin büyük ölçüde genişletilmesi gerekirken, diğer bazı yerlerde üretimin ölçeğinin, yönünün ve bileşiminin değiştirilmesinin söz konusu olduğu şüphesizdir. Ancak her halükarda, bu, toplumsal (yeniden) üretimin bizzat iktidarı ele alan işçiler ve yurttaşlar tarafından bilinçli bir şekilde planlandığı ve yönlendirildiği bir toplumsal formasyon lehine kapitalist üretim tarzının ortadan kaldırılmasını gerektirir. Savunucuları tarafından da kabul edildiği üzere, küçülme emperyal bir yaşam tarzının hüküm

sürdüğü Küresel Kuzey için tasarlanmış bir projedir. Küresel Güney için arzu edilen ve uygulanabilir bir yol değildir.[x]

Entropiden Kaçmak mı?

Georgescu-Roegen'in ekonomik meseleleri termodinamik bir perspektiften okuması, buna göre tüm ekonomik süreçlerin geri döndürülemez ve entropik olması, küçülme düşüncesinin temel taşlarından biridir. Doğal süreçler belirli bir yönde hareket ederler ve her türlü enerji kademeli olarak ısıya dönüştüğü ve ısı artık kullanılamaz hale gelene kadar dağılıp kaybolduğu ölçüde niteliksel değişim içerirler.[xi] Evrenin sonlu ve yalıtılmış olup olmadığı ya da dünyanın kapalı veya yalıtılmış bir sistem olup olmadığı sorusu kendi başına ilginçtir ve entropi yasasının bu bağlamda yorumlanması üzerinde önemli etkileri vardır.[xii]

Nobel ödüllü bir kimyager olan Frederick Soddy'nin ilk kez 1926 yılında ekonomi alanında entropi hakkında yazdığını belirtmek gerekir. Yine Nobel ödüllü bir başka fizikçi, Erwin Schrödinger, 1944 yılında yaşamın negatif entropi olduğuna işaret etmiştir. Yaşam entropiye karşı bir eylemdir. Düzensizliğe karşı organize olmaktır. Ünlü matematikçi ve mühendis Claude Shannon'ın 1948'de keşfettiği gibi, bilgi de negatif entropinin bir biçimidir. Yani bilgi düzensizliğin içinden çıkan bir düzendir, bir mesaj iletir. İnsanın iki ayaklılığı nasıl yerçekimine karşı hareket ediyorsa, yaşamamız, düşünmemiz ve iletişim kurmamız da entropiye karşıdır.

Şu anki bilgilerimize göre, entropi yasası, tıpkı yerçekimi yasası gibi, gözlemlenebilir evren için geçerlidir. Evrenin tüm tarihi olan 13.8 milyar yıldır geçerlidir ve muhtemelen gelecekte de öyle kalacaktır. Benimlediğimiz toplumsal formasyonlar ve üretim tarzları ne olursa olsun, evren düzensizliğe doğru ilerlemeye devam edecektir. Bileşik kapitalist büyümenin gerçek bir sınırı olmadığı argümanına ekolojik bir itiraz getirmek için entropi yasasından faydalanmak elbette mümkündür. Ancak Georgescu-Roegen'in de altını çizdiği gibi, "can alıcı hata, sadece büyümenin değil, sıfır büyüme durumunun, hatta yok olmaya doğru yakınsamayan bir düşüş durumunun bile sonlu bir ortamda sonsuza kadar var olamayacağını görmekten ibarettir." [xiii] Entropi yasası katı bir şekilde

ele alındığında hiçbir üretim tarzının ayrıcalıklı bir konumu yoktur.

Bu nedenle entropi kartını kullanmak aslında dikkatleri, toplumsal, ekonomik ve ekolojik sıkıntıların temel nedeni olarak kapitalist üretim tarzını –tarih ötesi bir büyüme nosyonunu değil– kendi bütünlüğü içinde teşhir etme gerçek siyasi görevinden uzaklaştırmaktadır. Evrensel ve tarih ötesi bir fizik yasasının belirli bir tarihsel döneme kesin bir kısıtlama olarak uygulanması yararlı değildir. Biyofiziksel göstergelerin çok önemli olduğunu ve kullanım değerlerinin planlı üretimde dikkate alınması gerektiğini kabul ediyoruz. Ancak, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve harcanana karşılık geri dönen enerjiyi sürdürülebilir bir şekilde artırmak için önemli sınırlar olduğu varsayımı söz konusu olduğunda, neden bu kadar dehşette düşüyoruz? [xiv] Dünya yüzeyine gelen muazzam enerji akışından fotosentez veya mevcut teknolojilere kıyasla daha yüksek verimlilik oranlarında yararlanmayı neden göz ardı edelim?

Türümüz Albert Einstein'ın enerji-madde denklemini keşfedebildi, neden bunu ya da diğer keşifleri farklı şekillerde uygulama yeteneğine sahip olmasın? Potansiyelini bilinçli bir şekilde kullanabilen, araştırmaların ve üretici güçlerin geliştirilmesinin kâr güdüsüyle değil, doğrudan üreticilerin amaçlı ve bilinçli kararlarıyla yönlendirildiği sosyalist bir toplum, mevcut toplumsal ve ekolojik sorunları çözmek için kesinlikle geleceğin teknolojilerine bel bağlamayacak, ancak bu olasılığı da göz ardı etmeyecek ve böyle bir ilerlemenin peşini bırakmayacaktır.

Dikotomilerin Ötesinde: Planlama ve İktidarı Ele Alma

Küçülmenin en kapsamlı ve derin temsilinin yapıldığı çalışmalardan biri olan Schmelzer, Vetter ve Vansintjan'ın çalışmalarında itiraf ettikleri gibi, "[...] planlama gerçekliğinin kendisi –başlıca aktörleri, merkezi ya da adem-i merkezi (decentralized), katılımcı ya da dayatmacı olup olmadığı– [küçülme düşünceleri tarafından] nadiren ele alınmaktadır." [xv] Planlama sorusundan neredeyse kasıtlı olarak kaçınılması, kısmen bir üretim tarzı olarak kapitalizmle doğrudan yüzleşmeye yönelik yaygın isteksizliğe bağlanabilir. Bu literatürün temel metinlerinden biri olan Küçülme: Yeni Bir Çağ için Kavram Dağarcığı'nda [xvi] yer alan

bir katkıda bu isteksizlik üç faktöre bağlanmaktadır: Birincisi, Serge Latouche gibi etkili küçülme düşüncülerinin kapitalizmi temel eleştiri nesnesi olarak almama konusundaki ısrarı; ikincisi, küçülmenin gönüllü birlikteliğe, adem-i merkezîyetçi ve yatay örgütlenmeye verdiği önem; ve üçüncüsü, açıktan bir antikapitalizm ve sosyalizmle birlikte gelen tarihsel bagajdan taktiksel olarak kaçınılması.[xvii]

Aynı isteksizlik örgütlenme, güç kullanımı ve devrim konularında da dikkat çekicidir. Bu, küçülme iddiası açısından göz ardı edilemeyecek önemli bir eksiklik. İster enerji altyapısı ve kullanımı, ister üretim hacmi, isterse de toplumsal ürünün büyüklüğü ve bileşimi konusunda özerk kararlar alınması söz konusu olsun, yukarıda bahsi geçen tüm geçişler, üretim araçlarının mülkiyetini gerektiren (ancak bununla sınırlı olmayan) iktidar ilişkilerinde önemli bir değişim öngörmektedir. Küçülme literatürü, simbiyotik bir şekilde bir arada var olabilen reformist olmayan reformlar, nowtopia'lar[xviii], karşı hegemonik eylemler (blokajlar, sistemsel çatlaklar arası boşluk alanları vb.) gibi çeşitli stratejileri savunmaktadır. Ancak örgütlenme sorunu ve devletin güç kullanma tekeli çoğunlukla ihmal edilmektedir.[xix] Direniş ve mücadele araçları ve kapitalizm altında “reformist olmayan reformlar” genellikle postkapitalist bir geleceğe ait kurumlar ve toplumsal süreçler tartışmasıyla ilişkilendirilirken, devrim sorunu rahatça geçiştirilmektedir.

Dolayısıyla, bir yanda küçülme düşüncülerinin planlama ve sosyalizme artan ilgisi ile diğer yanda planlamayı piyasa mekanizmasına bir alternatifin temel direği olarak tartışma ve kapitalizmden net bir kopuşu düşünme konusundaki isteksizlik arasında bir gerilim söz konusudur.[xx] Bu gerilimle ilgili olan ve küçülme literatüründe öne çıkan üç alanın üzerinde duracağız: Yerelleşme, otonomi ve siyasi katılım. Büyüme karşıtı düşüncülerin önemli konulara dikkat çektiklerini, ancak analizlerinin genellikle tek taraflı kaldığını ve bir üretim tarzı olarak kapitalizmin bütününe ele almakta ve dolayısıyla sistemik bir alternatif sunmakta başarısız olduklarını iddia ediyoruz.

Yeniden Yer(eli)leştirme: Tek Taraflılıktan Kaçınma

Üretimin yerelleştirilmesi (ve mekana yeniden dağıtılması, yeniden yerleştirilmesi), “refah veya esenlik

artarken bir ekonominin girdi-çıkıtı kullanımının (enerji, materyal ve atık akışları) azaldığı bir hat” olarak tanımlanan küçülmenin temel ilkelerinden biridir.[xxi] Bu, yerel ihtiyaçların yerel üretimle veya daha kısa üretim-ticaret-tüketim devreleriyle karşılanması anlamına gelir.[xxii] Burada söz konusu olan, tartışmalı bir şekilde, uzmanlaşma ve işbölümünden kaynaklanan ticaretle ilişkili enerji ve atıkların azaltılmasından daha fazlasıdır. Bu durum, küçülmenin yerel, küçük ölçekli üretimle daha uyumlu olduğu varsayılan adem-i merkezîyetçi yapılara ve yatay örgütlenmeye yaptığı eşit derecede önemli vurguyla bağlantılıdır.

Buradaki ilk mesele, altta yatan toplumsal ilişkilerden ziyade ölçeğin sorunsallaştırılmasıdır. Hangi sınıf, mülkiyet ve iktidar ilişkilerinin büyük ölçekli örgütlenmeye atfedilen yersiz hiyerarşilere yol açtığını sormak yerine, büyük ölçekli örgütlenişin kendi kendini oluşturduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, ölçek ve hiyerarşi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu varsaymak söz konusu olduğunda Murray Bookchin’in ihtiyat çağrısını hatırlamakta fayda var: “adem-i merkezîyetçilik, küçük ölçekli topluluklar, yerel otonomi, hatta karşılıklı yardımlaşma ve komünalizm özünde ekolojik ya da özgürleştirici değildir. Aslında küçük ölçekli topluluklar, karşılıklı yardımlaşma ve toprağın ortak kullanımı etrafında yapılandırılmış olan Avrupa feodalizminden daha adem-i merkezîyetçi olan çok az toplum vardır. Yerel otonomi son derece önemliydi ve otarşi feodal toplulukların ekonomik kilidini oluşturuyordu. Yine de çok az toplum daha hiyerarşikti.”[xxiii] Toplumsal bağlamı ve içeriği belirtilmemiş herhangi bir basit ya da karmaşık teknoloji, küçük ya da büyük ölçekli örgütlenme ya da yerel, bölgesel, ulusal ve hatta küresel yapı kümesi, ne bir yandan baskıcı ve sömürücü, ne de diğer yandan özgürleştiricidir.

Üretimin potansiyel olarak kapsamlı bir şekilde yerelleştirilmesinden kaynaklanan ikinci soru, azalan ölçekle ilişkili üretkenlik kaybıdır. Üretkenlik ve büyük ölçekli üretim özünde sermaye birikimi zihniyetiyle ilişkili olarak kavrandığından, bu durum genel olarak küçülme düşüncülerini tarafından memnuniyetle karşılanabilse de, biz emek üretkenliğini sermaye birikimine özgü kriterlerle tanımlanan çeşitli verimlilik kavramlarından ayırmakta ısrar ediyoruz. Sosyalizm,

emek üretkenliğinin amaçlanan artışını ve genel olarak üretici güçlerin gelişimini benimser.[xxiv] Emek üretkenliğindeki bir azalma, hem küçülmenin hem de sosyalist tahayyülün bir başka temel hedefiyle, yani yaşamın yeniden üretimi için gerekli iş gününün kısaltılmasıyla çelişir.

Bu sonucusu Marx tarafından gerçek özgürlük alanının ortaya çıkabileceği zorunluluk alanı olarak ve hiçbir toplumsal formasyonda ortadan kaldırılamayan, ancak “[...] bireysel ve toplumsal yaşam için gerekli olan her şeyin programlı ve planlı bir şekilde üretilmesini” sağlamak için “[...] maksimum verimlilikle ve en az çaba ve kaynak harcamasıyla”[xxv] örgütlenebilen heteronomi alanı olarak tartışıldı. Gorz’a ve bir başka küçülme öncüsü Ivan Illich’e göre, otonomi alanının en üst düzeyde genişlemesi, heteronomi alanında karmaşık araçların ve ileri teknolojilerin kullanılmasını koşullandırır.[xxvi] En etkili küçülme öncülerinden ikisinin bu açık vurgusunun çağdaş küçülme savunucularının dikkatinden kaçması dikkat çekicidir.

Mesele bu ikili emek anlayışı ve zorunluluk ile özgürlük arasındaki içsel ilişki açısından kavrandığında, önemli olanın iki alanın karakterini, niteliğini ve göreceli önemini koşullandıran toplumsal üretim ilişkileri olduğu anlaşılır. Yerelleşmeye yapılan vurgudaki temel mesele ekonomik, coğrafi ya da idari ölçek değildir. Daha ziyade, argümanın çoğu biçimindeki tek taraflılıktır.

Yerelliğin özgürleştirici bir erdem haline gelebilmesi için, işçilerin kolektif organları tarafından düzenlenen ve koordine edilen daha geniş ve iç içe geçmiş bir yapıya sahip olması gerekir. Sosyalizm altında yerelliklerin karşılıklı bağımlılığı, kapitalizmin karakteristiği olan aralarında bir güç asimetrisi ya da hiyerarşisi anlamına gelmeyecek, aksine kolektif güçlerinin kaynağını temsil edecektir. Örneğin, gezegensel kriz nedeniyle gıda üretiminde beklenen aksamalar ve tarımsal uygulamalarda öngörülen değişimler, sosyalizm altında yerel kendi kendine yeterlilikle değil, daha küresel bir resmin mevcut olduğu daha yüksek planlama düzeylerinde koordinasyonun yoğunlaştırılmasıyla karşılanacaktır. Aynı şey agroekolojik gıda sistemlerinin, ekolojik restorasyonun ve yeryüzü ba-

kım emeğinin yaygınlaşması ve ölçeğinin büyümesi için de söylenebilir.

Yukarıda dile getirilen uyarılar hiçbir şekilde yerelleşmenin ya da yerelliğin sosyalizmde yeri olmadığı anlamına gelmemektedir. Sosyalizmin sadece üretim araçlarının özel mülkiyetinin toplumsal mülkiyetle yer değiştirmesi ve değer yasasının planlı üretim lehine ortadan kaldırılmasıyla karakterize olmadığına inanıyoruz. Aynı zamanda, emekleri üretimin, toplumsal yeniden üretimin ve çevrenin yaratımının kurucu unsuru olan işçilerin ve yurttaşların güçlendirilmesini de gerektirir.[xxvii] Bu tür bir güçlendirme, doğrudan üreticilerin özerkliğini mümkün olan azami ölçüde artırır, ancak özerk yerelliklerin çeşitli ölçeklerde daha geniş, uyumlu ve tutarlı bir plana entegre edilmesi gerekliliğini de göz ardı etmez.

Otonomi: Kapitalizmin Sönümlenmesi mi?

Küçülme düşüncesinde yerelleşmeye yapılan vurguyla bağlantılı olarak otonomi (ya da özerklik) kavramının merkezi bir önemi vardır.[xxviii] Bu iki alan arasındaki bağlantı, ekonomik faaliyet ölçeği büyüdükçe özyönetim becerisinin azaldığı fikrine bağlıktan kaynaklanmaktadır. Décroissance (degrowth, küçülme, -ç.n.) terimini 1972’de ilk kez ortaya atan André Gorz, önemli olanın üretim sürecinin hiyerarşik yapısı değil, bu hiyerarşiyi gerekli kılan unsurlar, yani üretici birimlerin ölçeği, birbirlerine bağımlılıkları ve bunu izleyen teknik, toplumsal ve bölgesel işbölümü olduğunu savunur. Benzer şekilde Illich de uzmanların aracılığı olmaksızın otonomi ve özyönetimin küçük ölçekli sistemler ve basit teknolojiler gerektirdiğini savunur.[xxix] Büyük ölçekli toplumsal yapılar ve büyük teknolojiler otonomi ve özyönetimle çelişir.

Cornelius Castoriadis ve Latouche’u takiben, küçülme literatürü, otonomiye, insanların kendi yasalarını ve tarihini belirli dışsal otoriteler (Tanrı, kilise, piyasalar gibi) yerine kendilerinin yaptığı anlamına gelen farkındalıkla ilişkilendirir.[xxx] Latouche’a göre, “ekonomi” kendi yasaları ve eğilimleri ve özellikle kendi büyüme ve kalkınma tahayyülleri olan (yani kapitalizm değil) görünüşte otonom bir alan olarak, bozulmanın ana kaynağıdır.[xxxi] Dolayısıyla, insanlar ancak kendilerini büyüme ve üreticiliğin bağımlılık yapan tahayyülünden özgürleştirerek ve bilinçli

bir öz-sınırlama uygulayarak normlar, kurallar ve değerler belirleyebilir ve böylece otonomi ve demokrasi oluşturabilirler.[xxxii]

Yerel özörgütlenme ve özyönetim deneyimleri değerli ve öğreticidir. Bununla birlikte, kapitalist bir bağlamda devrimci bir pratik olarak otonomi arayışının kendi sınırları vardır. Otonomi alanı bağlı olduğu ve bu nedenle onlardan özerk olduğunu iddia ettiği güçler tarafından koşullandırıldığı için gerçek özerklik, kendi bağlamında, mümkün değildir.[xxxiii] Sermaye ve devlet birer ilişki olmaları yerine statik, hiyerarşik ve baskıcı varlıklar olarak kavranırsa ve bu ilişkilerin hem etkeni hem de sonucu olan çatışma süreçleri doğrudan hedeflenmez ve ortadan kaldırılmazsa, elde edilebilecek en iyi şey sonuçların bastırılmasıdır. Ancak nihayetinde bastırılan şey geri döner.[xxxiv]

Devletten ve (toplumsal bir ilişki olarak) sermayeden özerklik, onların kalıcılığını varsayar. Bu nedenle, özerklik projesi, sınırlı ve kısmi olumsuzlama yoluyla sermayenin hegemonyasını teyit eder ve böylece bu hegemonyanın bir parçası ve parseli haline gelir. Bu, La Vía Campesina, EZLN veya Rojava'daki Kürt özerk yönetiminin paha biçilmez deneyimlerini reddetmek veya küçümsemek değildir. Tüm bu deneyimler özgün nitelikleriyle karakterize olmuştur ve başlı başına öğrenmeye değer önemli dersler içerir. Ancak, hepsi, özerk olmayı amaçladıkları toplumsal, ekonomik ve askeri güçlerle çevrili olma, hatta kuşatılmış olma ortak zeminini paylaşıyor. Piyasa ilişkilerinden ve metalaşmadan kaçınmak (meta üretimini ortadan kaldırmadan kısmi metasızlaştırma), üretim ilişkilerini ortadan kaldırma anlamına gelmez. Bu nedenle, kendi tarihsel olarak spesifik devlet formu da dahil olmak üzere bir üretim tarzı olarak kapitalizmin bütünlüğü sorunu belki bastırılabilir, ancak temelli kaçınılamaz.

Mümkün olan maksimum özyönetim ve özerklik (çeşitli ölçeklerde), sosyalist bir toplumun istenen ve gerekli bir özelliğidir. Elbette "öz"ün özerk olduğu şey sosyalizmde temelden farklıdır. Varlık ve yaşamın tüm boyutlarına sızan ve bunları bağdaştıran sermaye toplumsal ilişkisi değil, sermaye birikiminin önüne gelen her şeyi yıkan gücü değil, aksine daha yüksek

ve daha merkezi koordinasyon, planlama ve yönetim seviyeleridir. İkincisinin bizzat varlığı, özerkliğin altını oyduğu varsayılan hiyerarşik yapılarla ilişkilendirildiğinden çoğu küçülme düşünürü için bir tabudur. Ancak, daha alt ve yerel birimlerin, konseylerin ve planlama emsallerinin iç içe geçmiş bir yapısına entegrasyonu, yereli veya onun özerkliğini mutlaka yadsımak veya bastırmak zorunda değildir.

Yerel olan ve merkezi olan etkili ve uyumlu bir şekilde çalışmak için birbirlerini öngörürler: Bir yandan, mevcut tüm bilgileri kullanan genel sistemi denetleyen yapıların yokluğunda, yereldekiler uyumsuzluğa düşebilir ve ortaya çıkan rahatsızlıklar tüm sistemi tehdit edebilir. Öte yandan, işçilerin işyeri düzeyinden başlayan özyönetimini feda etmek ve tamamen merkezi bir karar alma sürecini dayatmak sadece esnekliğini ve uyarlanabilir kapasitesini azaltarak sistemi riske atmakla kalmaz, aynı zamanda sosyalizmin politik içeriğini de boşa düşürür.[xxxv] Küçülme literatüründe deliberation (danışma, müzakere ya da katılımçılık. Bundan sonra katılımçılık olarak geçecek ç.n.) olarak da adlandırılan siyasi öz-oluşum ve özyönetim süreci, bu nedenle hem otonom ve entegre hem de yerel ve merkezi durumları aynı anda gerektirir.

Katılımçılık: Kolektif İşçi Genel Zekaya Yeniden El Koyuyor

Katılımçılık, çevresel bağlam da dahil olmak üzere kararların, potansiyel olarak etkilenen tüm tarafların katılımını içeren toplumsal kurumlar ve süreçler aracılığıyla verildiği fikrini ifade eder. Her şeyden önce, bu bilinçli katılım süreci, ihtiyaçların, arzuların, değer biçmenin verili haliyle alınmadığını, aksine öznelliği kuran toplumsal bir müzakere sürecinin getirildiğini ima eder. Başka bir deyişle, katılımçılık ve özyönetim sadece araç değil, aynı zamanda kendi içlerinde birer amaçtırlar. Böyle bir sürecin bir diğer avantajı, çevrenin ve toplumsal ürünün farklı boyutlarına ilişkin değer biçilmesinde ayrışan veya çelişkili yanları ortaya çıkarmaktır. Küçülme düşünürlerine göre bu esaslı ir yer tutar, zira çeşitli değerlerin ve niteliklerin ölçülebileceği, ifade edilebileceği veya kalibre edilebileceği tek bir ölçek yoktur. Değer eş-ölçülemezliği, mevcut bilimsel bilgi ile birleştiğinde çoklu değerlen-

dirme kriterlerinin kullanılmasını gerektirir.[xxxvi]

Küçülme literatüründe katılımcılık konusundaki tartışmaların eksik kaldığı noktalardan biri, sınıfa dayalı iktidar ilişkilerinin nasıl dönüştürüleceği veya ortadan kaldırılacağı (ya da dönüştürülüp dönüştürülmeyeceği ve ortadan kaldırılıp kaldırılmayacağı) konusunda belirsiz kalmalarıdır. Demokratik karar mekanizması olan kurumların tartışmalı ve müzakereye açık zemininin hala çatışma halindeki sınıf çıkarlarına veya sadece katılmaya istekli “bireylere” ve “etkilenen taraflara” dayanıp dayanmayacağı muğlaktır. Bu çok kritiktir, zita bu sürecin kendisi aslında örgütsel araçların oluşturulması ve kitlelerin katılım için güçlendirilmesidir. Katılımcılık ve planlama meseleleri, mevcut iktidar ve mülkiyet ilişkileri ile bir kopuşun gerçekleşip gerçekleşmediğine (veya öngörülüp öngörülmediğine) ve bu kopuşun araçlarının ne olduğuna bağlıdır.

Özörgütlenme konusunda böyle bir deneyim, Ekim Devrimi'ne kadar geçen yıllarda toplumsal üretimi ele almanın aracı olarak sınıf mücadelesi içinde oluşturulan sovyetler ve işçi konseyleri idi. Toplam toplumsal üretimin farklı parçalarını üreten, konseylerde ve sovyetlerde birleşen kolektif işçi (Gesamtarbeiter) daha yüksek koordinasyon kurumları da oluşturdu ve üretim üzerindeki kontrolü merkezi konseylere ve planlamaya delege etti. Bu delegasyon sistemi yukarıdan aşağıya kontrol yoluyla planlamadan farklıydı. Merkezi planlama yerel girişimleri, müzakereleri ve katılımcılığı dışarıda tutmadı. Ayrıca bu, sayılarla ilgili tamamen teknik bir sorun olarak algılanmadı veya eğitilmiş uzmanların uzmanlık alanı olarak belirlenmedi.[xxxvii]

Katılımcı planlamaya yönelen küçülme düşünürleriyle yapıcı bir tartışma için, Sovyet deneyimine kolektif işçilerin bir araya gelmesi, farklı ölçekler düzeyinde planlama, emekçi halkın farklı bölümlerini (üretim, lojistik, mühendisler, bilim insanları vb.) kısmi sınıf çıkarlarının ötesinde birleştirme –yani proletaryayı toplumsal (yeniden) üretimi kontrol etmede bir bütün halinde birleştirme girişimi– olarak dikkat çekmek istiyoruz. Tüm eksikliklerinin yanı sıra güçlü yanları ve başarıları (ki bunlar genellikle reddedilir ya da reddedilmediği durumlarda çoğu küçülme düşünürü tarafından ihmal edilir) ile bu tarih, kapitalist meta üre-

timine sistemik bir alternatif olarak planlama üzerine düşünenler için derslerle doludur.

Yüzyıl sonra, kolektif işçinin ulaştığı düzey önemli ölçüde genişledi. Toplumsal yeniden üretimin bütünlüğüne ilişkin bilgi de öyle. Veriler sadece üretim sürecinde değil, aynı zamanda döngünün diğer devrelerinde, üretimden tüketime ve günlük yaşama veri madenciliği ve tüketici profili oluşturma biçiminde elde edilir. Bu, bir kez kapitalist biçiminden sıyrıldığında, alternatif bir toplumu tasavvur etme yeteneğimizi zenginleştirir. En önemlisi de bir bütün olarak işçiler üretim sürecine ve bilgisine yeniden el koyabilirler. Bu, kolektif işçi ve onun özörgütlenmeleri (sovyetler, meclisler, konseyler vb.) tarafından üretilen genel zekanın yeniden kamulaştırılması anlamına gelir.

Bilimsel bilginin merkezi bir dayanak olarak öne çıktığı ekolojik sınırlar –ölçek ve biyofiziksel limitler meseleleri– çok kritiktir. Kapitalist toplumlarımızda kimi zaman bilimin nihai yargıç olarak yüceltilebildiği ve halkı gütmek üzere işe koşulabildiği ama kimi zaman da sermaye birikimini tatmin ettiği sürece tamamen göz ardı edilebildiği doğrudur. Ancak, bilimin aktarımı, kamusal bilim anlayışı, açık bilim, yurttaş bilimi, özgür yazılım hareketleri gibi ortaya çıkan akımlar embriyonik formda bir alternatifi temsil eder. Çevresel kararlar ve bunun sonucunda üretimle ilgili kararların bilimsel bilgiyle donatılması gerekir, ancak bu kararlar öncelikle toplumsal ve politik süreçler olarak kalmayı sürdürür. Katılım süreci, bilim işçileri ve yanı sıra şimdi toplumsallaştırılmış üretim bilgisine sahip diğerleri de dahil olmak üzere, yaşamın (yeniden) üretimini temsil eden birleşik konseyleri, kolektif emek meclislerini içermelidir.

Küçülme literatüründe katılımcılık olarak atıf yapılan şey, elbette, işçilerin güçlendirilmesinin merkezi bir ilkesidir. Kısmi çıkarların bir arada varoluşu ve çatışmaları, bu tür çıkarlara ve değer biçmeye (toplumsal ürüne, çevresel etkilere, vb.) aracılık eden politik süreçler ve öznelerin nasıl inşa edildiği ve etkinleştirildiği, gerçek hareketler tarafından pratikte tartışılmalı ve incelenmelidir. Yine de, 1917 ve 1949 sonrasında mülklüleştirilmiş köylülük örneğinde olduğu gibi, keskin çatışmalar ve olası engellenmeler durumunda, toplam sistemin uyarlanmasını denetleyecek ve

kolaylaştıracak yapılar ve süreçler de aynı derecede önemlidir. Küçülme tarafından doğru bir şekilde kritik olarak belirlenen meseleler (otonomi ve katılımcılık), yirminci yüzyıl sosyalist planlamasının pratik deneyimlerinde unutulmuş değildi. Önemli eksiklikler ve hataların olduğu şüphesizdir. Ancak bu, sosyalizme mesafe almak için bir bahane değil, aksine ondan öğrenme fırsatı olmalıdır.

Alternatif, eşitlikçi bir toplum aklın tasarımı olamaz. Mevcut, gerçek hareketlere ve çelişiklere dayanmalı ve şu anda var olan dayanaklardan doğmalıdır. Küçülme, hepsi çok değerli olan çeşitli hareket ve uygulamalardan, otonom alanlardan, halk iktidarı ve karşı hegemonyayı inşa etmiş laboratuvarlardan beslenir ve bunları tanımlar. Yine de, onda eksik olan şey açıkça devrimci bir vizyon ve kapitalist üretim tarzını kendi bütünlüğünde ele almaya bağlı kalamamadır. Bu makalenin konusu olmasa da, küçülme, örgütlenme soruları, zor kullanımı ve devrimci kopuş anı konusunda muğlak kalmaktadır. Kapitalist meta üretimini yerinden etmek üzere planlama mekanizmaları ve süreçleri söz konusu olduğunda yerel, özerk örnekleri daha büyük ölçekli, merkezi olanlarla sağlamlaştırma ve tamamlama ihtiyacıyla yüzleşmekten kaçınıyor. Büyümeyi fetişleştiriyor, kapitalist bağlamından başka bir yere taşıyor ve bu nedenle farklı üretim tarzları olarak kapitalizm ve sosyalizm arasındaki niteliksel farklılıkları kavrayamıyor.

Bütün bunlar, sosyalizmin ve küçülmenin kesinlikle uyumsuz olduğu anlamına gelmiyor. Ancak, tartışmaya değer araç ve amaçlarda önemli tutarsızlıklar bulunuyor. Bu makalenin bu tür bir dikkate almaya ve söyleme katkıda bulunacağını umuyoruz.

Notlar:

[i] Michel Löwy, "Ecosocialism and/or Degrowth?," *Climate and Capitalism*, Ekim 8, 2020; Miichel Löwy, Bengi Akbulut, Sabrina Fernandes, ve Giorgos Kallis, "For an Ecosocialist Degrowth," *Monthly Review* 73, no. 11 (Nisan 2022): 56–58; Jason Hickel ve Samuel Miller-McDonald, "Ecosocialism is the Horizon, Degrowth is the Way: A Review of Less Is More and an Interview with Jason Hickel," *The Trouble* (blog), Şu-

bat 11, 2021; Paul Murphy ve Jess Spear, "The Necessity of Ecosocialist Degrowth," *Global Ecosocialist Network* (blog), Haziran 4, 2022; Timothée Parrique ve Giorgos Kallis, "Socialism without Growth," *Brave New Europe* (blog), Şubat 10, 2021.

[ii] André Gorz, *Strategies for Labor. A Radical Proposal* (Boston: Beacon, 1967); Ekaterina Chertkovskaya, Alexander Paulsson, ve Stefania Barca, *Towards a Political Economy of Degrowth* (New York: Rowman & Littlefield, 2019); Jason Hickel, *Less Is More: How Degrowth Will Save the World* (Londra: Windmill Books, 2020); Giorgos Kallis, *Degrowth* (Newcastle: Agenda, 2018); Giorgos Kallis, Susan Paulson, Giacomo D'Alisa, ve Federico Demaria, *The Case for Degrowth* (Cambridge: Polity, 2020).

[iii] Hickel, *Less Is More*; Matthias Schmelzer, *The Hegemony of Growth: The OECD and the Making of the Economic Growth Paradigm* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

[iv] Kallis, *Degrowth*, 73.

[v] Kallis, *Degrowth*, 73.

[vi] Giorgos Kallis, "Socialism without Growth," *Capitalism, Nature, Socialism* 30, no. 2 (2017), 190.

[vii] Planning for Entropy, "Democratic Economic Planning, Social Metabolism and the Environment," *Science & Society* 86, no. 2 (2022): 291–313.

[viii] Bu rakamlar temel ihtiyaçları üretmek için gerekli üretim araçlarınının üretimini içermektedir. Detaylar için bkz.: Güney Işıkar, "The Weight of Essentials in Economic Activity," *Review of Radical Political Economics* 53, no. 1 (2021): 95–115.

[ix] Giorgos Kallis "Capitalism, Socialism, Degrowth: A Rejoinder," *Capitalism, Nature, Socialism* 30, no. 2 (2019), 267.

[x] Matthias Schmelzer, Andrea Vetter, ve Aaron Vansintjan, *The Future Is Degrowth. A Guide to a World beyond Capitalism* (New York: Verso, 2022), 25.

[xi] Nicholas Georgescu-Roegen, "Energy and Economic Myths," *Southern Economic Journal* 41, no. 3 (1975): 347–81.

[xii] David Schwartzman, "The Limits to Entropy: Continuing Misuse of Thermodynamics in Environmental and Marxist Theory," *Science & Society* 72, no. 1 (2008): 43–62.

[xiii] Georgescu-Roegen, "Energy and Economic Myths," 367.

[xiv] Kallis, Degrowth, 80.

[xv] Schmelzer, Vetter, ve Vansintjan, The Future Is Degrowth, 295.

[xvi] Derleyenler: Giacomo D'Alisa, Federico Demaria, Giorgos Kallis. Çevirmenler: Ayşe Ceren Sarı, Burag Gürden, Berk Öktem, Yaprak Kurtsal. Metis Yayıncılık; 1. basım (9 Haziran 2020)

[xvii] Diego Andreucci ve Terrence McDonough, Degrowth: A Vocabulary for a New Era, içindeki "Capitalism," bölümü, editörler Giacomo D'Alisa, Federico DeMaria, ve Giorgos Kallis (New York: Routledge, 2015), 59–62.

[xviii] Chris Carlsson'ın aynı adlı eserinden gelen ve çevirisi olmayan bu kavram için bir tanım: İnsanların günlük yaşamlarında kapitalizmi terk ediş anında ütopya potansiyelini gösteren bir kavram (Anarşizm ve Coğrafya: Anarşist Coğrafyanın Kısa Bir Şeceresi, Simon Springer, 2013)

[xix] Schmelzer, Vetter, ve Vansintjan, The Future Is Degrowth, 276.

[xx] Cédric Durand, Elena Hofferberth, ve Matthias Schmelzer, "Planning beyond Growth: The Case for Economic Democracy within Limits," Political Economy Working Paper 2023/1, Ocak 25, 2023, archive-ouverte.unige.ch/unige:166429; Parrique ve Kallis, "Socialism without Growth"; Löwy et al., "For an Eco-socialist Degrowth"; Schmelzer, Vetter, ve Vansintjan, The Future Is Degrowth.

[xxi] Kallis, Degrowth, 9.

[xxii] Serge Latouche, Farewell to Growth (Cambridge: Polity, 2009), 37–38; Kallis, Degrowth, 119.

[xxiii] Murray Bookchin, "Social Ecology versus Deep Ecology: A Challenge for the Ecology Movement," Green Perspectives, no. 4–5 (1987 Yazı).

[xxiv] Üretici güçler terimi genellikle teknoloji ve üretkenliğe indirgense de onun içeriği bundan daha geniştir. Üretici güçler tartışması için bkz. Işıkara ve Narin (2022).

[xxv] Karl Marx, Capital, vol. 3 (Londra: Penguin, 1976), 959; André Gorz, Farewell to the Working Class (Londra: Pluto, 1997), 94–104, 97.

[xxvi] Gorz, Farewell to the Working Class, 96.

[xxvii] Güney Işıkara ve Özgür Narin, "The Potentials and Limits of Computing Technologies for Socialist Planning," Science & Society 86, no. 2 (2022): 269–90.

[xxviii] D'Alisa, Demaria, ve Kallis, Degrowth: A Vocabulary for a New Era.

[xxix] Gorz, Farewell to the Working Class, 30. Benzer şekilde, Ivan Illich, Tools for Conviviality (New York: Harper and Row, 1973).

[xxx] Kallis, Degrowth, 5.

[xxxi] Latouche, Farewell to Growth.

[xxxii] Bengi Akbulut, "Degrowth," Rethinking Marxism 33, no. 1 (2021), 101; Schmelzer, Vetter, ve Vansintjan, The Future Is Degrowth, 203–4.

[xxxiii] Steffen Böhm, Ana C. Dinerstein, ve André Spicer, "(Im)possibilities of Autonomy: Social Movements in and beyond Capital, the State and Development," Social Movement Studies 9, no. 1 (2010): 17–32.

[xxxiv] Özgür Narin, Karşı İşgal. İşgal Hareketleri ve Özyönetimler Üzerine Bir Derleme kitabı içindeki "Otonomi Üzerine Değıniler [Some Thoughts on Autonomy]" bölümü, editörler Deniz Gürler ve Ayşegül Sandıkçıoğlu Gürler (İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları), 227–39.

[xxxv] Işıkara ve Narin, "The Potentials and Limits of Computing Technologies for Socialist Planning," 285.

[xxxvi] Planning for Entropy, "Democratic Economic Planning."

[xxxvii] SSCB'de planlamanın kaderi bu makalenin kapsamında değildir. O, kapitalist üretim ve mülkiyet ilişkilerinin ilgası (etrafından dolanılması değil) bakımından dünya tarihsel bir olaydır ve geniş bir coğrafyadaki toplumsal üretimin planlanmasına dair eş benzeri görülmemiş bir deneyimdir. Ancak, ne işçi ve köylü meclislerinin tabandan dinamizmi varlığını sürdürdü, ne de kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişki giderildi. Çoğu insan bu nedenle planlamayı teknokratik bir süreç olarak algılamaktadır ve "kaynakları yönetme ve halkın yaşamına yabancılaşmanın mesafeli durulan bir yolu" olarak görmektedir (Durand, Hofferberth, ve Schmelzer, "Planning beyond Growth").

ROBERT BRENNER'İN KÂRSIZ KÜRESEL DURAKLAMA TEORİSİ

Seth ACKERMAN

Çeviren: Yusuf Tuna KOÇ

Son 25 yıldır UCLA ekonomi tarihçisi ve New Left Review yazarı Robert Brenner, gitgide daha çok ilgi çeken “uzun gerileme” teorisini geliştirdi –savaş sonrası canlılığının ardından 1973 yılında başlayan ekonomik yavaşlama.

Brenner’e göre, son yarım yüzyılda dünya küresel aşırı imalat sebebiyle uzun zamandır süren kârlılık krizinin ağırlığıyla durağanlaştı –ilk olarak Alman ve Japon firmalarının savaş sonrasında fazlasıyla şişmiş durumda olan ihracat piyasalarına yeniden girişi ile hissedildi, zamanla daha da kötüleşti.

Brenner, kronik kapasite aşımını, piyasa üretiminin plansız anarşisinden doğan, kapitalizmin ekonomik mekanizmadaki bir üretim hatası emaresi olarak görüyor: aşırı kabalık endüstrilerdeki firmalar, sabit sermaye sebebiyle batmaya mecbur kalırken, işin kârsız kısımlarından çıkacak teşviklere sahip değiller, bu da acımasız bir rekabeti besleyen, kâr oranlarını düşüren ve nihayetinde durgunlaşmaya yol açan, içinden çıkılamayacak aşırı kapasite yığınları yaratıyor.

Brenner’in tezinin siyasi anlamı çıplak gözle görülebilecek kadar açık olmayabilir, fakat ne olabileceğine dair detayları, Brenner ile ortak makaleler de yazan Berkeley’li sosyolog Dylan Riley’in kimi sosyalistleri, Biden yönetiminin sanayi politikalarını fazla hoşgörülü bulduğu bir eleştirisi yayınlandı.

Kendi örneği ile ilgili ölçüleri ne olursa olsun, Riley’in makalesinde dikkat çeken, Brenner’in ekonomik çerçevesinden siyasi bir argüman yaratabilmesiydi: Bidenomics “aşırı kapasitenin yarattığı sorunları dünya ölçeğinde kitlesel boyutta şiddetlendirecek” idi ve bu gerçek, Riley’e göre Neo Kautskyci sosyalistlerin “sermayenin yapısal mantığına dair inandırıcı bir yanıtı” sahip olmadıklarını ortaya çıkarıyordu.

Teorideki Kriz

Kimi okurlar bağlantının ne olduğunu anlamakta zorlanıyor olabilir. Örneğin nasıl küresel güneş paneli endüstrisindeki kapasite aşımı sosyalistlerin Enflasyon Düşürme Kanununa dair yorumunu etkiliyor olabilir? New York Magazine’den Eric Levitz’in işaret ettiği üzere “düşük kar-

bon teknolojisindeki küresel tıkanışı” bir kabus senaryosu olarak görmek zor.

Fakat Brenner’in uzun gerileme teorisinin siyasi alt metnini fark edince, alakasız gibi görünenin gizemi çözülmeye başlıyor.

New Left Review’ın 1998 tarihli sayısında teorisini tanıtmıştı birkaç yıl önce, Brenner Solidarity (Dayanışma) isimli bir sosyalist grubun üyelerine devrimcilerin sosyal demokratlara benzemeye başlamasının sorunlarından bahsettiği bir konuşma yaptı. (Bu konuşma “Reformizmin Sorunu” başlığı ile basıldı.)

Sorun ciddileşiyordu çünkü reformizm, Brenner’in açıkladığı biçimiyle “bizim asıl siyasi rakibimizdi” ve “kaçınılamaz gerçek şu ki, eğer insanları reformizmden uzaklaştırıp devrimci-sosyalizm sancağına çekmek istiyorsak bunu onlardan daha iyi bir program yazarak başaramayız. Ancak teorimizle, dünyayı anlama biçimimizle başarabiliriz.”

Reformizmi devrimci sosyalizmden ayıran reformlara destek verip vermeme konusu değil, devrimciler de reform talep eder. Hatta “sosyalistler olarak, reformlar için mücadeleyi asıl meselemiz olarak görürüz.” Ayrımın temeli, reformistlerin kişisel maddi çıkarlarında ve kendilerine özgü kapitalizm teorilerinde yatar

Reformizmin toplumsal temeli, Brenner’in açıkladığı biçimiyle sendika bürokrasisi ve sosyal demokrat partilerin aparatlarından çıkar. Örgütsel çıkarları sınıf mücadelesi içinde ortaya çıkan uzlaşmaz isyanlar tarafından tehdit edildiği için reformistler her zaman tabandaki militan hareketlenmelere karşıdır. İşçilerin eylemlerini yalnızca seçim günü sosyal demokratlara oy vermekle sınırlamak ve iş yerinde resmi sendika pratiklerini desteklemekle sınırlar. Bir başka deyişle reformistler, işçilerin kaderlerini kendi ellerine bırakmasını ister.

Bu yüzden her zaman “devlet müdahalesi kapitalizmin uzun erimli istikrarını ve büyümesini olanaklı kılar” iddiası ile işçi sınıfının devleti bu hedefleri “kendi çıkarlarına” gerçekleştirmesi için “kullanması gerektiğini” söyler. Reformistler bu türden bir siyasal konumu sağlama al-

malıdır çünkü böyle vaatleri olmazsa, sınıf mücadelesi karşısındaki duruşlarını düşündüğümüzde, reformistler ve örgütlenmelerinin işçi sınıfına verebileceği hiçbir şey yoktur.

Aynı sebepten ötürü, devrimcilerin eylemleri, ekonomik kriz teorileriyle paralel olmalıdır. Devrimci sosyalistler “krizler kapitalizmin içsel kaotik doğasından kaynaklanır” ve sistemin “plansız” karakteri sebebiyle “hükümetler krizleri engelleyemez” savlarını her daim savunmalıdır. Ancak o zaman işçilere reformistlerin tüm iyi niyetlerine rağmen yapamayacakları ve yapmayacakları şekilde bağ kurabilirler.

Brenner’e göre tam da bu sebeple “devrimcileri haklı çıkaracak olan uzun süreli krizlerin kapitalizme içkin olmasıdır.”

Brenner kriz teorisinin sosyalist siyasi pratik içerisindeki yerini önemseyen ilk teorisyen değildi. 1890’lardaki büyük revizyonist krizin ortaya çıkışından beri bu bağlam Marksizmin önemli bir unsuru olmuştur. Marx ve Engels’in halefi olacakken döneği olan Eduard Bernstein sosyal demokrasinin sosyalizme reformist bir yöntemle geçilmesi gerektiğini önerirken, kapitalizmin krizini savının merkezine koyuyordu: Bernstein’e göre kapitalizmin krizleri gitgide seyrekleşmeye başlamıştı ve hepsinden önemlisi kapitalizm olgunlaştıkça daha az kıyametvari bir hale gelmişti. Tam bir çöküş ihtimali gitgide azaldığı için devrimci seçenek hem inandırıcılığını hem de gerekçesini yitirmişti.

Brenstein’in hamlesi Ortodoks Marksizmin farklı yönlerdeki savunucularını kendi teorik argümanlarını keskinleştirmeye zorladı ve 1920’lere gelindiğinde Marksist kriz teorisinde iki kesin uç vardı: Rosa Luxemburg’un işçi sınıfının sistemin kriz eğilimlerinin ana kaynağını oluşturacak güce sahip olacak yeterlilikte olmadığını iddia ettiği “eksik tüketim” görüşü ve Alman sosyal demokrat Rudolf Hilferding’in krizin köklerini sanayinin farklı kollarındaki çıktıları arasındaki tesadüfi uyumsuzluklara bağlayan – kapitalist yatırımın “kör” plansız doğasından kaynaklı bir tehdit olarak– “aşırılık” teorisi.

Marksistlerin reformizme dair tartışmalarına geri dönüp bakıldığında, belli bir düşünce yapısındaki Marksistlerin değişmeyen yanıtı, kriz teorilerini bir ıslah edilemezlik kriterine tabi tutmaları: krizin kaynağının üretim ilişkilerinin devrimci bir dönüşümü olmadan önlenemez olduğu şeklinde akla yatkın bir biçimde tasvir edilmesi.

Kapitalizm içerisinde doğan ekonomik krizlerin kapitalistlerin geleneksel çıkarlarını yansıtan dinamikler üzerinden yükselmesinin beklemek normal–bu durumda, krizin

köklerine müdahale etmek, kapitalist çıkarlara müdahale etmeyi gerektirir. Fakat gerçekte ıslah edilemezlik akıl almaz biçimde değişken bir hedef.

Örneğin, Hilferding’in ekonomik çalkantıları kapitalist yatırımın yapısındaki sistemin kaotik ve plansız gelişiminden doğan orantısızlıklar olarak niteleyen kriz teorisini ele alalım.

Bugünün Brenner’i gibi Hilferding –iki savaş arasında Alman Sosyal Demokrat Partisinin önde gelen ekonomi uzmanı– ancak planlamanın orantısızlıkların yarattığı sorunu çözebileceğini düşünüyordu. 19. yüzyılın sonlarından beri büyüyen özel sanayi loncalarını işaret ediyordu: kapitalistlerin gitgide kaotikleşen piyasayı dengelemek için planlama mantığını kabul etmek zorunda kalmış olmalarının kanıtlarıydı.

Fakat, loncalar son tahlilde etkisizdi: tamamen özel kaldıkları sürece, gönüllü inisiyatifler sektörlere düzen getirebilme yetisinden mahrum kalacaklardı çünkü üyelerini disipline edemiyorlardı. Ekonomiyi kalıcı şekilde dengeleyebilmek için devletin devreye girerek kapsamlı bir planı hayata geçirmesi gerekliydi.

Bugünün dünyasından bakınca; Hilferding’in kriz mekanizması reform kaldırmaz: en nihayetinde, ücretlerin ve üretimin planlanması bugünlerde kapitalizmin yutamayacağı kadar ağır bir ilaç haline geldi

Fakat 1930’larda, Hilferding, teorisindeki reformist imalar sebebiyle solundaki sosyalistler tarafından şiddetle eleştirilmişti. Çünkü 30’lar için, “planlama” soldaki popüler yaklaşıma göre, egemen sınıfların ekonomik istikrar için tercih edeceği yoldu, statüko içerisinde açılan en küçük deliğin dahi tamir edileceği bir yol.

Roosevelt yıllarını hatırlayalım: 1933-35 arasında Ulusal Sanayi İyileştirme yasasının merkezindeki “İlk Yeni Anlaşma” –özel sermayenin zorunlu kartelleştirilmesi, taban fiyatları mecburiyetleri ve üretim kotaları ile– “muhafazakâr” evreydi. 1935 yılında başlayan “İkinci Yeni Anlaşma” ise –refaha dayalı kamu tedbirleri, istihdam programları ve sendika dostu çalışma yasaları ile– “radikal” evre idi.

Aynı model Avrupa’da da geçerliydi, sosyalistlerin ve emek hareketinin sağ kanadı Belçika İşçi Partisi ve teorisini Hendrik De Man’ın savunduğu Yeni Anlaşmavari planlamayı benimsediler. Sol sosyalistler ve komünistler ise plancılığı faşist eğilimleri olduğu iddiasıyla redderken Luxemburgcu yetersiz tüketim doktrininde birleşiyorlardı.

Onlar açısından üretimde anarşiyi ehliileştirmek kapitalizm içerisinde başarılabilir bir hedefti. Düşünülemez olan refahın esaslı bir yeniden bölüşümüydü.

Fakat yalnızca birkaç yıl sonra tarihin çarkı yeniden döndü, savaşın ve tabandan gelen baskıların birleşimi kapitalist dünyayı daha önce tasavvur edilemeyecek bir biçimde yeniden bölüşümü kabul etmeye zorladı. Sonuçları, deyim yerindeyse devrimci olmuştu. Britanya’da, en yoksul yüzde ellinin yurt içi hasıladaki payı 1910’larda en zengin yüzde 1’in aldığıın yarısından azken, 1950’lerde iki katına çıkmıştı.

Yani bir dönem Kızıl Rosa’nın radikal doktrini olarak görülen eksik tüketim, John Maynard Keynes’in elinde egemen sınıfların hafifletici müdahalesine dönüşmüş –kriz teorisyenlerini zora sokmuştu.

Azalan Kâr Oranlarının Doğuşu

1970’lerde, farklı bir tür kriz kapitalist dünyaya geldi. Bu sefer, kitlesel alım gücünde daralmaya atfedilebilecek bir sorun yoktu: 1960’ların sonu ve 1970’lerin başında sanayileşmiş ülkeler yüksek istihdam oranı, sıkı bir emek piyasası ve güçlü bir işçi sınıfı militanlığı dalgasının yarattığı bir “ücret patlamasına” tanıklık ediyordu.

Buna uygun olarak da kriz kâr sıkışması olarak adlandırıldı – Bunun klasik örneği olarak Andrew Glyn ve Bob Sutcliffe’in büyük etki yaratan Britanya Kapitalizmi, İşçi Sınıfı ve Kâr Sıkışması eseri İngilizce konuşan dünyada Marksist ve Marksizme eğilimli akademisyenler arasında çok taraftar topladı. (Kâr sıkışması teorisi kimi zaman “ücret sıkışması” teorisi olarak da adlandırılır, her iki örnekte de işaret edilen, kârın ücret tarafından sıkıştırılmasıdır.)

Kâr sıkışması teorisi 1970’lerdeki kargaşayı 1930’lardaki bunalımın aynadan yansımalarına benzetir: aynı geçmişteki felaketin tetikleyicisinin aşırı düşük ücretlerin toptan talebi zayıflatması olduğu gibi, bu kez de işçi sınıfı militanlığı ücretleri fazla yükseğe çıkararak, kâr oranlarını aşındırmış ve yatırımları durma noktasına getirmişti.

Bu hesap başlangıçta Marksist çevreler içerisinde ilgi çekti. Tüm taraflar kâr oranlarının ücretler yükseldikçe düştüğü konusunda hem fikirdi. Ve makul sayıda radikale göre de bu teori Troçkistlerin uzun süredir savunduğu militan “geçiş” stratejisinin kanıtı olarak görülebilirdi: kapitalistlerin gerçekleştirebilme ihtimali olmayan “reformlar” talep etmek. Bu düşünceye göre sendikalardaki devrimciler işçi sınıfını daha yüksek bir militanlık seviyesine

ulaşmasına yardım etmiş ve sonucunda ücret talepleri artık egemen sınıf Keynesyencilığının yanıt üretmediği, kapitalizmin bütünü etkileyen bir krize sebep olmuştu.

Fakat 1970’lerdeki krizin bir devrime yol açmayacağı belli olduktan sonra, kâr sıkışması teorisine karşı taraftan ilgi başladı: sosyal demokrat partilerdeki Keynesyenci uzmanlar tarafından ücret iyileştirme planlarına ideolojik sınırlamalar –gelir politikaları– koyan enflasyon karşıtı bir temellendirme.

Radikallere göre, gelir politikası zorbaları ve onların meclisteki siyasi efendileri, sendika bürokrasisinde ücret iyileştirmeleri konusunda gönüllü bulmakta zorlanmamışlardı –sendika liderleri, kaba seçim hesapları içerisinde krizi çözmek isteyen kaygılı sosyal demokrat siyasetçilerine yardım eli uzatmakta fazla heveslilerdi.

1970’ler öncesi Marksist yazımda istisnai şekilde kriz teorisini sıkı sıkıya Marx’ın ünlü “Kâr Oranlarının Düşme Eğilimi Yasasına” bağlayan 1929 tarihli Birikim Yasası ve Kapitalist Sistemin Çöküşü eserinin sahibi Polonyalı teorisyen Henryk Grossman’ın çoktandır unutulmuş fikirlerini on yıllarca kimse umursamasa da yorulmadan savunan, 1920’lerde ABD’ye yerleşmiş, Marksist ekonomi politiği kendi kendine öğrenerek uzmanlaşmış bir konsey komünisti olan Paul Mattick, 1969’da, Marx ve Keynes: Karma Ekonominin Sınırları isimli bir kitap yazdı.

“Bu benim tartışmam” diye yazıyordu kitabının girişinde Mattick, bugün anlaşıldığı üzere olağan üstü öngörüsü ile: “Kapitalist dünyayı çevreleyen sorunlara karşı Keynesyen çözüm ancak geçici olarak yarar sağlayabilir ve bunu sağlayabilecek koşullar da artık çözümlene sürecine girdi. Bu yüzden ekonomi politiğin Marksist eleştirisi, geçerliliğini yitirmek bir tarafa, hem ‘eski’ hem de ‘yeni’ ekonomiyi kavramak ve ötesine geçme konusundaki yeteneği ile yeni anlamlar kazanmıştır.”

Bu kehanetler birkaç yıl içinde gerçek olunca, genç Yeni Sol Marksistlerin coşkulu takipçileri, yeni bir reform geçirmeyen kriz teorisi arama yolunda, Mattick’i yeni kutup yıldızları olarak görmeye başlamış ve Marx’ın Düşen Kâr Oranları (DKO) konjonktürüne odaklanmışlardı. Onlardan biri olan ve DKO konusunda belirgin bir uzmanlığı olan David Yaffe, Glyn ve Sutcliffe’in kitabının bir eleştirel değerlendirmesini kaleme aldığı 1973 tarihli New Left Review makalesinde, ortadaki kolaylığı doğrudan açıklıyordu.

“Kârlılığın krizi” diyordu Yaffe “ücretlerin fazla yükselmelerinden kaynaklanmıyor, kapitalist üretime içkin olan ve

kâr oranlarının düşme eğiliminde de kendisini gösteren çelişkileri sebebiyle ortaya çıkıyor.” Ücret sıkışması teorisyenlerini döneklikle suçlayarak, hatalarını açıklarken, neredeyse Brenner’in 20 yıl sonra reformizmin sorunlarını tartışırken bahsettiklerinin tıpatıp aynılarını sayıyordu:

Eğer kapitalist üretim tarzı hükümet müdahalesi olsun ya da olmasın devamlı büyüme ve yüksek istihdam oranları ile hayatta kalabiliyorsa, o zaman devrimci sosyalistlerin konumunu destekleyebilecek en nesnel argüman boşa düşüyor. Reformist perspektif makul hale geliyor.

Bunun sonucu olarak, 1970’ler boyunca özel bir ideolojik tercihin sonucu olarak DKO 60’lar sonrası giderek zayıflayan Marksist solun içerisinde giderek daha fazla belirginleşen “siyaseten sekte bir bin yılcılık” ile anılmaya başlamıştı.

1973’te öfkeli bir cevap yayınlayan Paul Sweezy, “Marx’ın sermaye birikim teorisinin bir yorumu, farklı versiyonları ile birlikte gitgide daha fazla Marksist ekonomist tarafından sahipleniliyor” derken, bu Marksist ekonomi uzmanlarının en sevdiği hedef haline gelen yazar bu fenomeni şöyle eleştiriyordu: “Paul Mattick’in belki de önderi sayılması gereken bu düşünce ekolünün karakteristiğini, kâr oranlarının düşme eğiliminin fetişize edilmesi ve Marksizmin steril bir ortodoksi olarak yozlaştırılması oluşturuyor.”

Mattickciler Marksist karşıtlarını sapkınlıkla ve karşıtları onları tutuculukla eleştirirken, DKO’nun Marksistler ve Marksist olmayanlar tarafından nasıl Marksist ortodoksini en saf ölçütü haline geldiğini anlayabiliyoruz. Hatta bugüne değin, DKO her zaman Ortodoks Marksizmin kriz teorisi olarak görüldü.

Fakat gerçek ise tam tersi: Friedrich Engels’in ölümü ve OPEC akaryakıt şoku arasında geçen seksen senede, DKO önde gelen Marksist uzmanların geliştirdiği çetirli kriz teorilerinde neredeyse hiç rol oynamadı. Rosa Luxemburg’un pek ciddiye almadığı biliniyordu. Karl Kautsky sermayenin merkezileşmesini destekleyen yönde bir dinamik olarak bahsetmiş fakat kriz sebebi olarak görece kadar önemli bir paye biçmemişti. Sweezy’nin büyük etki yaratan 1942 tarihli Marksist ekonomi kitabı Kapitalist Gelişim Teorisi’nin ilgili kısmında bu yasa “Marx’ın hem takipçileri hem de karşıtları tarafından sayılı eleştirilere maruz kalmıştı”. Kitabın bir bölümü tamamen “Yasanın Bir Eleştirisi” üzerineydi. Ernest Mandel 1967 tarihli Marksist Ekonomi Teorisine Giriş kitabına görev bilinciyle yasaya dair beş sayfalık bir bölüm eklemiş ve geri kalan sayfalarda büyük bir titizlikle yok saymıştı.

Marx’ın kendisinin bu fikre ne kadar bağlı olduğundan da şüphe edilebilir. DKO kesinlikle Marx’ın gerçek olduğuna inanmak istediği bir fikirdi. Nasıl fizikçiler ve matematikçiler mükemmel bir teori ya da teoremin gelecekte bir sağlama ya da deneyle kanıtlanacağına inanıyorsa Marx da DKO’nun gerçek olduğunu gösterecek bir yol bulmak istemişti çünkü teorisinin bağlamı Duncan Foley’in 1986 tarihli Marksist ekonomi ders kitabında belirttiği gibi “güzel bir diyalektik sonuca” varıyordu.

Fakat Marx titiz bir bilim insanıydı ve 1850-60’larda yazdığı not ve taslaklarda kavramı her detaylandırmaya çalıştığına –Alman Marksolojist Michael Heinrich’in gösterdiği üzere– kendisini düşen kâr oranlarının kapitalist gelişimin kesin bir sonucu değil ancak bir olasılığı olduğunu gösteren bir matematik labirentinde buluyordu.

Kâr Oranlarının Düşüş Eğilimleri Yasasının Marksist fikir külliyatına girişi Engels’in bu yazmaları Marx’ın ölümünden sonra Kapital’in üçüncü cildine eklemesiyle oldu. Fakat, Sweezy’nin 1942’de belirttiği gibi, Marx’ın bu bölümdeki analizi “ne sistematik ne de kapsamlıydı” ve “üçüncü ciltteki birçok şey gibi yarım kalmıştı.”

O zaman DKO Marx’ın kapitalizme dair görüşünde ne kadar merkezi bir yer kaplıyordu? Marx’ın Kriz Teorisi’nde Clarke ikna edici bir argüman sunuyor: “Belki de Marx’ın kâr oranlarının düşüş eğilimi yasasına atfettiği önemin en büyük göstergesi yaşarken basılan hiçbir eserinde bahsetmemesi ya da üçüncü cildin baz alındığı kısımları yazdıktan sonra geçirdiği 20 yılda hiç geri dönmemesidir.”

Bir başka deyişle, Mattick’in genç takipçilerinin heyecanla yeniden keşfetmesinden yüzyıl önce, Marx kesinlikle bu teoriye olan ilgisini yitirmişti.

1973’ten on yıllar sonra, Marksizm siyasi bir güç olarak ağır yenilgiler aldı. Fakat akademik düzeyde mükemmel bir rönesans dönemi yaşadı. Vietnam savaşı döneminde akademiye giren radikaller sayesinde özellikle Marksist ekonomi teorik kapsamlılığı ve teknik yeterliliği konusunda ciddi ilerleme katetti.

Bu ilerlemenin önde gelen bayraktarlarından biri, 1970’ler ve 80’ler boyunca DKO’nun ve o bağlamda Marksizme dair daha kapsamlı bir ele alış biçiminin rakipsiz en büyük savunucusu olan, New York Toplumsal Araştırma Enstitüsünden Anwar Shaikh idi. Shaikh’in terminolojisiyle “Klasik Marksizm” ya da onu küçük görenlerin söyleyişleriyle “Köktenci/Ortodoks Marksizm”.

Fakat her ne kadar Ortodoks olursa olsun, Shaikh dar

görüşlü bir fanatik değil bir bilim insanıydı. 2016 tarihli bu zamana kadarki en büyük eseri Kapitalizm: Rekabet, Çatışma, Bunalımlar 1026 sayfalık incelemesi 40 yıllık araştırmalarının meyvelerini sunuyordu –mükemmel bir birikim, tutarlı, kavramsal netlik, empirik kanıtların dikkatli bir gözle incelenmesi ve ne otoritelere ne de şakşakçılara yaranma çabası. Paul Samuelson’un 1947 tarihli Ekonomik Analizin Temelleri’nin neoklasik ekonomiye kattığını, Shaikh’in kitabı Marksist ekonomi politiğe sunuyordu: en titiz modern yöntemler üzerine sıkı bir teorik temel kurmak. Ve Shaikh’in eserinin içerdiği birçok konu içerisinde –kendisi Marx’ın versiyonu derdi– düşen kâr oranları da vardı.

Robert Brenner düşen kâr oranları teorisine kendi alternatifini sunduğunda, Kapital’in üçüncü cildindeki klasik DKO artık Marksizm içerisinde enteresan bir konum kazanmıştı. Hiçbir dönem önde gelen Marksistler arasında ünlü olmamıştı, üstelik şimdi gürültülü savunucuları sebebiyle kötü bir üne sahipti. Fakat yine de son 20 yılda Shaikh’in ve Duncan Foley, Gerard Dumenil ve Dominique Levy gibi diğer ciddi akademisyenlerin dikkatli ve maharetli bir yeniden yapılandırmasının faydasını görmüştü.

Klasik DKO’nun kanonik statüsü ve Brenner’in versiyonu gibi “reform geçirmez” bir kriz teorisi olarak tasarlanmış olması sebebiyle, her iki teori de birlikte değerlendirilmeyi hak ediyor.

Shaikh ve Okishio

Kâr oranı kapitalistlerin fiziki sermayeden kazandığı getiri oranıdır: makineler, inşaatlar, ham maddeler, vs. Aritmetiği diğer tüm yatırımlarla aynıdır: Tıpkı yıllık yüzde 5 faiz oranlı vadeli hesapların her 100 dolara 5 dolar mevduat vermesi gibi, yüzde 5 kâr oranı da ortalama bir kapitalistin 100 dolarlık fiziki sermayeden 5 dolarlık kâr elde etmesidir. (Bunun hangi seviyede olursa olsun, sermaye stoku büyüdükçe kâr oranının düşeceği anlamına geldiğini belirtelim.)

Klasik Marksist düşen kâr oranı teorisinden ayrışma, daha az emek isteyen mekanizmaları ekonomik büyümenin merkezine koymaktan geliyor. Uzun vadeli büyüme emek üretkenliğinin artışı gerektiriyor ve –işçi daha fazla ürettikçe– ve emek üretkenliğini artırdıkça emek gücü normalde işçi başına daha fazla sermaye ile donatılmalı.

Buradaki kritik soru, bu iki trend arasındaki dengeden çıkıyor. Eğer işçi başına sermayenin büyüme oranı, yüzdelik hesapla en azından emek üretkenliği oranındaki artışla örtüşmezse (yine yüzdelik oranda), nicelik olarak

artan sermayenin karşılığı normal çıktı hacmi olacak. Bu olursa da çıktıdan kâr elde edilen pay karşılayacak kadar artmadığı sürece, kâr oranı –sermaye birimi başına kâr– düşecektir.

Marx’ın “kâr oranının düşme eğilimi” kavramı, bir faktörün rekabetçi bir süreç içerisinde devreye girmesi sonucunda en azından uzun vadede emek üretkenliği sermaye yoğunluğuyla yarışamayacağı için çıktıdaki kâr payının telafi edecek kadar yükselmeyeceği fikrine dayalı. Peki bu faktör ne olabilir?

Marx’ın DKO’sunun tartışıldığı süre boyunca –bir yüzyıldan fazla– özellikle bir eleştiri daimi kaldı. Kâr oranlarının tanımı gereği iki kavramın ürünü olduğunu hatırlayalım: çıktıdan kâra giden pay (ücretlerin aksine); ve birim sermaye karşılığı üretilen çıktı hacmi. Bu değişkenlerden ilki emek ve sermayenin üretim ilişkisi üzerine sınıf mücadelesi tarafından belirleniyor. İkinci kavram ise temelde kapitalistlerin kullanıma sunduğu üretimin teknik yöntemleri tarafından.

Marx’ın teorisinin eleştirenlerinin öne sürdüğü itiraz ise şu: Neden bir kapitalist kâr oranı eldekenden daha düşük olan bir üretim yöntemi önersin? Kâr oranı birçok değişken sebebiyle düşebilir. Fakat en az inandırıcı olanı kapitalistlerin doğrudan, bilinçli kontrol sahibi olduğu değişken –üretim yöntemlerinin seçimi.

Bu yönden bir düşünme biçimi birçok yazarı etkiledi, başta Rus düşünür Mikhail Tugan-Baranovsky, 1901 tarihli dikkatleri üzerine çeken yazısında kapitalistlerin “teknik seçiminin” neden Marx’ın iddiasının aksine kâr oranlarını düzenli olarak aşağı değil yükseğe çekmeye dönük olduğunu açıklıyordu

Japon ekonomist Nobuo Okishio, 1961’de yayınladığı ve literatür açısından önemli bir kilometre taşı sayılabilecek makalesinde Tugan’ın DKO eleştirisinin en azından mantıksal olarak doğru olduğunu gösteriyordu: piyasa fiyatlarının verili olduğu ve gerçek ücrette herhangi bir değişiklik olmadığı bir düzlemde, kâr maksimizasyonu hedefleyen bir kapitalistin önereceği üretim yöntemi –ekonominin бүтүнüne yayıldıktan sonra– genel kâr oranını düşürmeye değil yükseltmeye odaklı olacaktır.

Matematiksel olarak ürkütücü gözükken Okishio Teoremi’nin ortaya çıkışı, DKO’nun en fanatik destekçilerinin boş argümanları ile birleştirildiğinde Düşen Kâr Oranları teorisine ciddi prestij kaybetti. Bu yüzden, Marksizmle ilgili birçok akademisyen teorisinin bilimsel açıdan kesinlikle kusurlu olduğuna ikna oldu.

1970'lerin sonunda Shaikh Okishio'nun eleştirisine yanıt vermek için dikkatini şirket ve endüstri seviyesindeki rekabetçi davranışların araştırmasına verdi. Marx'tan ilham alan ama kimi muhalif mikro ekonomistlerin –özellikle de eksantrik ve bir o kadar da muhafazakâr savaş sonrası İngiliz fiyat teorisyeni P. W. S. Andrews'in– çalışmalarından da etkilenen Shaikh, endüstriler arası rekabete dair (ana akım “kusursuz” ve “kusurlu” rekabet kategorilerinden ayırmak için) “gerçek rekabet” isimli teorisini geliştirdi.

“Gerçek rekabet teorisi” Shaikh'e entelektüel çalışması için gerekli ana örüngüyü sundu. Kapitalizm metnini rekabet süreçlerinin asidik karakteristiği ile doldurarak, korku ve saldırganlık duygularının berrak bir görüntüsünü sundu: bu “doğası gereği düşmanca ve pratikte sallantılıdır. Kapitalizmin merkezi düzenleme mekanizması budur ve ünlü kusursuz rekabetten, savaşın baleden olduğu kadar uzaktır.” Askeri örneklere metin boyunca rastlıyoruz: rekabet “şirketler arası savaştır.” “Başka biçimlerde süren bir savaş.” “Savaş rasyonalitesine göre” hareket eder. “Bellum omnium contra omnes.” (Herkesin herkese karşı savaşı.)

Shaikh'in ellerinde bu yalnızca bir retorik olmaktan çıkar: Teknolojinin evrimine dair kimi makul varsayımları doğru kabul edersek –uygulanabilir yenilikler genelde emek üretkenliğini artıran teknolojilere doğru bükülürler– teorisinde tariflediği saldırgan rekabet davranışının gerçekten de kâr oranlarını düşürecek uzun erimli eğilimlere yol açtığını resmen gösterebilmiştir.

Shaikh'in teorisindeki rekabetçi davranışın kritik noktası, saldırgan fiyat kırma ve masraf kırma yönünde değişmez bir eğiliminin olmasıdır.

Okishio'nun modelinde yenilikçi kapitalistlerin, daha yüksek cari kâr yaratmak için daha verimli üretim yöntemlerini benimseyebilmesi, rakipleriyle aynı fiyatı sunarken daha düşük maliyetlerle üretim yapabilmesi demektir. Fakat Shaikh'e göre, bu varsayım kapitalist rekabetin için stratejik ve düşmanca doğasını reddeder. Oturup eski fiyatlardan daha fazla kâr sağlamayı beklemek yerine, Shaikh'in yenilikçi kapitalisti maliyet fiyatlarındaki bu yeni üstünlüğünü sopa olarak kullanarak, ürününü rakiplerinin maliyetini karşılayamayacağı fiyatlara acımasızca indirir. Böyle davranmaktan başka şansı yoktur der Shaikh, kapitalist rekabet alanında “başkalarının sana davranacağı gibi davranmak” oyunun kuralıdır.

Shaikh'in Oshikio'ya eleştirisinin zekice olduğunu kabul etmek gerek. Bireysel olarak, kapitalistler yalnızca kâr oranlarını artıracak üretim yöntemlerini tercih edecek

olabilirler. Ancak yapamazlar, çünkü hayatta kalmak için kârları yok eden fiyatlara inmek zorunda kalırken bir yandan da hep daha sermaye yoğun yöntemleri benimsemek zorunda kalacakları yıkıcı bir rekabet oyununda mahsur kalmışlardır.

İşte Duncan Foley'in ifadesiyle “güzel diyalektik son”: kapitalizmi canlı tutan yegane güç –kâr odaklı teknik yenilik– aynı zamanda gerilemesinin temel kaynağıdır.

Rekabetten Kaçmak

Fakat tüm bunlar ancak böyle bir davranış biçimi gerçekten de Shaikh'in iddia ettiği gibi “iş dünyasında bir kural” ise mantıklı hale geliyor. Shaikh'in hatası da burada başlıyor, hem mantık hem de eldeki kanıtlar temelinde.

Shaikh için, firmalar arası rekabet devletler arası savaş gibidir. Fakat bu analogi çok isabetli değil çünkü devletler çoğu zaman savaşta değildir. Analoginin mantığı ile gidersek, Shaikh aslında firmaların çoğu zaman birbiri ile rekabet içinde olmadığını iddia etmiş gibi görünür. Fakat söylediği ise kesinlikle bu değil: Kitabı boyunca yüksek sesle kusurlu rekabet teorilerine ve sektör içi rekabet yoğunluğunu azaltmaya çalışan tekeller fikrine karşı çıkar.

Devletlerin çoğu zaman savaşta olmamasının sebebi savaşın maliyetli olmasıdır. Savaş başlatmak ya da tetiklemek konusunda herhangi bir tereddüdü olmayan, bundan kâr sağlayabilecek liderler dahil –Richard Nixon'ı düşünelim– kendilerini daha kötüye götüreceğine inandıkları için çoğunlukla iktidardaki sürelerini savaşlardan kaçınmakla geçirirler.

Shaikh'in teorisine göre firmalar maliyeti düşüren yenilikleri, daha az etkiye sahip rakiplerine fiyat düşürerek zarar vermek için, düşmanca bir gayeyle uygularlar. Fakat uzun vadede bundan tam olarak nasıl bir nihai yarar sağlayacaklarını açıklamakta zorlanıyor. Metindeki bazı noktalarda, argümanının ilgili kısmına geldiğinde, metnin diğer kısımlarında farklı olarak muğlak ifadeler arasında kaybolduğunu görüyoruz: düşük maliyetli şirket saldırgan şekilde fiyat kırarak “avantaj sağlar”, yüksek maliyetli rakiplerine “geleceğin geldiğini”, “kıyametlerinin geldiğini” gösterir.

Fakat ya rakipleri lanetlendiklerini düşünmüyorlarsa? Ya onlar da sektörde kalabilmek için düşük kâr oranlarına razı oluyorsa? O zaman Shaikh'in rekabetin kuralı olarak sunduğu büyük oynamaya odaklı davranış biçimi yok olma riskine dönüşüyor –bu da akıllı bir kapitalistin kaçınacağı bir şey.

Bu olasılıklar üzerine bir spekülasyon değil. “üç seçkin McKinsey & Company uzmanının” yazdığı, fiyatlama üzerine bir kitap olan (Fiyat Avantajı) yöneticilere “fiyatlama savaşlarının nadiren kazananı ve çok daha az sağlıklı çıkışı olur” tavsiyesi veriyor. Bu sebepten ötürü “en iyi yönetilen şirketler fiyatlama savaşından kaçmak için olabilecek her yönetime başvurur.” Çoğu fiyatlama savaşı kazara olur, vizyon ve hesaplama hataları sonucu olarak: “Bilinçli bir rekabet taktiği olarak fiyat savaşı başlatmak nadiren olur – ve daha nadir olanı ne sektörün bütünü için ne sektör içinde savaş veren spesifik bir tedarikçi için olumlu bir sonuç sağlamasıdır.”

Neredeyse aynı tavsiye, Alman ücretlendirme uzmanı, küresel danışma firması Simon-Kucher’in kurucusu Hermann Simon’un yazdığı bir yönetici kitabında (Fiyatlandırmanın Adamın İtirafı) da geçiyor. Firmasının yıllık yönetici anketine yanıt verenlerin yüzde 82’si şirketlerinin, rakiplerinin başlattığı bir fiyatlama savaşı içerisinde olduğunu belirtirken, yalnızca yüzde 12’si kendi şirketlerinin bilinçli bir taktik olarak bu savaşa girdiğini söylemiş. “Eğer rakiplerinizin karşılık veremeyeceği kadar uç bir maliyet avantajınız yoksa, fiyatları düşürerek sürdürülebilir bir avantaj sağlayabilmek imkansız yakındır” diye yazıyor Kucher.

McKinsey uzmanları bu iddiayı tekrarlamakla kalmıyor, ekliyor da: “Eğer fiyat düşürerek pay artırmak ve kâr yükseltmenin sektörünüz için mantıklı bir strateji olduğu sanıyorsanız, bir daha düşünün. Eğer baskın bir avantaja sahip değilseniz –bununla rekabetin en az yüzde 30 altında maliyetlerden bahsediyoruz– fiyatları düşürmek genelde intiharla sonuçlanacak bir fiyatlama savaşı başlatır.”

(Shaikh matematiksel hesaplamalarının bir yerinde, yenilikçi firmanın maliyet avantajından bahsederken “yüzde 10 civarı dirençlidir” diyor.)

Bu sebeple Shaikh’in gerçek rekabet teorisinin geçerli olabilmesi için, gerçek hayattaki teknik yeniliklerin –bu uzmanlara göre– nadiren görülen ve neredeyse hiçbir zaman başarılı olamayan bir rekabet stratejisine dayanması gerekir.

Fakat niteliksel ifadelerle güvenmek mecburiyetinde de değiliz. Geçtiğimiz yirmi yılda, üretim değişkenlerini en baştan, perakende ürün satışlarını da değişim seviyesinde ölçebilen devasa veri setlerine ulaşımın artması sayesinde geçmişte ancak muhtemel “akla yatkın” iddialar biçiminde ekonomistlerin modellemelerine giren mikro seviyedeki rekabet süreçlerini gözlemleyebiliyoruz.

Bu veri, Shaikh (ve Brenner’in) teorisinin tasvir ettiği şek-

liyle, firmaların rakipleriyle aynı ürünü daha ucuza sattığı amansız fiyat rekabeti tablosunu devamlı reddediyor.

Fiyatlandırmadan çok, rekabet mücadelesinin asıl boyutu, literatür içinde bir makalenin tanımıyla “ayrık talep”: verili bir fiyattan bir firmanın satabileceği ürünün birim miktarı.

Çokça referans verilen 2014 tarihli bir çalışma, elli binden fazla şirketin yaklaşık yarım milyon ürününün değişim seviyesindeki satış verilerini analiz ediyor. “Sonuçlarımız, (kaliteden ya da tercih değişkenlerinden ortaya çıkabilecek) talep farklılıklarının piyasada başarının temel prensibi olduğunu gösteriyor.”

Ürünün cazibesi yüzde 50-70 oranında şirketin verili zamandaki çapına, yüzde 25’ten az oranda da fiyat veya maliyet farklılıklarına dayanıyor. Yazarlar zaman içindeki değişime baktıklarında “sonuçların çok daha net” olduğunu belirtiyor. “Görünen o ki büyüme tamamen şirketin cazibesine atfedilebilir.”

Durum neredeyse standartlaşmış ürünler üreten sektörlerde de aynı, örneğin oluklu mukavva ve hazır beton. Sayım Bürosu ve Şikago Üniversitesi ortaklığında çıkmış 2011 tarihli ufuk açıcı bir makale, özellikle bu sektörlerdeki binlerce fabrikanın üretim ve fiyatlarını ekim seviyesindeki sayım verilerini analiz ediyor. Onlar da farklı üretim ağları arasındaki farkın açıkça ve ısrarcı biçimde ayrık talebe bağlı olduğu sonucuna vardı. Ve bu farklar bir şirketin ömrü ve büyüme çapı açısından, maliyet ve fiyat üstünlüğüne göre çok daha güçlü göstergeler.

“Talep şoklarındaki bir standart sapmalık artış, fiziksel üretimdeki bir standart sapmadan çıkış olasılığındaki azalmadan 3-4 kat daha büyük olan çıkış olasılığındaki bir düşüşe karşılık gelir” diye belirtiyordu yazarlar. “Talep etkilerinin hayatta kalmak için baskın faktörlere dönüştüğü yorumundan kaçabilmek zor.”

Shaikh bir noktada Marx’ın kapitalist rekabeti iki cepheli bir savaş olarak tasvirini şık biçimde özetlemişti: emeğe karşı maliyetleri düşürmek için verilen mücadelede baskın silah makineleşmedir ve rakip firmaya karşı Pazar payı için verilen mücadelede baskın silah fiyat düşürmedir.

Her iki süreç de kâr oranlarını azaltma eğilimindedir: ilki sermaye yoğunluğu seviyesini artırarak, diğeri kâr oranlarını azaltarak.

Fakat, yeni mikro veri temelli araştırmalar üçüncü bir cephe diyebileceğimiz fenomenin merkezi önemini kanıtlıyor:

silahın ürün farklılaştırma olduğu; rekabetin kendisine karşı mücadele. Ürün farklılaştırması fiyat ve maliyetten sağlanan rekabet başarılarından ayrışır, sermayenin bir başka alternatifi planlamasına izin verir, rekabet labirenti içerisinde geçen kâr koruyucu rota.

Schrödinger'in Teorisi

Kusurları ne olursa olsun, Shaikh'in düşen kâr oranı teorisi zengin bir kavramsal çerçevede içerisinde gelişerek teorik karşılıklar için yeni alanlar yaratıyor. Karşılaştırsak, Brenner'in teorisi bize düşünecek çok daha az şey katıyor.

Görünürde, Brenner'in artık aşına olduğumuz hesabı çok doğrudan gözüküyor: küresel imalat sektörlerine giriş yapan düşük maliyetli üreticilerin savaş sonrası yok olması sayesinde, kronik bir aşırı kapasite sorunu imalat fiyatlarını ve bu yolla tüm kâr oranlarını gerilettiler. Sonucunda kârlılıktan yoksunluk düşük yatırım ve durağan büyüme sebepleri oldu.

Fakat birçok eleştirmenin işaret ettiği gibi –2000 tarihli Tarihsel Materyalizm sayısında basılan bir makalesinde Brenner'in Küresel Çalkantı Ekonomisi eserini eleştiren Shaikh de dahil olmak üzere– ekonominin bir sektöründe fiyatların düşmesi (bu örnekte imalat) tüm kâr oranlarında önemli bir etki yaratmaz, çünkü bir sektörün çıktı fiyatları diğer bütün sektörlerin girdi fiyatlarıdır.

Brenner Küresel Çalkantı Ekonomisi'ni yazdığında bu gerçekten tamamen haberdardı. Bu yüzden de alternatif bir argüman eklemişti: Belki, aşırı rekabetten düşen fiyatların bir yan ürünü olarak, asıl ücretler yükseliyordu ve kâr oranlarındaki düşüş bu sebeple oluyordu.

Bu türden bir argüman, Brenner'i ücret sıkışması teorisine yönlendiriyor. Fakat Brenner'in kendisi ücret sıkışması teorilerinin keskin bir karşıtı, (doğru şekilde) ücret payının 1960-70'lerde gözlemlenen kâr oranı düşüşünü tetikleyecek kadar fazla yükselmediğinde ısrar ediyor.

Bu sebeple Küresel Çalkantı Ekonomisi kitabının ilerleyen kısımlarında, bir sektörde düşen fiyatların genel bir kâr oranları düşüşüne sebep olduğunu iddia ettiği asıl teorisine geri dönüyor –her ne kadar bir başka yerde bunun imkânı olmadığını belirtmesine rağmen.

Dolayısıyla, “durağanlığın” hakiki sebeplerine geldiğimizde, Brenner'in argümanı kriz teorilerinin Schrödinger kedisine dönüşüyor: Bakarsanız, aşırı rekabet teorisi ve bakmazsanız ücret sıkışması teorisi. Aynı kedi gibi, merak ikisini de canlı tutmuyor.

(Shaikh, Brenner'in eserinin “zor okunduğu” çünkü “farklı bölümlerdeki argümanların açıklayıcı olmadığı ve kimi zaman birbiriyle çeliştiği” eleştirisinde yalnız değil.)

Teorik seviyede daha ileri sorunlar da var. Brenner'in teorisi, düşük kârlılığı durgunluğa bağlayabilecek mantıksal inandırıcılığa sahip bir mekanizmaya sahip değil. Bir yandan, durgunluğun sebebinin düşük kârlılık sebepli yatırım azlığı olduğunu söylüyor. Fakat aynı zamanda, yine düşük kâr oranlarının da fazla yatırımdan kaynaklandığını iddia ediyor. Bunu okuyan biri eksik yatırımlarla geçen yılların kapasite aşımını sonlandıracağı yargısına varabilir –ya da alternatif olarak, bitmeyen aşırı yatırımların durgunlukla uyşamayacağına. Fakat Brenner'in teorisinde hep bir şekilde ekonominin bütününe etkileyen bir kıtlık, devamlı kapasite aşımı ile birlikte yer alıyor.

Burada, alt metinde başka bir argüman olduğunu –belki bazı sektörlerdeki yatırım azlığının başka sektörlerde kapasite aşımı yarattığını ya da ardışık şekilde yokluk ve aşım döngüleri yaşandığını düşünmekten kendini alamıyor. Fakat bunların hiçbirisi hem kronik hem devamlı hem de ekonominin tamamına yayılmış bir durgunluğu açıklayamıyor.

Bence en iyi açıklama en basit olanı: Brenner'in argümanı sadece muhakeme hatası taşıyor. Ya da isterseniz şöyle diyelim, aynı anda hem bir keke sahip olup hem de onu yemiş olamazsınız.

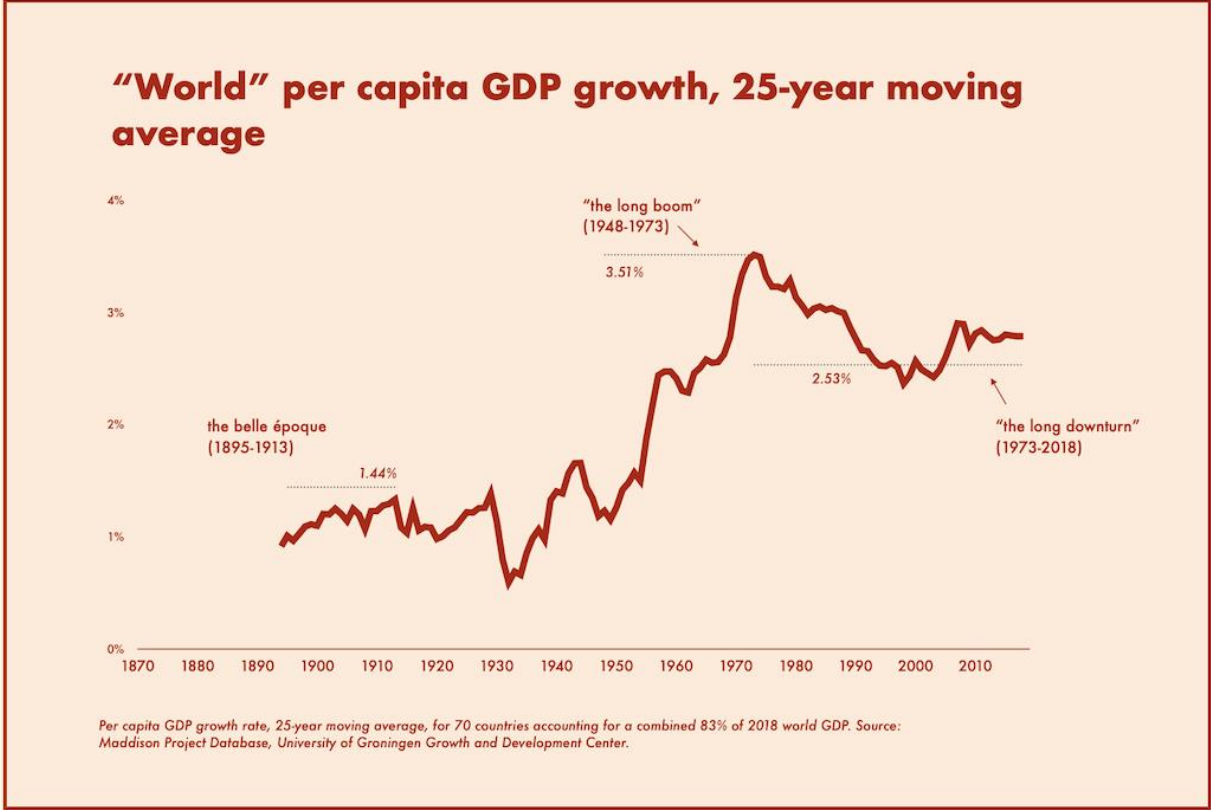
Büyüyen Durgunluk

Fakat, tezle ilgili en ciddi sorunlar teorik değil empirik. Brenner'in teorisini takip edebilmekteki zorluğun bir kısmı ne teorisi olduğunu anlamak. Brenner bunu küresel “durgunluğun” köklerinin bir açıklaması olarak sunuyor –fakat bunu durgunluğun ne olduğunu tanımlamadan yapıyor. Kelimenin temel anlamıyla, 1973 sonrası ekonominin nasıl durgun olarak nitelenebileceğini anlamak zor.

Emin olmak için yazalım, 1973'ten beri, istisnai seviyede yüksek savaş sonrası büyüme oranları, Brenner'in tabiriyle “uzun süren patlama” bir daha tekrarlanmadı. Ve son on beş yıldır, en zengin ülkeler büyük bunalımdan bu yana görülmüş en olağandışı yavaş büyüme oranlarına sahip.

Fakat 1973 sonrası dönemi için, –Aaron Benanay'ın Brenner'in tezini New Left Review'de savunduğu makalesine atıfla “bazı ülkelerin... iyileşmeyi ancak diğer ülkelerin sırtından sağlayabildiği” – küresel ekonominin tamamı için geçerli bir “giderek kötüleşen durgunlaşma” tanımlaması kısaca yanlış olur.

Aşağıdaki grafik 1870'den bu yana 70 ülkede gayri safi yurt içi hasıla büyümesini, bu tarz istatistikler için standart kaynak olan Maddison Project Veri Tabanına dayandırarak gösteriyor. Grafikteki ülkeler dünya GSYH'sinin yüzde 83'ünü oluşturduğu ve 5,6 milyarlık bir nüfusu kapsadığı için, grafik "dünya" büyüme oranını, yaklaşık bir ölçüde temsil ediyor.

Rakamlar, iddia edilen uzun geri dönüş (1973'ten veri ta birikimi ölçümlerinin hala sadece kırk yıl önce iki akademisyen Frank C. Wykoff ve Charles R. Hulten tarafından üretilmiş olan bir varlık yıpranma oranı hesaplama setine dayanıyor olması.

Bu ciddi bir sorun çünkü varlık hizmet ömürlerindeki en ufak değişiklikler ölçülen sermaye birikiminde devasa etkiler yaratabilir: zamanda verili bir anda ortalama bir sermaye varlığının ömrü ne kadar uzarsa o kadar yıllık birikmiş yatırım sermaye birikiminde ifadesini bulur ve kâr oranını o oranda düşürür.

Emek İstatistikleri Bürosu ve İktisadi İş Birliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), resmi sermaye birikimi hesaplamalarının yaklaşık kesinliğini bile sorgulatan uzun süreli şüpheleri haklı çıkardı.

Geçtiğimiz Ocak ayında yayınlanan, yıpranma payına dair bir OECD belgesi, "farklı ülkelerdeki istatistik kurum-

ları, varlıkların yıpranma ve tedavülden kalkmalarına dair birbirlerinden çok farklı varsayımlar kullanıyorlar," ve "yıpranma ve tedavülden kalkma modellerinin" hesaplanması "çok az ampirik veriye ve eski araştırmalara dayanıyor."

Ardından belgede ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'daki sermaye birikimi hesaplamada kullanılan yöntemler karşılaştırılarak, ABD haricindeki diğer beş ülkede yıpranma süresinin "ABD'de kullanılanlara kıyasla ya yüksek ya da çok daha yüksek" olduğu sonucuna varılıyor. Diğer ülkelerin istatistiksel yöntemlerini uygulamak "ABD özel sektöründeki net yatırım oranı ve net sermaye birikimini üçte birine düşürür" –ki bu da tabii ki ölçülen kâr oranlarında büyük bir yükselme etkisi yaratır.

Ne kadar büyük bir yükselme olabileceği, BLS ve Ekonomik Analiz Bürosundan bir grup ekonomi araştırmacısı tarafından yazılan ve BLS'ye ait Monthly Labor Review'de yayınlanan bir makalede gösteriliyor –bu iki kurum birlikte ABD'nin resmi sermaye birikim istatistiklerini üretiyor.

Araştırmacılar, yıpranma ölçümüne dair fikir sahibi olmak için Kanada'ya bakıyorlar. Kanada sermaye birikim ölçümleri, 1980'lerin ortalarından beri Kanada İstatistikleri yıpranma ve aşınma, tedavülden kalkma, yeniden satış değerleri, vs.ye dair bilgi toplamak için yıllık olarak tüm işletmelerin katılmasının zorunlu olduğu bir araştırma yaptığı için görece güvenilir. Kırk yıllık çalışmaların kullanıldığı bir yöntem olduğu için de açık ara farkla çok daha ileri.

Araştırmacılar, Kanada'nın varlık ömrü verileri ABD verilerine işlenirse, ölçülen ABD sermaye birikimine ne olacağını görebilmek için, Kanada'nın rakamları temel

alınarak oluşturulmuş, ABD'nin yıpranma oranlarını hesaplayan iki alternatif zaman dizisi oluşturdu.

Ortaya çıkan kâr oranı farkı ancak devasa olarak tanımlanabilir. Resmi ABD sermaye birikimi hesaplamalarının işaret ettiği net kâr oranı, 1985 yılından beri yüzde 18 ile 20 arasında bir durağanlıktayken, Kanada yıpranma modeli kullanılarak oluşturulan hesaplama, ABD kâr oranlarının neredeyse ikiye katlandığını, 1980'ler sonunda yüzde 16'dan pandemi öncesindeki dönemde yüzde 28 ile 32 arasına çıktığını gösteriyor.

The US profit rate: the official version vs. the Canadian version

Solid red line: Ratio of net operating surplus of private enterprises (NIPA Table 1.16, line 2) to current-cost net stock of nonresidential fixed assets of corporations, sole proprietorships, and partnerships (Fixed Assets Table 4.1, lines 17, 57, and 61).

Alternative versions are derived from the estimates of depreciation and net capital stocks reported in "Alternative capital asset depreciation rates for U.S. capital and total factor productivity measures," Monthly Labor Review, November 2022.

Ölçülen yıpranma oranlarının güvenilirliği, düşen kâr oranları önermesine dayanan ekonomik performans teorileri için ciddi bir sorun teşkil ediyor çünkü, görünen o ki hesaplanan kâr oranlarında 1960'lardan beri görülen düşme tamamen ölçülen yıpranmadaki değişikliklere atfedilebilir.

Bunu göstermenin basit bir yolu, Massachusetts Üniversitesi'nden Deepankar Basu'nun liderlik ettiği bir grup Marksist ekonomistin, onlarca ülkedeki kâr oranları verilerine dayalı olarak hazırladıkları online bir interaktif araç olan World Profitability Dashboard'un sunduğu verilere bakmak olacaktır. Ana sayfadaki grafik, belli ki düşmekte olan "dünya" kâr oranlarını gösteriyor –veri kümesi, 1960'dan bu yana 25 ülkenin ortalama kâr oranlarından oluşuyor.

Web sitesinin grafiği bu şekilde:

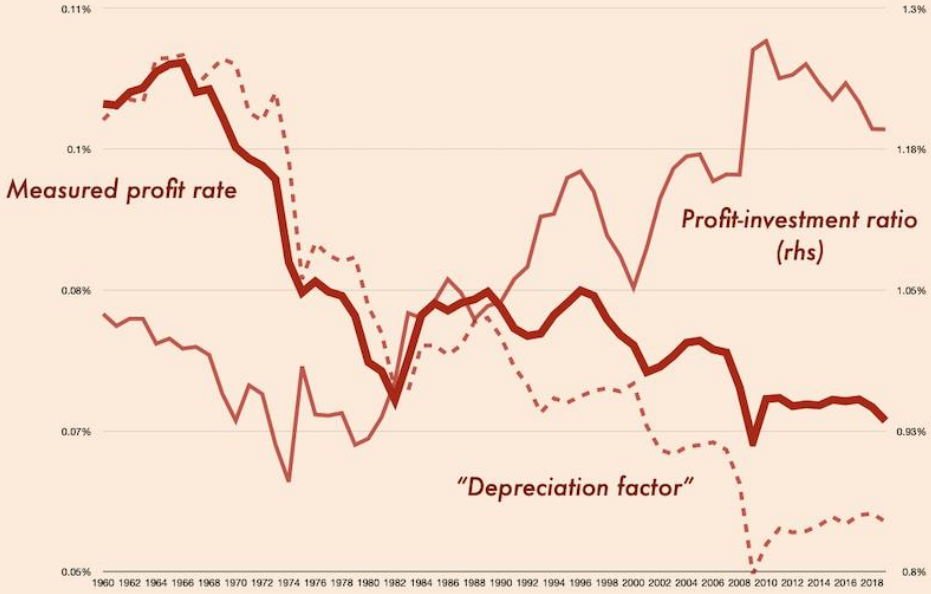
(Ölçülmüş) yıpranma trendlerinin, bu aşağı yönlü gidişteki etkisini göstermek için, kâr oranlarını iki bileşene ayırdım: basitçe yıllık brüt yatırımın yıllık brüt kârı olan "yıpranmamış" kâr oranları ve ölçülmüş sermaye birikimi içindeki yıllık brüt yatırımlarını ifade eden "yıpranma faktörü". Kâr oranı, tanımı gereği, bu iki rakamın ürünüdür.

1960-1973 ve 1973-2019 yılları arasında "dünya kâr oranı", World Profitability Dashboard'da gösterildiği üzere dörtte bir oranında düşmüş (ortalama yüzde 9,9'dan 7,2'ye) – fakat bu düşüş "yıpranmamış" kâr payında yaklaşık beşte birlik bir artışa rağmen olmuş (örneğin kâr-yatırım oranı, 0,99'dan 1,16'ya çıkmış). Düşüşteki ana gerekçe yıpranma faktöründe yaklaşık yüzde 40'lık bir gerileme yaşanması.

Bu çok gizemli bir teknik mesele değil. Düşen kâr oranları yatırımların git gide daha az kazançlı yatırımların işareti olması gerekir –her bir dolarlık yatırımın karşılığı olarak giderek daha az dolar değerinde kâr getirmesi anlamına gelir. Fakat veriler açıkça yaşananın bu olmadığını gösteriyor: güncel kârların güncel yatırımlara oranı düşmüyor, yükseliyor.

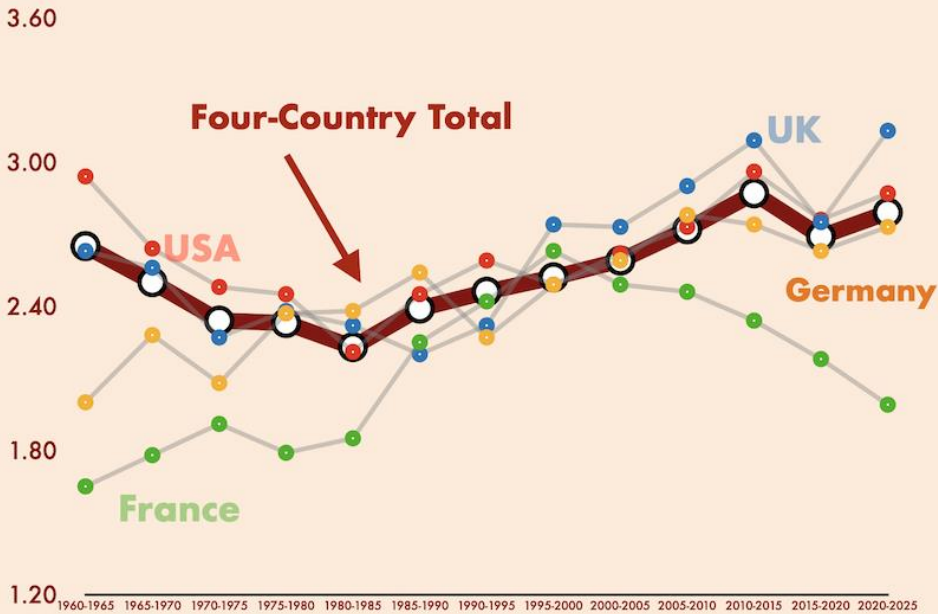
(Basu veri tabanı hükümet ve gayrimenkul sektörlerindeki yatırım verilerini de içeriyor, fakat aşağıdaki Eurostat verilerine dayalı grafik, bu sektörler çıkarıldığında da temel ilerleyişin en azından 1960'tan beri dört büyük ülke için sürdürdüğünü gösteriyor.)

The falling "world" profit rate is entirely due to a decline in measured depreciation

Measured profit rate and components for 25 countries in the World Profitability Database, maintained by Deepankar Basu et al. The profit rate is the ratio of annual profit to the value of the capital stock. The profit-investment ratio is the ratio of annual profit to annual investment. The "depreciation factor" is the ratio of annual investment to the value of the capital stock. Source: World Profitability Database and author's calculations.

Ratio of gross profit to gross nonresidential private investment, 1960-2022

Ratio of gross operating surplus (adjusted for mixed income) to gross fixed investment excluding the residential and general government sectors. Source: Eurostat AMECO database.

Koordinasyon Hataları

“Çok açık ki” diyor Brenner, “uzayan kriz süreçlerinin kapitalizme içkin olduğu devrimciler için çok rahat söylenecek bir şeydir.” Sunduğu argüman üç adımda özetlenebilir: (1) krizler kapitalizmin plansız, kaotik doğasından kaynaklanır (2) bu yüzden, “hükümetler krizi engelleyemez.” (3) hükümetlerin krizleri engelleyememesi devrimci siyasete meşruiyet kılar.

Fakat kapitalist krizler yalnızca planlama yoksunluğuna indirgenemez. Kapitalizm öncesi toplumlar da planlamadan yoksundu fakat (Engels’in Anti-Dühring’de gözlemlediği gibi) kriz yaşamıyorlardı. Kriz ekonominin on binlerce tekil birimi arasındaki bir koordinasyon başarısızlığıdır –gayri menkullar, firmalar, topraklar, vs. Kapitalizm öncesi ekonomiler kriz yaşamamıştı çünkü koordine edilmesi gereken iş bölümü başta çok sınırlıydı.

Buradan yola çıkan tüm makul teoriler modern kapitalizmin krizinin planlama eksikliğinden değil fakat gereğinden fazla genişletilmiş iş bölümünden yola çıktığına varacaktır. Bu genişleme sonucu çok fazla yayılmış olan iş bölümü sebebiyle, milyonlarca ya da milyarlarca insanın eylemlerinin dakika başı kontrol edilmesi gerekir ve bu karmaşık koordinasyonu bozabilecek en ufak şey üretim çarklarını sıkıştırabilir.

Tüm modern ekonomileri hassaslaştıran şey genişletilmiş iş bölümünün –ister kapitalist ister merkezi planlama olsun– koordinasyon hataları ve bu sebeple farklı türde krizlere sebep olmasıdır. Kapitalizm altında bu tarz hatalar müessir talep açıkları olarak karşımıza çıkar, bu da işsizliği yaratır. Merkezi planlamalı sosyalizmde ise sanayinin farklı dalları arasında Hilferdingesk bir uyumsuzluk biçiminde görülür ve kendine özgü kesintiler yaratır. (Ke-

sintiler de üretim bölümündeki yavaşlama olarak ortaya çıkan gizli işsizliğe, Janos Kornai'nin terminolojisiyle "verimsiz gevşemeye" sebep olur.)

Brenner "kriz süreçlerinin uzaması" fenomenin yeniden ortaya çıkması ile üretim biçimindeki sistemli dönüşüm ihtimali arasında bir bağlantı görmekte haklı. Fakat bunu sosyalizm mücadelesinin bir parçası olarak görmekte haksız. Tarihsel olarak, bu bağlantı yalnızca "yanlış yönde" işledi: giderek uzayan ekonomik kriz süreçleri sosyalizmden kapitalizme dönüşü mahal verdi, fakat hiç tam tersine tanık olmadık.

1890'larda "ani ve etkili" bir "patlayan iş hacmine bağlı zenginlik" dönemi başladı –Eric Hobsbawn'ın Birinci Dünya Savaşı öncesinde imparatorluklar çağındaki Belle

Epoque (Güzel Dönem) tasvirindeki gibi "kapitalizmin geleceği ile ilgili kasvetli bir hava, hatta mutlak çöküş bekleyen herkesin yanıldığı kanıtlandı." Marksizmin ilk büyük entelektüel krizi olan revizyonizm tartışması da sistemin beklenmeyen şekilde yeniden canlanmasından kaynaklandı.

Fakat yine de daha bu yıl, New Left Review'de Brenner'in tezini savunan Benanav, "süreç içerisinde hangi ilerleme ve gerilemeleri yaşarsa yaşasın, kapitalizmin gücü tükeniyor gibi gözüküyor" diye bir kehanette bulundu. Umutlar gerçekten de tükenmiyor: dünyada büyüme oranları, "patlama yaratan" Belle Epoque yıllarında ortalama yüzde 1,4'tü. İddia edilen uzun gerileme 1973'te başladığında bu rakam 2,5 idi.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TRAKYA'DA SANAYİLEŞME VE ÇEVRE SEMPOZYUMU'NA GİDERKEN ETKİNLİKLERİ

Odamız adına Edirne Şubemiz tarafından 9-11 Kasım 2023 tarihlerinde yapılacak olan "Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu" etkinliği hazırlıkları kapsamında "Sempozyuma Doğru" temasıyla üç farklı etkinlik yapıldı.

İlki 30 Eylül 2023 tarihinde Kırklareli'nde gerçekleştirilen ve üç oturumdan oluşan etkinliğe 80 kişilik katılım sağlandı.

Etkinliğin açılış konuşmalarını TMMOB Makina Mühendisleri Odası Edirne Şube Yönetim Kurulu Başkanı M. Ruhan TİMUR ve Kırklareli Vali Yardımcısı Mahmuthan ARSLAN yaptı.

Aşağıdaki program dahilinde gerçekleşen etkinliğimize katkı koyan değerli panelistlere etkinlik sonunda teşekkür belgeleri takdim edildi.

Etkinliklerinin ikincisi Tekirdağ'ın Kapaklı ilçesinde gerçekleştirildi. 14 Ekim 2023 tarihindeki etkinlikte iki oturum düzenlendi.

Etkinliğin açılış konuşmalarını TMMOB Makina Mühendisleri Odası Edirne Şube Yönetim Kurulu Başkanı M. Ruhan TİMUR ve Kapaklı Belediye Başkanı Mustafa ÇETİN yaptı.

CUMHURİYETİN 100.YILINDA
TRAKYA'DA
SANAYİLEŞME VE ÇEVRE
SEMPOZYUMUNA DOĞRU
KAPAKLI

14 EKİM 2023
CUMARTESİ SAAT 13:30
KAPAKLI BELEDİYESİ ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ KONFERANS SALONU

PROGRAM

13:30 - 13:45 AÇILIŞ KONUŞMALARI
13:45 - 14:45 BİRİNCİ OTURUM

- Kapaklı'da Sanayileşmenin Sosyolojik Etkileri
Serap Demir Deke, Kapaklı Belediyesi
- 2024-2028 TR21 Trakya (Tekirdağ) Taslak Bölge Planı (Plan Hazırlık Süreci, Mevcut Durum Analizi, Vizyon, Stratejik Öncelikler, Hedefler ve Tedbirler, Mekansal Gelişim Şemaları)
Dr. Ertuğ Güney, Trakya Kalkınma Ajansı

14:45 - 15:00 ARA
15:00 - 16:30 İKİNCİ OTURUM

- Yakın Geçmiş Sempozyumlar ve Planlar Üzerinden Anımsamak ve Sempozyum Neden Şimdi?
Dinçer Mete, MMO Edirne Şubesi
- Çorlu - Çerkezköy - Kapaklı - Ergene Bölgesinde Tarımsal Alanların Tahribi
Doç. Dr. Duygu Boyraz Erdem
- İç Trakya'da Termik Santraller
Prof. Dr. Doğan Kantarcı

16:30 - 17:15 SÖZ HERKESİN!
Tüm Katılımcılar

Üçüncü etkinlik ise 21 Ekim 2023 tarihinde Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinde yapıldı. İki oturum halinde düzenlenen etkinliğin açılış konuşmalarını TMMOB Makina Mühendisleri Odası Edirne Şube Yönetim Kurulu Başkanı M. Ruhan TİMUR ve Lüleburgaz Belediye Başkan Yardımcısı Kemal PEKTAŞ yaptı.

TRAKYA'DA SANAYİLEŞME VE ÇEVRE SEMPOZYUMU

CUMHURİYETİN 100.YILINDA

TRAKYA'DA SANAYİLEŞME VE ÇEVRE SEMPOZYUMUNA DOĞRU LÜLEBURGAZ

21 EKİM 2023
CUMARTESİ SAAT 13:30
LÜLEBURGAZ YILDIZLARI SANAT AKADEMİSİ

TRAKYA'DA SANAYİLEŞME VE ÇEVRE SEMPOZYUMU

PROGRAM

13:30 - 13:45 AÇILIŞ KONUŞMALARI

13:45 - 15:45 BİRİNCİ OTURUM

- Yakın Geçmiş Sempozyumlar ve Planlar üzerinden Anımsamak ve Sempozyum Neden Şimdi?
Diğer Mete, MMO Edirne Şubesi
- Lüleburgaz ve Çevresinde Tarımsal Alanların Tahribi
Doç. Dr. Duygu Boyraz
- Ergene'nin Can Damanı Lüleburgaz Deresi?..
Hakan Dedeoğlu
- Su kalitesinde gösterge türler: Lüleburgaz Deresi örneği
Prof. Dr. Belgin Elipek

15:45 - 16:00 ARA

16:00 - 17:30 İKİNCİ OTURUM

- İklim Değişikliği Sürecinde Lüleburgaz ve Çevresinde Hava Kirliliği Kaynakları
Prof. Dr. Doğan Kantarcı
- Lüleburgaz ve Çevresinde Çevre Sorunları
Kenan Gören
- Eski Taşlı Sırtı Nasıl Bal Ormanı Yapıldı?
Selami Tezcan

17:30 - 18:00 SÖZ HERKESİN!

Tüm Katılımcılar

9-11 Kasım 2023 tarihlerinde Edirne'de yapılacak olan "Cumhuriyetin 100. Yılında/Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu" etkinliğinde buluşmak dileğiyle.

 tmmob
SANAYİ KONGRESİ
 2023

SANAYİ KONGRESİNE GİDERKEN

Cumhuriyet'in 100. Yılında **KAMUCULUK YENİDEN**

MMO EĞİTİM VE KÜLTÜR MERKEZİ
 28 Ekim 2023
 Selanik Cad. No: 76
 Kızılay/ANKARA

 t m m o b
 m a k i n a
 m ü h e n d i s l e r i
 o d a s ı

09.30-10.30 Açılış Konuşmaları

MMO Yönetim Kurulu Başkanı :

Yunus YENER

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı :

Emin KORAMAZ

10.30-12.30 Kamucu Politikalar ve Yeni Gelişmeler

Oturum Yöneticisi: *Kaya GÜVENÇ*

1923 Cumhuriyeti İktisadiyatının Kamucu Taşıyıcı Kolonları (1923-1938)

Dr. Serdar ŞAHİNKAYA

Dünyada Kalkınma Planlarında ve Ekonomi Politikalarında Kamucu Rüzgarlar

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU

Nasıl Bir Kamucu Devlet?

Doç. Dr. Ozan ZENGİN

12.30-13.15 Ara

13.15-15.15 Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik Politikaları ve Kamuculuk

Oturum Yöneticisi: *Ali Ekber ÇAKAR*

Cumhuriyetle Kurulan Yaygın Laik Eğitim ve Bugünün Eğitim Sistemindeki Bozulan Kurumsal Yapı/Kamucu Toplumcu Laik Eğitim Programı

Feray Aytekin AYDOĞAN

Cumhuriyetin Sağlık Politikaları ve Uygulamaları

Dr. Osman ÖZTÜRK

Kamucu Sosyal Koruma Politikaları ve Uygulamaları

Prof. Dr. Seyhan ERDOĞDU

15.15-15.30 Ara

15.30-17.30 Kamucu Maliye, Tarım, Sanayi, Enerji, Ulaşım Altyapı Politikaları

Oturum Yöneticisi: *Selçuk ULUATA*

Kamucu/Toplumcu Maliye Politikaları ve Uygulamaları

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN / Prof. Dr. Oğuz OYAN

Kamucu Tarım Politikaları: Neden, Nasıl?

Baki Remzi SUIÇMEZ

Toplum Yararını Gözeterek Demokratik ve Katılımcı Kalkınma İçin Kamucu Sanayi, Enerji, Ulaşım, Altyapı Politikaları ve Uygulamaları,

Oğuz TÜRKYILMAZ

TMMOB MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI 49. DÖNEM ETKİNLİK TAKVİMİ

ETKİNLİK ADI	SEKRETERYA	TARİH
Savunma Sanayi ve Bakım Teknolojileri Sempozyumu*	Kayseri	13-15 Ekim 2022
Bakım Teknolojileri Kongre ve Sergisi*	Denizli	20-22 Ekim 2022
Ulusal Hidrolik-Pnömatik Kongresi ve Sergisi*	İstanbul/İzmir	16-19 Kasım 2022
Tesisat Mühendisliği Kongresi ve Sergisi*	İzmir	26-29 Nisan 2023
NDT Günleri*	Bursa	16 Eylül 2023
Ulusal Uçak, Havacılık ve Uzay (UHUM) Kurultayı*	Eskişehir	13-14 Ekim 2023
Öğrenci Üye Kurultayı*	Oda Merkezi	21 Ekim 2023
İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kongresi	Adana	25-28 Ekim 2023
Sanayi Kongresine Giderken - Kamuculuk Yeniden	Ankara	28 Ekim 2023
Raylı Sistemler Kongre ve Sergisi	Eskişehir	2-4 Kasım 2023
Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu	Edirne	9-11 Kasım 2023
Enerji Verimliliği Kongresi	Kocaeli	17-18 Kasım 2023
Kaynak Teknolojisi 13. Ulusal Kongre ve Sergisi	Ankara	17-18 Kasım 2023
Endüstri ve İşletme Mühendisliği (EİM) Kongresi ve Kurultayı	Adana	23-25 Kasım 2023
TMMOB Sanayi Kongresi	Oda Merkezi	15-16 Aralık 2023
Asansör Sempozyumu	İzmir	17-19 Ekim 2024

* Tamamlanan etkinlikler